

CONTRIBUCIÓ
Á LA
HISTORIA ANTIGA DE CATALUNYA
EGARA. TERRASSA

DISCURSOS

LLEGITS Á LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA”

on la recepció pública de

D. JOSEPH SOLER Y PALET

EL DÍA 17 DE JUNY DE 1906

BARCELONA

—
IMPREMPTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1906

CONTRIBUCIÓ
À LA
HISTORIA ANTIGA DE CATALUNYA
EGARA. TERRASSA

DISCURSOS

LLEGITS À LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA”

en la recepció pública de

D. JOSEPH SOLER Y PALET

EL DÍA 17 DE JUNY DE 1906

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

CARRER DE MONTALEGRE, NOM. 5

1906

CONTRIBUCIÓ

À LA

HISTORIA ANTIGA DE CATALUNYA

EGARA. TERRASSA

Senyors:

El fet d' haver sigut cridat per la vostra benevolença á fervos companyia á n' aquesta secular casa, hostatje de les lletres y de l' historia patries, ha de considerarse com á un mer acte de encoratjament envers un senzill aficionat á les coses de l' antigor de la nostra terra. Vosaltres voleu refer y esbombar la gloriosa historia del pahís que 'ns vejé náxer; y com que fora impossible portar á terme aquexa gran empresa, un sol esforç individual, accepteu de bon grat la cooperació de tots els ay-mants de la matexa, fins dels que, com el qui vos parla, poca cosa de valer pot aportar á aytal obra redemptora. Grans mercés, per la vostra confiança, que no sé si podré evitar en resulti defraudada. Ab tot, permeteume que al rebre l' inmerescut honor d' asseurem entre vosaltres, enamorats doctíssims de la ciencia y patricis ben il·lustres, no 'm cregui honorat en ma persona. Aytal distinció de que soch objecte, la transmeto tota sencera al meu poble nadiu, á la Terrassa de mos amors, á la digna successora actualment de l' immortal Egara, puix que en son si es acullida avuy sa gran historia, descartant, com es de lley, la part que pugui tocar al qui vos parla. Y aixó no es modestia: es de justicia.

Sols bax aquest concepte; d' enlayrament de ma petita patria, puch y dech acceptar una distinció com aquesta, tan honrosa; y al posarla, com he dit, en mans d' aquella, estigueune segurs, companys distingidíssims, de que s' en tindrà per molt regoneguda y honorada.

Altament, lo que mes m' ha de confondre, al pendre possessió de mon setial académich, es l' haver de profanar un lloch

ocupat avans per un literat insigne, per un entès catedràtic, per un verdader erudit, com realment fou tot axó, D. Joseph Ramón de Luanco, que malhauradament va dexarnos al cessar en son Rectorat d'aquesta Universitat, y 'l qui ara fa poch acabem de perdre pera sempre, ab gran sentiment de l'Espanya literaria.

Mes, ja que la casualitat ha volgut que jo 'l soststituhís, cal pëndresho com un altre de sos capritxos. Empró, cal també no esser oblidadís ab els antecessors que tant treballaren pera aplanarnos el camí á n' els neófits; y 'l Sr. Luanco, qui ab tot y no haber nascut aquí, s' havia afanyat, ab éxit, á contribuir al esplendor de les nostres institucions antigues y modernes y de llurs grans homes que les feren glorioses, y molt especialment al lluhiment d'aquesta il·lustre Corporació, bé merex que son modest successor recordi avuy en ella les obres literaries degudes á son singular ingeni.

Sols el catàlech de les matexes, donará prou idea del treball científich y literari del que fou zelós Numerari d'aquesta Real Academia, á la que sovint hi aportá les primicies de sa erudita cullita, com es veu ab la llista de sa producció literaria, que anoto (1).

(1) OBRAS, ESCRITOS Y ESTUDIOS DEL DR. D. JOSEPH RAMÓN DE LUANCO

«Ramón Lull (Raimundo Lulio) considerado como alquimista». Discurso de recepción en la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Barcelona Imp. Jepús Roviralta, 1870.

Estudio de un tomo de los siglos XIV y XV de la Biblioteca Nacional, que contiene entre otras obras la siguiente: *Incipit tractatus contra alcaimistas, editus eo compositus per fratrem Bernardum Strucci monachos et abbas monasteri Sancti Benedicti diócessis Gerundensis* etc. (colofon: 15 febrero 1404).

«Un libro más para el catálogo de los escritores catalanes». Barcelona. Imp. Jepús, 1880.

Memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, en la sesión del 9 de junio de 1884. «Estudio de un volumen de la Biblioteca provincial Universitaria, publicado en el tomo IV de las memorias de dicha Academia y conteniendo un *Tractat de la purificació dels set metalls de varis y differentes Autors graves ab gran cuidado recullits per... apotecari*, fet en la ciutat de Barcelona lo any 1703. Su autor Francesch Borrell».

«Compendio de las lecturas de química general, explicadas en la Universidad de Barcelona». 1.ª edición. Imp. Jepús Barcelona, 1877; y 2.ª edición. Imp. Ullastres, id. 1884.

«Otro libro catalán desconocido». Barcelona. Imp. Jepús, 1886.

Y entro ja en materia, no sense desconfiar de mes molt febles forses, ab tant més motiu, en quant vaig á mostrarles dins d'una Corporació que si bé al constituhirse va anomenarse, ab cert fonament, «Academia dels Desconfiats» (1), ab tot y figurarhi noms coneguts y prestigiosos, pogué ben bé dexar aquella denominació per la que encara avuy ostenta, quan al començar la segona meytat del sigle xviii, el Marqués de Llió, en Garma, en Caresmar y altres académichs, li donaren una empenta erudita, quins efectes sense interrupció han perdurat fins arribar á les obres serioses y apreciades dels que avuy constituhexen aquesta Academia.

Y si malgrat el talent dels que en aquestos setials ens precediren y dels que en ells avuy s'assehuen, uns y altres han anat entrant desconfiats en l'esbrinament dels fets històrichs y en les disquisicions literaries més difícils; si tots els historiògrafs, especialment, han demanat justificada indulgencia avans

Estudio del libro anónimo *El Fénix*, atribuido erróneamente á Arnaldo de Vilanova.

Estudio de las obras de alquimia, de Arnau de Vilanova.

Estudio sobre el abuso de neologismos en el habla castellana.

Estudio de un autor anónimo barcelonés, que escribió algo tocante á la famosa piedra filosofal.

Estudio sobre un titulado «Libro del candado».

Estos cinco estudios fueron leídos ó desarrollados ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, desde 1887.

«La alquimia en España. Escritos inéditos, noticias y apuntamientos que pueden servir para la historia de los adeptos españoles». Barcelona. Imp. Giró, 1889.

«Biografía del Dr. Manuel Saenz y Pinillos, catedrático de química orgánica en la Universidad de Madrid». Barcelona. Imp. Redondo y Xumetra, 1894.

«D. Juan Agell y sus trabajos científicos. Resumen biográfico». Barcelona. Imp. López Robert, 1897.

«Libro de la orden de Caballería», de Raimundo Lulio, traducido en lengua castellana, con un discurso preliminar de D. J. R. de L., 1901.

«D. Fernando Villamil y Fernández Cueto». 1902.

«Jovellanos. Postrimerías y recuerdos». Trabajo leído en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y destinado á una revista.

«Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Manuscritos de dos lecturas que en ella dió D. J. R. de L. sobre la Minería en Cataluña y Aragón, durante el periodo de los Condes Reyes, y con documentos pertinentes originales».

(1) Vegis l'expressiva primera nota del discurs de recepció de D. Antoni Elias de Molins en aquesta Real Academia.

de llençar-se á la publicació de sos sempre incomplets y, á voltes, aventurats estudis, bé puch jo, quasi anónim y simple historiayre local, repetir, avans de què's confihi oir de mí coses noves y atractívoles, les belles y sinceres paraules que 'l gran historiador Ambrós de Morales posá 'n el prólech de son tractat sobre *Las antigüedades de las Iglesias de España* (1), al parlar de la manera ab què volgué investigarles:

«Nadie espere para probar lo que dixere, razones firmes y de tanta fuerza que hagan entera certidumbre y averiguen del todo la verdad, sino que se ha de tener en mucho, quando pudiere traer buenas conjeturas, con que parezca provado lo que dixere. Por que en esta materia no se puede llegar á más, demostrar algo, que sea verosímil y provable, pues ninguna de las razones, que pueden en esto traerse, no puede más de hazer alguna provabilidad.

Tracto, senyors, de concretar lo que de la famosa Egara, ciutat romana y cap de bisbat goth, han dit ab certa disparitat, els geógrafs é historiadors antichs: de fixar son emplaçament, y de la probable data de sa desaparició y subsegüent aparició de la més moderna Terrassa. En quins puns aparexerá, ab certa novetat, aquest modest treball, ja ho anirá apreciant l'erudició vostra. Si puch interessar l'atenció d'aquest intel·ligent concurs en alguns indrets, ja 'm donaré per satisfet, ben plenament.

Aquest estudi deu tenir-se, donchs, per una mera *Contribució á l'història antiga de Catalunya: Egara. Terrassa.*

Si hagués de comensar ma tasca trassant un quadro geognósich del terror en que s'assentá Egara, lluytaria ab dos grans inconvenients: la meua incompetencia, y l'inoportunitat d'aportar á un estudi històrich que forsosament ha de resultar llarch, un treball que faria 'l present discurs, interminable. Passo per alt aquest preliminar, atrassant en particular el curiós á l'obra *Estudio del terreno pliocénico de Tarrasa y de sus relaciones con las formaciones contiguas*, del Sr. Palet y Barba, per condensar-se en ella tót lo que d'aytal materia pot estudiarse en aquella rodalia y molt especialment en el profund barranch del Vallparadis que separa 'l pla de Sant Pere de Terrassa, ahont hi há les tres antigues iglesies ó la que fou urb d'Egara, y la ciutat de Terrassa. Per dita Memoria sabém que en aquell terror hi aparex el nivell pliocénich superior, segons l'opinió autorisada

(1) *La Corónica general de España*, tom. 3.er, plana 2.ª de dit tractat (1574).

de Mr. Depéret, professor de geologia de la Facultat de Ciències de Lyó; que dessota aquell plà de S. Pere y en dit torrent s'hi han trobat restes del *Equus Stenonis* ó *robustus* y del *Ursus spelæus*; al carrer Mitjá del Passeig de Terrassa, proper al antedit lloch, quatre pessas dentaries del *Hippopotamus major*; á la part oposada de la ciutat, ó siga á l'heretat Aurell, varis restes d' *Hipparion gracile*, del *Cervus Matheroni* y del *Micromerix Flourensianus*; y aprop de la masia Bogunyá, no lluny de la població, dos metres de defensa del *Elephas primigenius* ó mamuth (1).

Tampoch es necessari dilucidar, en aquest lloch, á quina rassa pertenesqueren els primers pobladors de l'encontrada en que hi cresqué la romana Egara. Res s'ha trobat per aquells indrets que permeti estudiar, per medi de la craneologia, 'l grau encefálich del home del pahís, ab tot y haverhi molt vehina una montanya tan interessant com la de Sant Llorens del Munt, quines moltes coves y baumes, degudament explorades, oferirien tal volta grans sorpreses y algunes ensenyances, encara que no arribessen á demostrar evidentment si hem sigut arys ó ibers, ó fenicis ó celtas, preocupació constant dels que s'han cregut cridats á n'aquestes disquisicions sempre aventurades; ni si forem els de per allà, *lacetans*, *layetans*, *laletans*, *laetans*, *leetans*, *lailans*, *lailans*, *laetans* ó *jacetans*, ó si seguirem *castillans*, *itans*, *ilans* (2), *iglans*, *iletes* ó *igletes*, ó siga *castellani*, *castellaunos* ó *castilani*; de quina denominació n'han pervingut tantes y tantes controversies y divagacions sobre 'l mot *Cathalaunia* ó *Cathalonia* ó *Gothalaunia*, tema tractat per tots els historiadors que s'han ocupat de la nostra Catalunya, per lo qual tampoch tinch el propòsit d'inmiscuirmi. Per senyes, que's sosté per varis historiògrafs que tant el mot *castillans* com el de *cathalaunos*, prové dels molts castells que s'axecaren als cims de les nostres montanyes: exactament la mateixa etimologia que s'aplica á Castilla ó Castella. Encara com no ha sortit algú fantasiós *historiagre* interessat, que s'hagi proposat lligar

(1) En ma «Monografia de la parroquia de S. Juliá de Altura» capítol XVIII, cito varis pessas dentaries d'un *Hipparion prostylum*, trobades al mas Canals, d'aquella parroquia, situada dintre 'l terme de S. Pere de Terrassa. Y ara mateix, al obrirse un pou davant de la rectoria d'aytal expoble, han aparegut alguns restes de defenses de mamuth, segons l'autoritat parer del Dr. Cadevall.

(2) De *il*, *castell*; d'aquí *Castel-lans*.

aquesta coincidència pera ferne un argument en pro de la comunitat d'origen de catalans y castellans, y tapar la boca dels quexosos é indomables de per ací, ab la troballa de que la més important comarca catalana, ó siga 'l Vallés, (regió dels *castellans*) es tant castellana per son origen, com les de Valladolid y Madrid, y que per lo tant... tots som d' una matèxa rassa.

Al parlar dels *castellans*, diu en Cortés y López (1), que en temps de Ptolemeu portava aquell nom una regió, quins termes y corografia descriu axis dit geógraf: «els més orientals son els ceretans; els ausetans están junt á aquestos, al seu sol post; á la posta dels ausetans, els *castellans*, y al occident d' aquestos, els lacetans». Y afegex en Cortés, que son quatre les ciutats que Ptolemeu atribuehex als *castellans*: Sabadell, Roca, (Sant Celoni) Egosa y Beseda (Montbuy) d' ahont se coligex que 'ls *castellans* estaven situats entre 'ls rius Congost y Llobregat: axis resulta del mapa de Ptolemeu alçat per en Flórez y allí matex 'ls colocá Rui Bamba: Marca va portar els *castellans* á Olot, Camprodón y Sant Joan de les Abadesses, essent axis que eren, ab Ripoll, dels ceretans: Flórez ho encertá al colocar els *castellans*, desde Hostalrich, pel dessobre del Tordera y Congost, fins á Terrassa, per ahont confrontaven ab els lacetans, que comensaven á Manresa (t.º 24, pl.ª 33 de la *Esp. Sag.*): els que Ptolemeu 'n diu *castellani*, son els *igletes* ó *iletas* de Strabó y els *ilans* de Plini escrits erradament *ilans*, quin nom d' *ilans* els hi quedá de la veu hebrea *ili*, que significa altura, torre y castell, els quals s' edificaren en lo més alt de les montanyes, *castellani tumulis* (Virg. 5, llib. 3, v. 475) y 'ls anomenaven en hebreu *ili*, del verb *ilá*, pujar á l' altura, per lo qual digué Sant Isidor (llib. 15, *Etym.*, c. 2) y son anotador Arévalo: *castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo possitum, quasi casam altam, á quo castellum diminutivum*.

L' opinió d' en Cortés de que la regió en que hi estigué enclavada Egara, y en la que hi aná inclós el Vallés, fou l' ocupada pels *castillans*, feu gran camí, ja que 'ls historiadors nostres subsegüents, com en Bofarull (A) (2), 'l P. Fita (3), en Sanpere y

(1) *Diccionario histórico de la España antigua*, t. 2.

(2) *Historia crítica de Cataluña*, t. 1.º, pl.ª 163.

(3) «Anuari de la Associació d'excursions catalana». 1881 plana 449, nota 4. «La Egosa de Tolomeu se trobava en la regió dels Castellans. No està ben probat que Tarrassa ó (?) Egara s' exclòhi de la regió Jaccetana,

Miquel (1), l' Aulestia (2) y 'n Font y Sagué (3), se la feren seva, y fins aquest últim y més modern historiador de la nostra terra, creu que aytal poble *Castel-lá* corresponia á l' agrupament de montanyes de Sant Llorens del Munt ab Tarrassa (4) per capital, á la que equipara al poblet de la *Helladia* que doná 'l nom de *Helens* á la gent de la Grecia, manifestant que guanyant Tarrassa á la *Helladia* en fets gloriosos, bé podria esser regonegada y estimada com el cor y centre de Catalunya. Grans mercès.

Unexo 'l meu modest vot al de tots aquexos historiadors, respecte á la regió ocupada pels *castillans*.

Ara vull ocupar-me, encara que sia somerament, y avans d' entrar de plé en l' estudi d' Egara, de les petjades de l' home en aquella encontrada, aparegudes als voltants de Tarrassa, en demostració de l' antiguitat del lloch y com á indicacions pera futurs descobriments.

Sens dubte que les troballes protohistòriques fetes al estiu de 1897 á l' indret occidental de les afores de Tarrassa, constitueixen el dato més antich, fins ara trobat, de l' aparició del home en aquella rodalia. A un kilòmetre y mitx de la sortida de la carretera d' aquella ciutat á Olesa de Montserrat, aparegueren, al practicar-se uns desmonts en una finca del Sr. Barata situada avans d' entrar en el terme de Viladecaballs y á un metre y mitx de profunditat, en nombre considerable, olles cineraries de terra negrenca, algunes ab adornos, y contenint ossos humans mitx cremats y calcinats, les quals estaven cobertes ab pedres planes y arrodonides, y en les quines hi restá imprés el círcol de la boca d' aquelles olles ossuaries. Enterat pel enginyer Sr. Mosso de l' importancia del descobriment, y avans de que la premsa s' en ocupés, vaig personarme tot seguit, junt ab l' esmentat geòleg Sr. Palet y Barba, en el lloch de la troballa, ahont sols poguerem imposarnos de l' extensió de dita estació, la cual fa sospitar que per tots els punts cardinals del quadro bastant extens que aquella agafa, continúa 'l depòsit

ab los termens de la qual, lo Sr. Fernández Guerra mogut de bonas rahons, fa coincidir los del Bisbat Egarense, esqueix del de Barcelona. Per altra part Tolomeu, únich autor que cita á Egosa (Manresa?) floreixia cap á la fi del sigle II y en la inscripció del any 139 ja compareix Egara.

(1) «Orígens y fonts de la nació catalana».

(2) *Historia de Catalunya*, t. 1.er, pl.^a 49.

(3) «Lo Vallés». «Primers pobladors».

(4) Llegexis Egara.

d' iguals urnes cineraries: y axó unit als caràcters que presenten aqueixos especiments, fa que, després de fetes les corresponents comparacions ab altres similars, pugui creures que's tracta d' una necrópolis pre-romana, á mon entendre, neolítica; puix examinades les sis olles, úniques que gracies á l' il·lustració y al zel del diputat provincial Sr. Barata pogueren salvarse íntegres y foren per éll regalades al Museu Arqueològich Diocesà de Vich, y alguns fragments que vaig recollir ab el Sr. Palet, resulten altament semblants á les propries d' aquell període; per la mena de la pasta, negrenca y grollera, fetes al torn y mal cuytes, empró brunyides per fora, ab incrustacions interiors de mica y arenilla; per sa decoració geométrica y ab ondulacions y collarins, fets ab punxons d' una á cinch puntes; y, per ses típiques y curioses formes.

Efectivament: á la cova prehistòrica de Segóbriga, descrita pel P. Capella (1), s' hi trobá ceràmica com aquesta, tinguda per neolítica. Per tal també té'l P. Furgús (2), la que hi ha al Museu de Sant Domingo de la Calzada, procedent de les sepultures de Sant Antón d' Orihuela, y especialment un exemplar del matex gust dels nostres (3). Igualment el Sr. Avilés, apoyantse ab en Vilanova y Piera, en un llibre molt elogiat pel P. Fita (4), parla de ceràmica neolítica, ab tots els caràcters de la que 'ns ocupa, trobada á Vilars, Espolla (Girona) é igual á la de Villanova (Italia). A Alcalá de Chisvert, y á Castelnau (Montpeller), també n' aparegué de consemblant (5); á Cienpozuelos, s' hi trobaren varis vasos funeraris d' aquesta mena, estudiats per en Riaño, en Rada y en Catalina (6), y ab la particularitat de que alguns d' ells tenen sos dibuxos geométrichs rellenats de guix blanch que ab el foch ó l' aigua desaparexia, y al Museu de Girona s' hi guarden uns vasos de notable versemblança ab els de Terrassa, tant per llurs formes, com per sa pasta y sos dibuxos, no tan acusats empró com aquestos, y tinguts també per neolítichs per l' entés arqueólech Sr. Botet y Sisó.

Les circumstancies d' adornos geométrichs estriats, ceràmica ordinaria é incineració parcial que aparexen en aqueixos

(1) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 23.

(2) *Revista Razón y Fe*, any 11, noms. 319 y 20.

(3) *Id.*, fig. 2.ª del nombre 4.

(4) *B. de la R. A. de la H.*, t. 17, pl. 136.

(5) *Id.*, t. 17, pls. 152 y 247.

(6) *Id.*, t. 25, pl. 436.

exemplars, que segons Mn. Gudiol (1), erudit conservador del Museu de Vich, son olles ossuaries proto-històriques d' un període quelcom avençat, ó siga de quan se conexien els metalls; y les particularitats de que 'ls antedits vasos de Cienpozuelos son atribuïts per aquells autors á l' estat del coure, en la que, com diuen Vilanova y Píera y Rada y Delgado (2), s' caracterisa la ceràmica per ésser grollera y feta á ma, ab impresions digitals y estries anguloses, ó ab cert nombre de ratlles y formes geomètriques, com apunta Zimmermann (3) al parlar del bronze; tot axó fa que m' inclini á tenir l' esmentada estació per una manifestació més del període robenhausiá ó neolítich, si be de sos derrers temps, y fregantse ja ab l' aparició del coure y del bronze, que si alguns ne fan dos períodes distints, altres els confonen en la denominació comú d' estat proto-històrica dels metalls, predecessora de la roman-hispànica del ferro.

A algú pot extranyar la poca concreció d' aquestes apuntes nostres; mes no pas als que, com molts distingits numeraris de l' Academia, han estudiat l' historia de les etats primeres del home en els monuments y restes que han anat descobrintse al passat segle. Me permeto suposar que s' han convençut, com jo mateix, de que ben poch es pot aventurar al tractar d' aytals materies, després d' haver plenament observada l' indecisió, quan no la confusió que 's desprén de les obres de tots els arqueòlegs, pacients cultivadors de la proto-historia. Si entre 'ls sabuts, la discussió perdura; si la llum no s' ha pas fet encare, no probam de fer nosaltres, simples *amateurs*, altra cosa que petites indicacions de llocs y coses, tot repetint aquexes clares paraules d' un entès antropòleg estampades després d' un de sos bons y freqüents estudis, d' en Emile Cartailhac:

Ce que nous savons du préhistorique laisse dans une complète obscurité la plus grande partie du passé de l'humanité et des civilisations primitives. Nous connaissons à peine quelques lignes, quelques pages d'un gros livre, L'Antropologie, comme les autres sciences, ne se sert des découvertes, que pour mieux faire sentir l'immensité de ce que nous est encore dérobé (4).

(1) Carta al autor, de 21 de janer 1898.

(2) *Geologia y Protohistoria Ibéricas*, pl. 540.

(3) *Origen del hombre* (traduït del alemany, per E. L. de Verneuil), p. 256

(4) *Les stations de Bruniquel*. «*L' Anthropologie*», plana 3 del nombre 14. 1903.

En quant á restes de les primeres etats històriques, n' han anat apareguent per l' ex-urb Egarenca y per sos voltants, á mida que s' han solcat profundament les terres. De ceràmica Empuritana, ab vernís vermell y relleus de dibuxos variats, n' he pogut descobrir á Sant Juliá d' Altura (1), del terme de Sant Pere de Terrassa, y en llocs propers á l' estació neolítica estudiada: d' altra ceràmica més antiga ó més moderna que la Saguntina, ja fossin *doliums*, *pdteres*, olles ó urnes cineraries de ceràmica negra y barroera ó de pasta més pulida, axis com de sepultures fetes ab lloses, sense objectes aclaridors de l' època prehistòrica ó romana ó gala á que poguessen pertanye, no cal dir si se n' han trobat en aquella encontrada tan històrica (2), axis com monedes romanes y alguna ibèrica (3), restes de construccions romanes, com la que evidentment aparex en una finca del Sr. Serinyá, propera á les esmentades troballes neolítiques (4), trossos de marmol, dues ante-fixes de fanch (5) y alguna joia d' or (6), y altres objectes y fragments de tegules, gerres, *pondus* y demés propri d' aytals jaciments. Algunes altres troballes es citen d' armes y utensilis de pedra y de ferro, sepulcres romans (?), monedes especialíssimes y fins una acunyada (?) á Egara (7) y altres antiguetats, que com no he pogut comprobar, no descrich ni garantexo.

Ultimament s' han fet alguns descobriments á les iglesies de Sant Pere de Terrassa. Ab motiu d' una restauració d' aquella parroquial s' hi trobaren, al any 1895, unes pintures murals gòtiques, dels sigles XIII y XIV, d' assumptes de la Passió y Mort de Jesucrist, á la paret frontera á l' entrada del temple, y

(1) Vegis ma «Monografia de Sant Juliá de Altura», cap. 17.

(2) A con Ustrell de Sant Juliá; á les carreteres de Sabadell á Matadepera, y de Terrassa á Olesa; al torrent de Vallparadis, etc.

(3) Trobades en terror del Sr. Marinello, de la vorera de la part de Terrassa, de dit torrent, que la separa del ex-poble de Sant Pere de Terrassa.

(4) Lloch que convindria explorar, puix ses parets de formigó romá finament arrebossades, denoten un edifici que, encare que petit á la vista, pot oferir sorpreses d' importancia, de ferlo resorgir. En els voltants hi abunden els restes de ceràmica antiga.

(5) L' una la possehexo y l' altra la té'l Sr. Tobella, de Terrassa.

(6) Aquesta joia que, com les ante-fixes y demés aquí esmentat, aparegueren en una finca dels Srs. Monset y Guardiola, tocant á la del citat Sr. Marinello, ha desaparegut.

(7) No's refereix pas el Sr. Ventalló, que es qui l' esmenta, (ob. citada, pl. 134) á cap de les omonoyes d' Arzo-Egara, de que després tractaré.

un retaule romànic empotrat al àbsis y compost de dos ordres de ninxos ab petits archs, y columnetes de pedra, dins de quines portalades y al seu dessota, s'hi veuen pintures (1), atribuhides al sigle x (2), dels Evangelistes y del pas del Mar Roig que son considerades com de les més antigues de Catalunya (3). Uns quants anys avans s'havien descobert també pintures hieràtiques al àbsis de l'iglesia de Sant Miquel, companya d'aquella. Son pintures consemblants á les murals del sigle xi, de Marmellá, Mur y Angulasters, y altres del sigle xii, de Pedret, Montral y Sant Pere de Caserres, totes de casa nostra; de l'Abadia de Sesto (sigle xiii) (4), y de l'iglesia dels Sants Apòstols de Venecia (sigle xii) (5), d'Italia, de Saint Savin (Vienne), Sant Pere de l'Orouer (Loire) (6), Sant Martí del Fonollar y Sant Andreu de Sureda de França (sigle xii) (7) y les bizantines del monestir de Sant Schenoudi de la Tebaida (Egipte) (8).

Ademés s'hi trobá, á Sant Pere de Terrassa, un fragment wisigoth de pedra, per l'estil del que's veu empotrat en un dels muntants de la portalada de Santa Maria de Terrassa.

Per últim, al abril de 1903, va descobrirse al cementiri del clos de dites iglesies, un mosàich romà geomètrich compost de pedretes quadrades grises, rogenques y blanques, y no pas igual, al que hi ha al presbiteri de Sant Pere, com algú axis ho ha suposat, per creure aquest romà, (9), puix que aquell es circular y crucifer y ben bizanti (10), imitant l'*opus tessellatum Alexandrinum*, com els de Sant Benigne, de Dijon, Sant Front, de Perigueux, y Santa Maria, de Nimes, (França), y Sant March, de Venecia, Sant Miquel, de Pavia, y Santa Maria, de Torcello, (Italia) (11), y'l novellament trobat á Sant Pere, es un *opus tessellatum quadratarium*, tan romà com molts dels que's vehuen á les que foren *urbis romanes*.

(1) Un cas igual al del baptisteri de Sant Pau de Poitiers, *Archeologie Française*, d'Eulart, t. 1.er, pl. 127).

(2) Naval, *Elementos de Arqueologia*, pl. 303.

(3) Gudiol, «Nocions d'arqueologia sagrada catalana», pl. 248.

(4) *Illustrazione italiana*, (octubre del 1904).

(5) Id., id., (28 mars de 1905).

(6) *Archeologie Française*, d'Eulart, t. 1.er, pl. 347.

(7) «Notes sobre l'art religiós en el Rosselló», Brutails, pls. 150-3.

(8) *La tour du monde* (28 maig 1904).

(9) Ventalló (Pl. 132 de l'*Hist. de Tarrasa* interrompuda després de la p. 220)

(10) Hübner, *La Arqueologia en España*, pl. 274.

(11) Eulart, *Arqueologia Française*, t. 1.er, pl. 105.

Cal també registrar aquí, com á restes antichs que estotjen aquelles iglesies, els vuyt capitells de les vuyt pilastres que sostenen la cúpula de Sant Miquel de Terrassa, romans els dos dels ánguls del cimbori immediats al ábsis y 'ls altres dos que tenen rompedes llurs fulles d'*achantus* inferiors pera avenirse al estret diàmetre de ses canyes, wisigoths imitant el corinti 'ls dos que aguanten el centre de les cares de llevant y ponent, y wisigoths derivats de l' antich compost, ab barbre llibertat, els altres dos dels ánguls propers á l' antiga entrada á ponent del edifici (1). Un altre capitell romá corinti de mármlol blanch, es guarda á la Rectoria de Sant Pere, ignorantse sa procedencia. Hi ha també á Sant Miquel de Terrassa una caxa de mármlol blanch llis, de 10 50 palms de llarch, 3 d' ampla y 2'50 de profunditat, tinguda per bany romá, pel Sr. Puig y Cadafalch (2), y la que fins fa poch servi de pila baptismal á Sant Pere de Terrassa; mes seguint al P. Naval (3), podria haver sigut destinada á aytal objecte, com era costúm en temps de Constantí, per mes que 'l P. Vilanueva (4) creu, y jo ab ell, que pogué esser un sepulcre romá

El Sr. Lampérez (5) confirma, en poques paraules l' opinió del antedit arquitecte, al sentar que 'ls capitells de Santa Maria son de forma clásica degenerada ó imitada, excepte algú d' ells que 's wisigoth, y 'l Sr. Riaño, en son Informe sobre dites iglesies (6), ve á confirmar també aytal opinió al dir que exos capitells son del període de la decadencia y postració del art romá, que 'ls dos més antichs son potser del sigle IV y portats d' altra part, presentant adornos de fulles, volutes, oves y perles preses del clássich empró trastornats y fora de lloch oportú 'ls més de sos elements decoratius: que 'ls altres quatre volen reproduhir sens lograrho, formes variades de capitell compost: y que 'ls dos restants, també clássichs y millor treballats, oferexen un tros que 's quedá sense polir.

De dues curiositats arqueològiques de l' iglesia de Sant Pere

(1) Puig y Cadafalch, «Notes arquitectòniques de les iglesies de Sant Pere de Tarrassa», pl. 19.

(2) Ob. cit., pls. 39 y 40.

(3) *Elementos de Arqueología sagrada*, pl. 369.

(4) *Viaje literario á las iglesias de España*, t. 19.

(5) *Historia de la arquitectura cristiana española. Extracto de lecciones en el Ateneo de Madrid*.

(6) *Boletín de la Real Academia de San Fernando* (Deseembre 1896).

de Terrassa (1) vull parlar, avans de finir aquesta materia; una d'elles es en son interior, y es l'ara ab inscripcions pertexents als sigles x ó xi, ó dels temps de la restauració de l'iglesia; segons el P. Villanueva (2) midex 9 palms de llarg y 5 de ample y porta escrites al voltant de llurs vores, varis noms que creu 'l bisbe Torres Amat (3) que son els del bisbe Raymond y demés assistents quan al 1112 fou consagrada l'iglesia (4). Apar que no estigué acertat en exa apreciació en Torres Amat, puix el P. Villanueva, com s'ha vist, y l'Hübner, com se veurá, atribuhexen més antiguitat que 'l sigle xii á dita inscripció, respecte á la que, comet en Torres Amat la confusió de pendre la data de la consagració de Santa Maria de Terrassa (1112) per la d'una consagració de Sant Pere de Terrassa que no consta pas en lloch. Diu sobre aquest particular el P. Villanueva (5) que d'aquesta mena d'inscripcions en vejé també á Sant Miquel del Fay, en una ara solta de márml, consagrada y ab les firmes sense ordre de tots els clergues que hi residien, segons la costúm dels temps; mes l'Hübner (6) sense dir que testifiquessen la consagració de Sant Pere de Terrassa totes aquelles firmes, creu que eren de sacerdots y llegs seus, inscrites entre 'ls sigles vii y x, y transcriu les que pogué desxifrar (7), tot anotant que n'hi ha moltes més. Brutails (8) cita unes inscripcions consemblants d'Arlés del Tech fetes ab estilet. L'altra curiositat arqueològica del temple de Sant Pere de Terrassa, es al exterior, y consistex en el fris que al dessota de l'ala de la teulada 's veu á la fatxada de dita iglesia, compost pels signes del Zodiach, tal com se repe-

(1) A la plana 196 de l'*Historia de Tarrasa*, d'en Ventalló, 's diu que fou consagrada el 1489. Ni en aquest ni en cap altre autor ni lloch hi consta la prova.

(2) *Viaje literario á las iglesias de España*, t. 19.

(3) «Memoria sobre Egara», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 33, plana 20.

(4) RAIMVDVS PTR-DEXTER PTA | M | ... ó siga: *Raimundus presbiter Dexter presbiter Mi (chäel)*

(5) Ob. cit., t. 19, plana 14.

(6) *Inscriptiones Hispaniæ christianæ*, plana 190.

(7) AGILA (Agila) AIGO PRR DEI (?) (Aigo presbyter dei?) DEXTER PBR (Dexter presbyteri) FROILA (Froila) GAMIVS ET GAMIO (Gamius, Gamio) LAVTARIVZ' (?) (Lautari) RESVVENTVS HVNYRVC (Resiventus Huniric?) SALLOMON A PAT III? (Sallomon a pat...) SENA R (Senator) VVIDIGELVS? (Widigelus?) ZERIMVND0 (Zerimundo).

(8) «L'art religiós en el Rosselló». Nota 4 de la plana 179.

tex á l' iglesia de Saint Savinien (Melle-Deux Sevres) considerrantsels del sigle XI (1), á les enxutes de les portes de Sant Isidor de León de l' época románica y á les archivoltas d' altres edificis també del sigle XI citats per en Viollet-le Duc (2).

He passat lleugerament sobre aqueixes materies, pera que pugua dedicar tot l' espay possible al estudi de l' antiga Egara fins á sa desaparició quasi coincidint ab l' aparició de l' actual Terrassa.

Deya 'l P. Llanas, en son discurs de recepció á n' aquesta Academia, que la tradició constant d' haver algunes poblacions actuals ocupat sempre l' área de ciutats romanes descrites pels antichs geógrafs é historiadors, es criteri segur de certesa topográfica, sempre y quan pertenenent á la mateixa regió hagen conservat el nom primitiu ó sols l' hagen modificat accidentalment, ó si haventlo cambiat per complet, poden testificar l' época y ocasió en que aquest cambi 's verifiqués. Al historiar la vida d' aquexes poblacions, be pot, sense cap recança, atribuirlos hi l' historiador quantes noticies ens llegaren els antichs pertocant á aquelles que ocuparen son seti. Aquestes atinades paraules del erudit company que ja al Cel mora, m' obren camí dreturer pera entrar y discorre ab fonament de causa en l' estudi que m' ocupa, puix si fins al sigle XIII 's conservá adherit al poble de Sant Pere proper á Terrassa, 'l nom d' Egara, sense modificació transformadora, mitjatsant el testimoni dels documents manuscrits, es veu el cambi paulatí de nomenclatura que ha anat sofrint aquest ex-poble desde que hi tingué son seti la romana y després wisigotha Egara, fins que al desapareixe aquesta famosa ciutat episcopal, la petita parroquia continuadora en aquell sol de la Catedral y ciutat destruhida, adoptaria á Sant Pere com á Patró de la mateixa, en recort sens dubte del Sant Patronal que degué tenir la Seu wisigotha (3); la memoria de la qual no volia pas oblidar, desde 'l moment que hi adjuntá 'l nom d' Egara perpetuat com s' ha dit fins al sigle XIII, en que, axis com als sigles X, XI y XII s' intitulava indistintament al esmentat

(1) *Notes d'un voyage dans le Midi*. P. Merimée. *Le Monde Illustré*, 1902

(2) *Museo Español de antigüedades*, t. 7. Rada y Delgado, qui diu que aytals signes, no usats pels wisigoths, y que 's vehuen á León, constituhexen un cas únic (1)

(3) Esteve de Corbera, *Cataluña ilustrada*, plana 125, suposa que la Catedral d' Egara estaria bax l' adoració de Santa Maria y Sant Pere.

poble, Egara, Sant Pere d' Egara y Sant Pere de Terrassa, allavorés ja adoptá definitivament aquesta denominació, perdent del tot el nom gloriós d' Egara. La preponderancia crexent de la relativament novella vila de Terrassa, tan vehina d' aquell poble, no sols el privá de crexe, xuclántsels 'ls habitants de dit lloch, sino que li encomená llur nom que matá més tart el seu, y li prengué després el Priorat de Santa Maria, Dignitat que recorda la categoria eclesiástica d' aytal iglesia, sotsmetentlo en aquest ordre, com ho feu en lo judicial, á l' avuy ciutat terrassenca que acaba de lograr fins y tot l' inclusió de Sant Pere de Terrassa dins de son terme municipal. La que fou ciutat d' Egara, ja ni poble es. Mudances dels temps.

La tradició, donchs, y 'ls documents, com es veurá, atestiguen com á seti indubitable d' Egara, 'l lloch ahont s' assenta l' ex poble de Sant Pere de Terrassa.

¿En parlen els geógrafs é historiadors antichs grechs y romans? De tots ells, sols un, Ptolemeu, posa entre 'ls *castellani* á *Egosa* (1), segons l' edició francesa de Didot (2), per mes que en l' edició llatina de Bilibald Pirckheymero (3) 's senta que *Egosa* es *Egelasta* ó Cardona *post hos Castellani* (4). Empró 'l comentarista de l' edició de Paris, en Carles Müller, preté aclarirho anotant que l' *Εγαρα* es l' Egara que estigué en el lloch avuy dit Tarrassa ó Terrassa, no gayre lluny del Llobregat (5). Per ell l' *Egosa* es en *situs incertus*.

En Cortés y López, erudit é inginyós autor del *Diccionario geográfico histórico de la España antigua*, diu, estudiant l' Espanya Ptolemaica de l' *Iphigesis Geograficæ* (6) que Ptolemeu cita entre 'ls *castellans* ó *ilans* situats entre Vich y Manresa, la ciutat mediterránea d' *Egosa*, quina arrel, segons en Cortés, es la paraula grega *γαια* que vol dir *terra*. Y en essent aquí, entra aquex autor en una série de consideracions y deduccions que si poden fer la delicia dels etimologistes y dels aficionats á la

(1) Als 17.10' y 41.55'.

(2) *Geographicæ enarrationis* (1883, t. I; plana 192).

(3) *Geographie Claudii Ptolomæi* (1552).

(4) Taula 4; als 17.20' y 41.56'.

(5) «*Εγαρα* sic XΣΦΨ arg. cod. lat. 4803; *Εγαρα* ceteri. Eadem est «Egara, municipium Flavium, quod secundum titulus n.ºs 4494 et 4495 stetit «in loco Tarrasa vel Terrasa dicto, á Rubricato fluvio haud longe dissito, ubi «nunc, Hübner, p. 598 teste duæ ædicule christianæ supersunt».

(6) T. I, plana 194.

toponimàstica, no porten pas el convenciment al ànim del pacient y fret investigador de la veritat. De la *γαια*, la *terra*, en treu l'adjectiu *Gæos*, *terrestre*, que, pronunciat á lo lacònic, *Gesus*, *terracius*, mudada la *e* en *o* y afegit al principi l'article femení, dona *Egosa*, *Terracia*, y d'aquí la *Terresa* (1) ó *Terrasa*. A més diu que haventse mudat la *s* de *Egesa* ó *Egasa*, en *r*, vingué á dirse *Egara* en els sigles mitjos. Axó durá, segons el mateix autor (2), fins que al venir la restauració, ab la reconquesta de la nostra terra dominada fins á les hores pels alarbs, varis pobles que eren coneguts ab noms hebreus, gregs ó llatins, foren sotstituhits ab altres del idioma del pahís com á *Egesia* (3), l'anomenaren *Terrasia*, y de la mateixa manera que *Tejada* s'convertí en *Tajada*, *Terrasa* s'transformá després en *Tarrasa*.

En son propòsit de fer derivar el nom de l'actual Tarrassa del que portá la romana ciutat desapareguda, disserta 'l mateix autor (4) sobre l'evolució de la paraula *Egara* en termes semblants á primera vista als esmentats, si be quelcom més concrets. Segons la tradició conservada en els documents de l'Ètat Mitja, diu en Cortés, sense afegir en que s'apoya, que aytal ciutat doná son nom á la nomenada en llatí *Terrasia*, la *terrosa*, lo qual dona llum pera venir en conexement de que l'arrel etimològica d'aquesta ciutat *castellana* era *Gaya*, *Gajas*, que significa la *terra*, y son article femení *e*, segons ho requereix l'idioma grech: agregat l'article á son nom, es convertí en *Egayas*, y mudat el dipteng, es viciá 'l nom y s'feu *Egeasa* y *Egeosa* y últimament *Egosa*; y no pará en axó la degeneració d'aquest nom, sino que en temps dels goths ja s'havia canviat de *Egosa*, en *Egara*, y ab el nom d'*Egara* son coneguts els bisbes *egarenchs* y 'ls Concilis *egarenchs*. Mes la tradició popular ha conservat sempre la memòria é idea de que *Egara* y *Egosa* significaven la ciutat *térrea* y als sigles mitjos á *Egara* y *Egosa* li donaren, com á sinónim, el nom de *Terrasia*, y axí s'troba en mil documents que existexen á l'arxiu de Barcelona. Aquest últim paragraf especialment, está complertament desprovist de base y de llògica. No hi ha tal tradició, ni tal sinonimia, ni cap document que ho confirmi.

(1) No sé d'ahont fa derivar aquesta paraula.

(2) T. II, plana 90.

(3) *Egesa*?

(4) Ob. cit., t. II, plana 90.

Se sab (seguex dit autor) que 'l bisbat *egarench* estigué á *Terraza* (!) avuy dita *Tarrasa* y aquest nom es l' expressiu de *ek Gayesa*, *Egosa*; d' aquí s' infirex donchs que *Egosa*, *Egara* y *Terrasia*, son tres noms sinónims quina arrel es la veu grega *Gaya*, terra; y en efecte, Terrassa está en la propia regió *castellana*, ahont están ses companyes *Sabadell* y la *Roca*, *Sebeldunum* y *Basi*. Afegex en Cortés que l' opinió d' en Pere de Marca que *Egosa* fou *Camprodón*, partex del erro corográfic que impugna dit autor en l' article *Castellani*; com y també 'l que la regió d' aquests estés á la dels ceretans, julians ú orientals, contra la corografia de Ptolemeu y ses taules. Les veus gregues *ges* y *era*, diu, son sinónims, y axis com de *ek gasa* 's formá *Egasa*, *Egesa* y *Egosa*, axis de les veus sinónims *ek era* ó *ekera*, que volen dir filla de la terra, 's formá 'l nom *Egara*. *Egosa* y *Egasa*, donchs son sinónims y signifiquen la *Terrasia*.

Les etimologies d' en Cortés, si de moment semblen justes, per la troballa de l' arrel grega *gaya*, que vol dir *terra*, no ho son en realitat, perque suposa que la tradició popular ha conservat l' idea de que *Egara* vol dir *ciutat térrea* y que per lo tant son sinónim era *Terrassa*, y per axó, axis l' anomenaren; lo qual voldria suposar que estava molt forta de greg la gent wisigotha, y que per no saber parlar en greg, traduhirien *Egara* per *Terrassa*, tota vegada que vol dir lo matex. Axó es inverossimil; els noms de llochs, com els de persones, no s' han cambiat per traducció més ó menys literal, sino en tot cas per corrupció produhida per dificultat ó vici en l' expressió, que s' ha anat generalisant fins á perdres la denominació antiga y restar admesa com á bona la corrompuda.

En Sanpere y Miquel (1), seguint á Humboldt, explica l' *Egosa* de Ptolemeu, per *Ego-itza* que vol dir lloch d' hospedatge ó refugi en vasch. Y Luchaire, diu, proposa 's llegexi la radical per *Ego*, igual á habitació, altura, y 'l *sa* com sufix de lloch (Plini 166-7) lo que justifica ab *Ego-varri*, que segons Humboldt, es nova residencia, *Ego-z-que* y *Eguiza*, si be Van Eys, dona *Egoitza*, habitació, de *egon-tegia*.

El cambi de *Ego* (it) *sa* en *Egara*, afegex en Sanpere, es molt senzill. Εγωσα, escriu Ptolemeu, y per aquest ó altres grechs, els romans tindrien conexement del nom de la vila dels *castellans*, y per la ley del rotacisme, escrivueren *Ego-r-a*,

(1) *Un estudio de toponomástica catalana* (pls. 160-2).

Egora, *Egara*: *Tara-Egosa* ó castell d' *Egosa* 's transformà per contracció en *Tara* (ego) *sa* (1). Prompte 's veurà l' importància que dono á aytals elucubracions.

L' Hübner (2), com tots els esbrinadors de les nostres antiguitats, tampoch trobà citada en cap escriptor antich la nostra *Egara*, esceptant, com ja s' ha repetit, á Ptolemeu que atribuhex sa *Εργα* als Ilergetes tot fent constar que en el códex de Wilbergi 's llegeix *Εργα*.

Jo admiro, senyors, els pacientíssims estudis d' aquexos entesos filòlegs que 's digueren Cortés, Delgado, Balari, Bàrallat y que 's diuhen Sanpere, Fita, Segura, Grandia, Alcover. Cal estimar la seva patriòtica obra, inspirada en el lloable desitx d' esbrinar les fonts del propi llenguatge. Mes quan després de tants treballs d' investigació, de tantes comparanses entre les llengues mortes y vives y de tan such de cervell esmersat en comblar semblanses y probabilitats ab l' afany de poguer arribar á conclusions, no 's pot portar el convenciment al llegidor per molt estudiós y voluntariós que siga, ja perque quan no 's contraposen els autors els uns als altres, 's contradiuhen ells mateixos en diverses disquisicions, ó tal volta en una mateixa, per la natural confusió que difícilment pot evitarse en exa mena d' obres; quan després de escatir un tema d' aquexos, 's dexa al arbitri del pacient lector, el decidir, per exemple, si 'l sufix ó l' afix que s' estudia, vé del celta ó del llatí; quan es fan deduccions y rahonaments mancats de base, per partir d' un mot mal conegut, erradament interpretat ó falsejat pels lleugers copistes, ¿s' hi pot creure á ulls cluchs ab aquexa toponimia? Pósint-se avans, si acas, d' acort, tots aquexos respectables etimologistes.

En el present cas també 'm trobo ab una série d' interpretacions contradictories al llegir lo que diuhen els precitats autors de les versions apuntades, sobre 'l nom d' *Egara*, tot y deduhintlo

(1) *Tarra* ó *tara*, en vasch significa, segons en Sanpere (*loc. cit.*) habitant, y en hebreu *Thira*, que es igual á *arx*, vol dir fortificació, càstell. En Martorell y Peña en sos *Apuntes arqueológicos* suposa que en vasch vol dir poble, explicantse també aquexa radical per l' hebrayca que significa torre *tsara* ó siga fortificació alçada pels semites. Y segons el Sr. Hernández Sahanuja *Museo Español de antigüedades*, t. II: *Estudio acerca dos inscripciones romanas en Tarragona*, es una paraula etrusca que en idioma vasch significa ciutat.

(2) *Inscriptionum latinarum*, t. II, planes 598-9.

tots ells de la manera ab que 'l donà en Ptolemeu. Efectivament, heu vist que 'ls successius autors, quins textos he anat citant, hi han llegit en l' obra de dit geògraf, *Egosa*, *Eraga*, y *Erga*, y fins en Romey l' anomenà *Egarra* (1).

Cal resumir donchs aquex extrém: admés que Egara fou en terra dels *Castellans*, no perquè ho evidencihi en Ptolemeu, sino perquè hi ha la convicció, ab bons documents fonamentada, de que Egara siguié á Sant Pere de Terrassa, situat en pahís de *Castillans*; s' hauria necessariament de tenir á l' *Ερωζ* de Ptolemeu per la nostra Egara, ja que estava en terra dels *Castellani*, y no pas á l' *Eraga* colocada entre 'ls ilergetes, ni á l' *Erga*, contracció d' *Eraga* (2), segons en quines edicions, y segons la diversitat d' apreciació dels escriptors, que en J. B. Pérez, en l' obra d' en Sanz d' Aguirre, atribuhex á la viciadura d' abdós noms per la metàtesis de les sílabes en comptes de posar Egara (3).

Davant de tants parers contraposats pera enquibir á Egara en una ó altra de les localitats quelcom semblants citades per un sol geògraf antich, no és d' estranyar que uns historiadors com en García de Loaysa y en Morales l' hagin posada respectivament á Exea de los Caballeros (4) y al Languedoc (5), que aqueixa matexa Egosa que es la que més verossimilment podia haver sigut la nostra Egara, en Marca (6), en Romey (7) y en Bofarull (A.) (8) la posin ab el nom d' Engosa á Camprodón, y que en fi, com diu en Bosch y Cardellach en son manuscrit históric inèdit (9) s' hagi anomenat Egra (10) Exara, Exabra, y Exatera, y fins Egabra (11) afegexo, tot per erros comesos pels copiants.

(1) *Hist. de Esp.*, plana 343. Romey posa, *Egarra* (Ptol.) *Tarrasa*.

(2) Com també ho es d' Egara, l' *Egra* que s' veurà en alguns documents.

(3) *Collectio máxima conciliorum omnium Hispaniæ et novi orbis*, etc. T I, plana 11.

(4) *Collectio Conciliorum Hispanarum*, etc.

(5) *Corónica general de España*.

(6) *Marca Hispanica*.

(7) *Hist. de España*, t. I.

(8) *Hist. crit. de Cataluña*, t. I.

(9) *Historia de Sabadell*, que 's guarda al Arxiu Municipal de dita ciutat.

(10) Pujades en sa «Crónica de Catalunya», (t. III, llib. IV, cap. XLII), fa constar que hi ha documents en que en lloch de Sant Pere d' *Egara* 's diu d' *Egra*. Tindrien una vírgula senyalant l' abreviatura. Algun n' he trobat també escrit aixís, com igualment dihent *Egera* y *Agera* degut á l' imperícia ó lleugeresa dels copiants.

(11) Segons en Romey (*Hist. de Esp.*, t. I) si bé Egabra degué esser Cabra.

Be diu 'l P. Llanas (*loc. cit.*) que ell no ha vist més Egara citada per Ptolemeu, que la situada á la Lidia ó siga l' *Egeata* de Corneli Tácit (1). Dexo donchs aquest punt, no sentant altra cosa que la possibilitat d' haver sigut Egara l'Egosa de Ptolemeu; evidència cap; es sols una mera apreciació que considero la més rahonable.

¿Existí, donchs, aquexa Egara tan esbrinada y discutida? Sens dubte; uns historiadors la trobaren clarament mencionada á l' Itació de Wamba ó divisió y descripció dels bisbats de Espanya: y altres la vejeren esmentada en documents explícits que la situaren en l' urb que encara ocupan les tres romàniques iglesies de Sant Pere, Sant Miquel y Santa Maria de Terrassa. Més qui primer contribuí á refermar aquesta creença, fou en Diago, qui en 1603 probá ab les consagracions de Sant Martí de Sorbet (1096) del terme de Sant Pere d' Egara, y de Santa Maria de Terrassa (1112), que aquella ciutat romana y wisigotha estigué assentada en el precitat lloch. Després, la publicació per en Pujades de les dues lápidas romanes trobades á l' iglesia de Santa Maria de Terrassa, confirmá 'l seti ocupat per aytal ciutat antiga.

En quant á la susdita divisió dels bisbats d' Espanya, es necessari desentendres d' ella, encara que fins á sa desautorizació per en Nicolau Antoni (2), l' hi haguessen donat aculliment la major part dels historiayres, y entre ells, els antecitats Diago y Pujades.

Probat, donchs, plenament per en Nicolau Antoni que aytal divisió feta per en Wamba en el Concili de Toledo de l' Era 715 y any 5 d' aquell rey, fou una invenció de Luitprand, ó siga del P. La Higuera, no cal pas esmentar lo que respecte á Egara, á sos bisbes y al Concili Egarench, s' escrigué en l' aludit Cronicó y en els altres que inclogué en sa obra 'l gran divulgadó de fábulas històriques, *mestre* Argaiz: (3) la Crónica d' Haubert, els Cronicons de Liberat, de Máxim y de Flavi Luci Dextre y les Adicions del bisbe Elecca.

Els autors més seriosos que escrigueren després de la refu-

(1) En un curiós *Atlas de l' Ancienne Géographie Universelle* de Joly (1801) s' hi troben l' Aegara de la Lydia, l' Egara ciutat episcopal de la Frygia y l' Egosa de Catalunya.

(2) *Censura de historias fabulosas* (1742), llib. X, cap. V.

(3) *Población eclesiástica*, ts. I, II y IV.

tació esmentada, anaren prescindint d'aytal pretesa divisió de bisbats: y si be algú, com el P. Risco, va ferne d'ella algunes cites, ho feu més per mera curiositat que no pas pera apoyarshi (1). Els cultivadors moderns de la nostra historia, ni per aquest fi l'han aprofitada, y en cambi han celebrat com es merex l'obra dels impugnadors de la mateixa, en la que hi te-

(1) *L' España Sagrada*, t. XLII, pl. 179, porta 'ls límits de dit bisbat segons la divisió d'en Wamba: *Egara hæc teneat: de Bordel usque Paladela: de Montesa usque Portellam*.

Al ressenyar el *Speculum Officialatus* (A. C. B.) la parroquia de Sant Pere de Terrassa y al parlar de son bisbat, es pregunta quins límits tenia la diócesis egarenca, y 's contesta que foren els matexos territoris continguts dins del terme del Castell de Terrassa, que segons la venda del bovatge feta per Pere III als 23 d' Abril de 1380, eren les parroquies de Sant Vicents de Junqueres, Sant Julià d' Altura, Sant Quirse de Galliners, Sant Martí de Sorbet, Santa Maria y Sant Miquel del Taudell, encara que avans d'aquesta data degué tenir més extensió. Aquesta manifestació, com tantes d'altres, no té altre significació que la d'una mera conjeclura. Lo probable y lo racional es que desde la partió ab el de Barcelona, s'extengués cap á la part montanyenca fins á trobar els límits dels bisbats de Barcelona, Vich y Girona.

«Avuy (diu en Font y Sagué en sa monografia «Lo Vallés»), es poch menys que impossible precisar aquests límits, puix nos son desconeguts els pobles á que denen reduirse 'ls esmentats: pero entre aquestos datos y els anteriorment citats pot assegurar-se que *el bisbat d'Egara comprenia tot el Vallés*, puix aquesta es l'única comarca compresa entre 'ls bisbats de Barcelona, Girona y Vich, com volen alguns; l'única situada entre Barcelona y Manresa; l'única que está á la part occidental de Barcelona; y l'única que está colocada entre 'l Montserrat y el límit de la diócesis de Vich (Montseny). A més de que essent Egara 'l cap d'aquell bisbat, y estant situada dita ciutat en el Vallés ¿qué més natural que tota aquesta comarca estigués compresa en el bisbat? Pero no 's cregui que nosaltres defensém que *sols el Vallés* formés el bisbat d'Egara: no havem trobat datos suficientes, per desgracia, pera poderho afirmar, pero sí que creyém que *tot el Vallés* estava inclós dintre l'esmentat bisbat». Aquí potser se li atribuhex massa extensió.

Segons en Pella y Forgas (*Historia del Ampurdán*, plana 226, apoyantse ab en Duruy, *Du régime municipal dans l'empire romain. Revue Historique*, t. I, plana 330) «á Espanya com á França l'Iglesia assentá 'ls bisbats sobre les antigues circumscripcions de les tribus y més encara, de les ciutats romanes». Axó ho ha demostrat recentment el Sr. Benedetto Baudi di Vesme á l'últim Congrés internacional Romá d'història, segons un extracte de llur estudi publicat per Mr. Pelissier á la *Revue des questions historiques* (del 1.er de Janer de 1904) conclohent també que «les circumscripcions diocesanes son absolutament idéntiques á les municipals del imperi finit: la llista del *plévi* corresponen exactament als dels *pagi romani*».

nen lloch ben distingit el P. Florez (1) apoyantse especialment ab en Joan Antoni Mayans, y en Godoy y Alcántara (2).

Les dues conegudes lápides que testifiquen l'existència de Egara, va donarles á conexe, com he dit, en Pujades, qui escribia sa Crónica al 1645, més, com que en Diago, ab tot y ocupar-se detingudament d' Egara al 1603, no les cita, y en un document inèdit publicat en la meua «Monografia de la Iglesia parroquial de Terrassa» (3), ab data del 1632 en parla 'l P. Tapias Prior de Terrassa, es de suposar que 's trobarien en l' entremetx d' aquest any y del 1603, probablement quan al 1612 es feren les obres de reparació de dit temple (4), Aquestes inscripcions marmórees son prou conegu 'es, puix desde Pujades (5) ensá, han sigut reproduhides successivament per en Marca (6), Feliu de la Peña (7), Risco (8), Finestres (9), Masdeu (10), 'ls autors del *Diccionario geográfico universal* (11) Pi y Margall (12), Paluzie (13), qui sols publicá la de Quinto Granio, Hübner (14), Ventalló (15), Arnét (16) y Torres Amat (17) qui escrigué unes *Memorias sobre algunas antiquedades poco conocidas de Egara* que foren presentades á la Real Academia de l' Historia al Agost de 1819, censurades ab molts elogis pels académichs D. Joseph de la Canal y Fr. Llorens de Frias, aprobades per la Corporació y acordada sa publicació, y donades á llum per dita Academia..... al 1898, mercé al zel del P. Fita. També 'l dissertant publicá la ja ci-

(1) *España Sagrada*, t. IV, pág. 185.

(2) *Historia crítica de los falsos cronicones*

(3) Planes 115-7.

(4) En una lápida colocada al arch del cimbori de dita iglesia hi consten les dates de sa consagració y de llur reparació

(5) «Crónica Universal de Catalunya», llib. IV, cap. XLII.

(6) *Marca Hispánica*, llib. II, cap. XVI.

(7) *Anales de Cataluña*, t. I, llib. VI, cap. XI.

(8) *España Sagrada*, t. XLII, tractat LXXIX, cap. I.

(9) *Sylloge inscriptionum romanorum*, planes 41 y 211.

(10) *Historia crítica de España*, t. V, plana 331 y t. VI, plana 92.

(11) *Por una sociedad de literatos*, t. IX, plana 539.

(12) *España pintoresca, Cataluña*, plana 135.

(13) *Paleografía española*, plana 107.

(14) *Corpus inscriptionum latinarum*, noms. 4494 y 4495, t. II, planes 598-9.

(15) *Tarrasa antigua y moderna*, planes 11 y 12.

(16) «Memorias de la Associació Catalanista d' Excursions Científicas», vol. I, planes 77 y 78.

(17) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 19

tada làpida de Granio al IV volúm de la «Biblioteca Històrica Tarrassenca» (1). Alguns més comentaristes de dites inscripcions s'han sumat a n'els antedits (2): no dubtant cap d'ells, davant d'exes làpides que anomenen a Egara, de l'existència d'aytal municipi romà allà ahont are hi ha l'ex-poble de Sant Pere de Terrassa.

Efectivament, per una d'exes làpides descobertes en l'esmentada localitat, segons ho proven tots els indicis y ho manifesta 'l P. Flórez (3), s'evidencia que: Per Decret dels Decurions del Municipi Felis (4) d'Egara's feu memoria ab aytal làpida, del Emperador Cesar Tito Aelio Antonino Pio, fill del Divo Hadrià, net del Divo Trajà Partico, besnet del Divo Nervae, Pontífex Maxim de la Potestat Tribunicia, dues vegades Cònsul y designat pera esser per tercera vegada Pontífex (5). A mes s'en deduhex: que Antonino Pio degué fer ciutat municipal a Egara, y per axó li axecarien una estatua (6), tota vegada que

(1) «Cent biografies tarrassenques», plana 75.

(2) També les publicaren l' A. Ponz, *Viage de España* etc. en L. A. Muratori, en son *Novus Thesaurus veterum inscriptionum* y en R. Cervera *Discursos históricos de Barcelona*, segons l' Hübner, (*loc. cit.*).

(3) *España Sagrada*, t. XLII. plana 179

(4) Marca, y Fita (Notés a les Memories d'en Torres Amat) interpreten la F. per Flavi. Finestres diu que tant pot entendres per *Felix* com per Flavi. Més Caresmar en son llibre *Carta del Dr. D. Jaime Caresmar en la qual se prueba ser Cataluña en lo antiquo más poblada, rica, y abundante que hoy*, (plana 31), combat l'opinió de 'n Marca al interpretar aquexa F. com a Flavi, sobrenom del Municipi, per donar l'honor a Flavi Vespasià, puix, diu en Caresmar, que com aquest nom no's solia escriure ab una F. sola sino ab FL, y el de *Felix* es marcada ab una F. sola, te de pendres per *Felix*. Lo matex opina en Bosch y Cardellach en sa obra manuscrita inédita *Anales de Sabadell*, qui diu que aquesta Felicitat suposava prerrogatives, privilegis y opulencia. En les abreviatures comunes a les làpides romanes que dona en Paluzie (*ob. cit.*), s'confirma l'autorizada opinió d'en Caresmar.

(5) IMP. CAESAR. | DIVI. HADRIANI | FIL. DIVI. TRAIANI | PARTHIC. NEPOT. | DIVI. NERVAE | PRONEP. T. AELIO | HADRIANO | ANTONINO. AVG. PIO | PONT. MAX. TRIBVNIC. | POTESTATI. COS. II | DESIG. III. P. P. | D. D. M. F. EGARA.

Aquesta inscripció la traslladen els esmentats autors ab tota mena de variants. Jo la publico fidelment copiada del original, tot consignant que l' Hübner es l'únic que la du exacte.

(6) Segons opinió molt rahonable d'en Masdeu *ob. cit.*, t. V. plana 331.

També, per lo que diu l' Hübner (*La Arqueologia en España*, planes 111-4) sembla suposar que les dedicacions a Emperadors y Magistrats provincials y municipals, foren inscripcions fetes en les bases de les estatuës, per

Plini, qui estigué per questor ó tesoré del Imperi á Espanya, ab tot y tenir medis sobriers de conexe bé 'ls pobles que administrava, no incluhí en sa relació de les ciutats municipals d' Espanya á la d' Egara, lo qual es senyal de que allavors encara no ho era: que aytal estatua s' erigí en els dos primers mesos del any cristiá 139, y 802 de Roma, en quin temps, y no en el 153, com diu Finestres (1); Tito Antonino siguié per segona vegada Cónsul (2): y que Egara fou ciutat municipal, les quals, com es sabut, tenien els privilegis de poder governarse per ses propries lleys y de participar dels cárrechs, honors y drets de que gosava la ciutat de Roma, encara que haguessen sigut sotsmeses al Imperi, per les armes (3).

La segona de dites lápidés, ens innova que, Grania Anthusa, en el lloch donat per decret dels Decurions, havia dedicat aquella Memoria á son óptim marit Quinto Granio Optato, fill de Quinto de la Tribu Galeria, Duumvir d' Egara y Tribuno Militar (4). Exa inscripció, per lo tant, ens revela que aquest Duumvir ó magistrat president de la Curia Municipal d' Egara y Tribuno Militar ó quefe d' una Legió militar, moriria en dita ciutat ó seria enterrat en ella, si es que, com opina en Masdeu (5), fou sepulcral aquesta lápida. Empró també podria haver senyalat una estatua, al igual que en el cas de la lápida anterior, tota vegada que aquex Quinto Granio tenia mérits sobrats pera que al menys sa esposa, que voluntariament postposá 'l seu nom al de son marit, en proba de llur amor y agraïment á son bon espós, li erigís un recort digne.

Ara, 'l fet d' aparexe aytal lápida á l' ex-urb d' Egara ¿basta pera sentar, com diuen en Pujades (6) y en Feliu de la Peña (7), que aquesta familia dels Granios era de Catalunya y de la

més que algun colp son copies dels epígrafes dels monuments axecats á personatges fills de la població ó á qualcuns que en elles hi exerciren funcions.

(1) Ob. cit., plana 42.

(2) *Historia Universal* de César Cantú, t. II, *Fastos consulares*. Y Masdeu, ob. cit., t. V, plana 332.

(3) Pi y Margall, ob. cit., plana 135.

(4) Q. GRANIO | Q. FIL. GAL. | OPTATO. II VIR. | EGARA. TRIBVNO | MILITUM | GRANIA | ANTHVSSA | MARITO | OPTIMO | L. D. D. D.

(5) Ob. cit., t. VI, plana 93.

(6) Ob. cit., t. III, lib. IV, caps. XL y XLII.

(7) Ob. cit., plana 124.

ciutat d' Egara? Ni de dita inscripció s' en desprén, ni sisquera en Pujades ho probà en lloch, malgrat haver promés que així ho faria, y no 's limità á n' axó, sino que explicant lo que diuhen Baroni, Schoto, Eussebi y Orossi, pertocant al procónsul d' Assia Sereno Granio, qui per virtut d' una ó d' unes cartes (per uns autors fou una, y per altres, algunes) dirigides al Emperador Hadrià en favor dels cristians, había lograt temperar les persecusions y cástichs que aquestos sofrien; s' adoná en Pujades de que Sereno tenia 'l matex nom familiar que 'ls Granios de la lápida Egarenca, y 'n tingué prou ab aquest fet pera dexar sentat que aqueix Sereno Granio pertenexia á la susdita familia, segons ell catalana (1). En Finestres (2) ho acceptá y en Feliu de la Peña (3) avençá un xich més en aytal disquisició, fent als Quinto y Sereno Granio, fills d' Egara. Empró hi hagué més encara, puix dos autors moderns (4) varen batre el *record* com es diu are, donant á abdos Granios, per germans, y volent que Sereno hagués sigut Pretor de Catalunya.

Cal posar les coses á lloch, per més que com' á terrassench sentí no poguer admetre versions que de convertirse en realitats honorarien la meua terra. Tan de bó que algú, més sortós que jo que no he pogut trobar en lloch una sola prova suficient pera convencem, tingui medis pera fer surar aytal versió com á veritat demostrada.

Aquells historiadors, alegats per en Pujades (5), no diuhen pas que exos Granios fossin egarenchs ni catalans. Tampoch ho diu en Nicolau Antoni (6), qui refutant á l' Argaiç, fa notar, que si aquest trobá en Eussebi, que 'l susdit procónsul d' Assia 's digué *Serenum Graviu*, pera que anomenat així, resultés espanyol y fill de Samos (Galicia) (7), en cambi ell va llegirhi 'l nom de *Serenus Granius* en el Cronicó de dit Eussebi, consemblantment á la manera d' anomenarlo en Mariá Schoto y Oros-

(1) Ob. cit., t. III, llib. IV, cap. XL.

(2) Ob. cit., plana 211.

(3) Ob. cit., plana 124.

(4) Arnet. «Breus noticias sobre las esglesias que existeixen en la antiga Egara avuy dia Sant Perè de Tarrassa» vol. I, de les «Memorias de la Associació Catalanista d' Excursions Científicas»: y Ventalló, planes 27 y 29, de sa *Historia de Tarrasa*.

(5) Ob. cit. llib. IV, cap. XL.

(6) *Bibliotheca veteris Hispanæ*, t. I. planes 126-7.

(7) *Población eclesiástica de España*, t. I, part II, planes 123-5.

si (1), quin últim autor 'l presenta, ademés, com á escriptor de obres de Relligió Cristiana. *Graniano* li diu en Nicolau Antoni, inseguint á Justí mártir y al mateix Eusebi en sa *Historia Ecclesiástica*, admesa com á lilegitima pel propri N. Antoni en sa *Censura de obras fabulosas* (2). També li dona aquest últim nom. en Paul Allard, en llur darrer treball históric, publicat en el passat Octubre (3), al dir que, de les simpaties demostrades á n' els cristians dels primers sigles, per molts magistrats de l' Assia (4), n' es testimoni *le lettre du proconsul d' Assie Granianus á l' empereur Hadrien et la reponse au successeur de ce proconsul* (5).

Aquest successor del esmentat proconsul, fou Minucio Fundano, 'l qual rebé la resposta del Emperador á la carta de Sereno; y en aquélla deya Hadriá: *Literas á Serenio Graniano, viro clarissimo, cui tui in provincia successisti ad me datas accepi* (6), segons lilegexo en N. Antoni (*loc. cit.*), qui ho copiá de Sant Justí, d' Eusebi y de Callist.

Fins el Dr. Sales, cronista de Valencia (7), després de manifestar que Hadriá, desde Tarragona, visitá á peu totes les provincies pera millorar les ciutats d' ell molt apreciades, diu

(1) *Pauli Ossi etc. Adversus paganos* (1536), lib. VII, cap. XIII, plana 475, qui escriu 'l següent pertinent paragraf: «Hic per Quadratum discipulum apostolorum et Aristidem Atheniensium virum fide et sapientia plenum, et per Serenum Granium legatum, libris de Christiana Religione compositus instructus atque eruditus, præcepit per epistolam, ad Minutium Fundanum proconsulum Asiæ datam, ut nemini liceret Christianos sine obiectum criminis aut probatione domnare. Idem quoque continuo pater patriæ in senatu ultra morem maiorem appellatur et uxor eius Augusta... vultusque et Christianos, quos illi Cotheba duce, quosd sibi adversus Romanos non assentarentur excruciebant Præceptique ne cui ludæo introuendi in Hierosolimam esset licentia, Christianis tantum civitate permissa.»

Mariana (*Historia de España*, t. 1.er, plana 82), cita 'l fet de Sereno Granio sense dir d' ahont era fill aquest personatge.

(2) Plana 300. Entre les obres regonegudament escrites per Eusebi que allí 's citen, no hi figura pera res aquex *Cronicó* atribuhit á dit Eusebi per l' Argaiç.

(3) *L' expansion du Christianisme á l' époque des persecutions* (plana 377). *Revue des questions historiques*.

(4) Melitón, dans Eusèbe. *Hist. eccl.*, IV, 26, 10.

(5) Melitón (*loc. cit.*) *Saint Justin á la suite de la première Apologie: Ruffin*, *Hist. eccl.* IV, 10.

(6) *Apologie secunda pro Christianis*.

(7) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. III.

que 'l susdit Emperador favorequé secretament als cristians, degut á les Apologies de Quadrato y Aristides y als informes de *Sereno Grato*, son Llegat.

No hi ha desgraciadament, donchs, cap motiu fonamentat pera fer catalana, ó millor dit, de la regió que després va dirse Catalunya, á la familia dels Granios, y molt menys egarenca; y 'l pertenexe á la tribu romana Galeria, tampoch implica que fos de la nostra terra, tota vegada que aquexa tribu era propia, á més de Barcelona, Lleyda y Tortosa, de Denia, Sagunte, Xàtiva y de moltes altres encontrades y ciutats Ibèriques.

El monument á Quinto Granio, tant podia haver sigut sepulcral, com recordatori dels grans cárrechs que del Imperi havia obtingut aquell tribuno, y axecat en un dels llocs ahont exerci qualseuns de dits cárrechs, ó siga 'l de *duumvir*. Qui sab desde ahont disposá aquexa commemoració la muller de Quinto Granio. Y no devia esser tan fonda la memoria dexada pel *duumvir* d' Egara als pobladors de la ciutat, quan mancant á la costum dels municipis agrahts, no foren pas sos naturals els que li dedicaren aytal recort, sino sols sa muller Anthusa, ab lo qual, si fos inscripció d'estatua y no lápida funeraria, 's veuria que també es molt antiga la costum d' axecar monuments públichs á individus de la propia familia y á despeses d' aquesta... quan el poble no 'ls costeya.

El fet d' haver sigut Quinto Granio, *duumvir* d' Egara, no es suficient motiu pera tenirlo per fill de dita ciutat, puix que aytal magistratura la pogué conseguir domiciliantse á Egara (1) *incolæ*, ó essent admès, *adlecti*, per serveys especials en l' *ordo decurionum* de la població (2). A més, hi havia ciutats que donaven aytal dignitat als Cèssars y fins á Sobirans extrangers, com Cádiz, que l' havia conferit al moro Juba (3), rey de la Mauritania, á qui també li otorgá Cartagena; y ho foren de varies ciutats, el rey d' Egipte Ptolemeu, y 'ls Emperadors Octaviá y Tiberi (4).

De Granios n' hi ha per tot. Quina gloria seria pera Terras-

(1) Carta del P. Fita al dissertant (del 5 d' Abril de 1901).

(2) Carta del Sr. Rodriguez Berlanga al qui axó escriu (del 8 Abril de 1901).

(3) Delgado é Hinojosa en el *Museo Español de Antigüedades*, t. VIII, plana 138.

(4) Masdeu (ob. cit.), t. V, plana XXXV.

sa, que 's pogués probar l' opinió aventurada d'en Pujadès (1) de que aquella família era oriunda d' Egara. Als egarenchs (?) Sereno y Quinto Granio y á Grania Anthusa, tal volta s' hi podria adjuntar á les hores als catorze restants Granios, registrats per l' Hübner (2) y als altres disset que anoto, extrets de diverses

(1) Llib. IV, cap. XL.

(2) El *Corpus Inscriptionum Latinarum*, t. I, conté 'ls següents: Nombre 1818: *Granius Infus* (Cádiz). Nombre 1819: *L. Granius Laurentinus* (Cádiz). Nombre 1967: *L. Granius M. f. Balbus* (Málaga). Nombre 1968: *L. Granius Si...* (Málaga). Nombre 3624: *M. Granius. f. Syneros* (Xàtiva). Nombre 3883: *L. Granius Polycletus* (*). Nombre 3913: *Q. Granius Q. l. Plutarcus* (Sagunto). Nombre 4118: *Granius Sabinianus* (Tarragona). Nombre 4272: *M. Granius Probus* (Tarragona). Nombre 4321: *C. Granius Sabinus* (Tarragona). Nombre 4321: *Grania Sabini l. Vitalis* (Tarragona). Nombre 4544: *C. Granius Felix* (Barcelona). Nombre 346: *M. Granius Vegetus*, Leiria (Portugal).

Ademés, en el vol. II de la mateixa obra d' en Hübner s' hi registra un consul anomenat *Granius Castinus*, á Málaga y al *Bulletin de la Correspondance Hellénique* (1899), dues inscripcions del port de Delos, relatives á *P. Granius. A. P. L.* l' una y l' altra á *M. Granius M. L. Her.* | *Diodorus Seios C. C. N. S.* (*Revue Archéologique*, 1899).

A Denia s' en trobà una altra dedicada á *Q. Granio. Q. F.* | *Gal. Clementi* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. IV). A Talavera de la Reina, un cip ab una inscripció en que 's parla d' un *Granio Pateyo* de la tribu *Quirina* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. II). A Zalamea de la Serena, una lápida dedicada á *Luci Granio Scevino*, de la tribu *Papiria* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXV).

A Nimes s' en perdé una de *Sex. Granio. Sex. F. Volt.* qui com es veu pertenyia á la tribu *Vollinia* (*Historia general de Languedoc*, t. XV. *Inscriptions privées*, n.º 846). Segons el *Bulletino Comunale di Roma*, 1901, plana 133, es conex una estampilla de Roma ab aquesta inscripció: *Q. Gra. APOL* ó siga *Q. Gra(nius) Apol(onijs ou tinaris)* (*Revue Archéologique*, série 4.ª, t. I, 1903). Y al *Bulletin Archéologique du Comité des travaux historiques* de 1902 se n' hi insertà una altra de Timgad (Algeria) dedicada á *Granius Geminus*.

Nicolau Antoni en sa *Bibliotheca veteris Hispanæ* (t. I, planes 126-7), cita un *Granius Flaccus* (tret de Censorino), altre *Granius Licinianus* (tret de Macrobio) y un tercer dit *M. Granius Serenus* de Roma. Masdeu en sa *Historia crítica de España* (t. V.), inserta quatre inscripcions de Parma dues (planes 160 y 165) en que hi figura un *F. Granio Prisco*, una (plana 175) de *L. Granio Proculo* y altra (plana 193) de *Lucius Granius Priscus*. També

(*) Aquesta lápida, que no diu l' Hübner d' ahont es, l' inclou ab el nombre 82, D. A. Valcárcel Pío de Saboya en son treball *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia* (t. VIII de las *Memorias de la R. A. de la H.* En Masdeu y l' Escolano ja la publicaren.

obres, entre 'ls quins n' hi ha de les tribus Galeria, Quirina, Papiria y Voltinia. Es de notar, per fi, que entre 'ls esmentats Granios n' hi ha un de ben interessant pera' l nostre objecte, donada la semblança ó relació que té ab el nostre *Q. Granio* | *Q. Fil. Gal.* | *Optato*, etc.; 'm refereixo al de Denia anomenat *Q. Granio*. *Q. F.* | *Gal. Clementi* | *Omniib. Honorib.* | *In. República*, etc., abdós dels matexos prenom y nom y fills de Quinto, y ab la sola diferencia dels cognoms determinatius del individu, com també ho era 'l d' Anthusa (que en grech vol dir *florexent*) (1), muller del Granio d' Egara. L' eminent arqueólech Berlanga (2), á qui vaig consultar, opina que abdós personatges son distints, havent pogut esser contemporanis; que l' igualtat de sos prenom, nom y paternitat poden esser una mera coincidencia; y que no es possible afirmar ab certesa si eren germans ó pare y fill. Y l' erudit P. Fita, també per mí consultat (3), creu molt probable que fossen germans. Realment es molt més verossimil el parentiu estret del Granio que desempenyá tots els honors municipals y cárrechs públichs de *Dianium* (4) ab el d' Egara, que 'l d' aquest ab el procónsul d' Assia referit.

L' erudit numismátich D. Antoni Delgado, dona á conexe en sa apreciada obra (5) tres monedes ibériques d' Egara, si bé aliada ab Arze, sinónim de fortificació. Aquestes omonoiés d' Arze-Egara, semblants á les d' Arze-Saguntum, Arze Gadir y Arze-Seduni, son les següents: Nom.^e 1: Cap de Palas ab casco alat, imitant les de Roma, á l'esquerra: y al revers, toro ab cara humana barbada, á la dreta: á sobre, aquesta llegenda: , y al davant, mitja lluna. Módul, 15 milimetres de plata. Nom.^e 2: Conxa ó Petoncle. Revers; proa al davant, y al dessota, la lle-

para (plana 437) d' un *Granio Silcano*, tribuno de les Cohorts Pretorianes per allá 'ls anys 66, registra dues medalles de Calagurris, ab dos duumvirs, dits *C. Gran(io) Broc(co)* y *L. Granio* (t. VI, plana 27) y cita una lápida de Málaga de *T. Granius Seio* (plana 185).

(1) P. Fita, carta citada.

(2) Carta citada.

(3) Carta citada.

(4) Berlanga, carta citada.

(5) *Nuevo método de clasificación de las monedas autónomas de España*. tom. III. plana 362-4. En Delgado copia aquexes tres monedes, d' en Lorichs y diu que l' exemplar n.^e 3, en Gaillard (Catálech de vendes, plana 29) l' adquirí á Cartagena y que ell n' ha vistes d' iguals als Gabinetes de Valencia. Els altres dos son del Museu Arqueològich de Madrid.

genda. Mòdul, 15 mil·límetres. Nom.^e 3: Cap de Palas ab casco alat com la primera. Revers: toro ab cara humana, y al dessorbre la llegenda exterior pujant: **PQRPSTDEJDDQ**. Mòdul, 14 mil·límetres de plata.

Dit autor cita les opinions d' en Velazquez, Erro, Sestini, Grotelend, Saulcy, Boudard y Heiss, cap dels quals les atribuhex á Egara. Sols Tychsen, llegint OCAR, les fa de l' Egara dels Laletans.

El tipo d' aytals monedes convé més que cap altre, ab les de Sagunte, diu en Delgado, suposant pel toro ab faç humana, que pertonenen á ciutats marítimes del Mediterràni en comunicació ab Grecia, com digué Saulcy: dues llegendes ibèriques hi apareixen: en l' una, sobre 'l toro ó sota la proa, hi llegex aquell ab son alfabet, *Arze-edr* ó *Arze etr*: y en l' altre, *Arza-gdr-egar*: y creu que la primera indica 'l lloch de l' acunyació ab dessinencies difícils d' explicar, y la segona, noms propis de pobles aliats pera que en ells poguessen circularhi aytals monedes. Axis, afegox, pot explicarse, al veure que comensen abdues llegendes ab el nom d' *Arze* de la capital Saguntina, y axis, donchs, aplica 'ls exemplars de nombres 1 y 2 á Sagunte, y 'l de nom.^e 3 el creu d' omonoiá, puix que 'ls quatre primers caràcters donen el nom d' *Arza* ó *Arze*; 'ls tres següents son iguals als de *Gdr*, ja atribuhits en altres omonoiies de Sagunte, á Gades ó Gadir; y les quatre darreres radicals donen el nom d' una nova ciutat pera la numismática antiga espanyola, *Egar* ó *Egara* en els Laletans, cap á Terrassa, corresponent al territori ibèrich que siguié després dels goths.

Mr. Pierre Paris opina sobre aquexes monedes, que *les toureaux a face humaine d' Arsé Egara et Arsé Gadir sont certainement d' origine orientale, mais les artistes leur ont doné la figure conventionnelle d' Achéloüs* (1)

El catàlech del Monetari d' en Vidal Quadras y Ramón (2) registra també tres monedes d' *Arze-Egara*: la senyalada ab el nombre 157, es la matexa que en Delgado inclou primerament y conté aquexa llegenda: **DDSEETXQ**, que si bé aparex gráficamente quelcom distinta de la de dit autor, vol dir, valentme del alfabet del matex Delgado, tant *ARSEETR*, com la llegenda de la citada moneda d' aytal numismátich, ja que 'ls ca-

(1) *L' art et l' industrie de l' Espagne primitive* (1904), tom. II, plana 295

(2) Tom. I, plana 19.

ràcters quelcom diversos que conté, no son mes que variants de unes matexes lletres. La segona de dites monedes catalogades, es la de nombre 158, y 's descriu exactament igual á la precitada d' en Delgado y té la mateixa llegenda de la de nombre 157 d' en Vidal, empró ademés l' inscripció següent, pujant:

PQZPJRDEJDD . Y la tercera de nombre 159, té l' anvers borrat, semblant veureshi la figura d' un toro embestint. Revers: cap de cavall, y al voltant la llegenda: **DDSEEXOX** , Mòdul 8 milímetros plata.

Cert es, per lo tant, com diu Mossen Font y Sagué (1) que son cinch les monedes ibèriques que 's classifiquen com d' Arze-Egara. ¿Mes cal tenirles totes per egarenques? De les sis llegendes que 'ls numismàtics ens donen de dites monedes, en tenim tres, les dues del primer as d' en Delgado y d' en Vidal y la primera inscripció de la segona moneda d' en Vidal, que diuen ARSEETR, y es evident també que la llegenda del tercer as d' en Vidal, diu ARSEETRGT, les quals no 's poden pas admetre com á demostratives de l' encunyació egarenca. En cambi, l' inscripció de la tercera omonoiia d' en Delgado y la segona llegenda de la segona moneda d' en Vidal son mes convincents, tota vegada que donen respectivament: ARSAGAEGAR y ARSAGSAEGAR.

L' Hübner (2) cita també entre 'ls pobles aliats senyalats en monedes ibèriques, á ARSAGSOEGAR, y á més, á *Arsesarn*, *Arsegdr* y *Arsgdr* (3) sense aventurar-se á dir á quines poblacions corresponen. Y l' Heiss (4) diu d' ARSAGSAEGAR, que es una localitat indeterminada anomenada ARSE.

Donchs, si un detingut estudi de dites monedes y de les opinions dels numismàtics sobre d' elles, decanta la d' en Delgado cap á la creença de que deu tenir-se per moneda ibèrica de Egara aliada, l' as que 'ns dona ARSAGAEGAR, y de que son de Sagunte les altres dues, ¿per qué les agrupa totes tres com á omonoiies d' Arze-Egara? Y en Arthur Pedrals ¿per qué davant de lo que dona la traducció de les monedes ibèriques d' Arze-Ega-

(1) «Lo Vallés».

(2) *La Arqueología en España*, plana 202. El mateix Hübner en sa obra *Monumenta linguae ibericæ*, dona en les planes 44 y 45: *Arsagsoegra*, *arsgdr* y *arsegdr*, significant monedes ibèriques de Sagunte.

(3) Végis l' opinió anteriorment apuntada d' en Sauley, autor del *Essai de classification des monnaies autonomes de l'Espagne*.

(4) *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*.

ra que descriu en el catàlech d' en Vidal Quadras, y de les conclusions d' en Delgado (1) presenta també aytals tres monedes, com á omonoies Arze-Egarenques?

A més, el grave autor Delgado, que ab tanta consciencia ha estudiat la matèria y que s' ha guanyat aquí y fora d' aquí una reputació ben merescuda, senta (2) en un lloch, que l' alfabet dels scit-trácits ó ibers, degué esser uniforme en la Citerior, y en altre lloch (3), diu que tingué varies alteracions degudes ó á haverse adoptat ex llenguatge en localitats divergents entre si y per consegüent en la modulació de les paraules, ó per esser variada sa civilisació, ó per haverse fet en diversos temps l' acunyació, quan l' escritura havia variat ab el contacte ab altres pobles civilisats. Y aqueixa antitesis es veu repetida en el matex autor, al dirnos (4) que 'ls concorts ú omonoies no pogueren celebrarse sino entre ciutats molt próximes, tal volta de termes colindants y ahont les necessitats d' una vida comú en unes y altres deguessen satisferse ab urgencia: y malgrat aquex criteri, admet omonoies de ciutats tan equidistants com Sagunte y Gádes, y d' abdues ab Egara. Altres contradiccions s' hi troben referents á l' interpretació de les lletres ibèriques, á tenor de son propi alfabet y al nombre y forma dels caràcters d' algunes llegendes, que no he de puntualisar, perquè ab lo dit ja basta pera evidenciar que m' he percatat de la poca fixesa regnant encara en lo pertocant á l' interpretació d' un alfabet que apar una mescolança de lletres dels greg arcaych, fenici antich, hebreu samarità y altres.

Sembla, donchs, talment com si l' ombra protectora del misteri, planant sobre la llengua ibèrica, al ensemps que mantinga 'l secret de llur alfabet, introduhesca la confusió en tots quants pretenen arribar á desxifrarlo d' una manera definitiva. Y així un es troba ab que *cad i maestrillo tiene su librillo*, quan vol veure com interpreta l' ibèrich quiscun dels autors entesos, els quins no sols es creen un alfabet y una traducció á mida de son gust, y una denominació y classificació també á son albir, sino que fins, á voltes, ni ab ells matexos s' entenen, mancant

(1) L' obra d' en Delgado es del any 1871 y 'l llibre catàlech d' en Vidal, de 1892.

(2) Ob. cit., t. I, plana CXII.

(3) Ob. cit., t. I, plana CXIII.

(4) Ob. cit., t. I, plana CLXXVII.

en ses desquisicions á llurs propries teories y al matex quadro d' interpretació de son peculiar alfabet. De tots modos, davant de lo que dona la traducció de les llegendes ibèriques d' aytals monedes, valentme dels alfabets d' en Delgado y d' en Saulcy (1) é inseguint al ensemps l' interpretació adoptada per l' Hübner (2) y l' Heiss (3), crech que cal tenir sols per monedes ibèriques d' Arze-Egara, les dues omonoiies de n.º 3 d' en Delgado y de n.º 158 d' en Vidal.

Egara, fou Seu Episcopal. D' axó no n' hi ha cap dubte, y' ls historiadors que s' han ocupat d' ella y que en sa inmensa majoria han regonegut l' existencia de dit bisbat, han concedit á aytal Seu 'ls bisbes que á son respectiu juhi, la regiren, valentse dits autors, dels Códichs més antichs y reputats que han conservat les actes dels Concilis d' Espanya, interpretats empró per quiscun á sa manera. Com que es una materia prou coneguda, sobre aquest punt m' hi detindrè 'l menys possible; y com que les cites y 'l coteig de tants tractadistes d' aytals cónclaves, fora cosa interminable y sobre tot impropria de l' ocasió present, me limito á donar en nota apart, la llista de les vuytanta obres històriques (4) de que m' he servit pera depurar lo referent al Bisbat d' Egara y oferir sols en aquest lloch, una concreció resultant del exámen de les diverses versions en les susdites obres aparegudes, ab l' intent d' arribar á fixar un verossimil empró temporal Episcopologi Egarench (5).

(1) Ob. cit. d' en Delgado, t. I.

(2) Obres y llocs citats.

(3) Ob. cit.

(4) En ma obreta «Cent biografies tarrassenques», ja hi vaig ensajar aquest treball de depuració al parlar dels bisbes egarenchs.

(5) S. Isidor. *De viris illustribus*.

Ambrós de Morales *Corónica general de España*.

Joan B. Pérez. *Series Conciliorum Hispaniæ ante Arabum, Maurorum-que adventum*.

García de Loaysa. *Collectio Conciliorum Hispanarum et emmendationibus*.

Saenz de Aguirre. *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniæ et novi orbis*.

Antoni Agustí. *Antiquæ collectio Decretalium cum eruditis notis*.

Felip Labbe y Gabriel Cossart. *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*.

Harduino. *Acta conciliorum et epistolæ decretales*.

A. Agustí *Opera omnia*.

El primer bisbe d' Egara va esser Ireneu, el qual fou indicat al any 450 pel prelat de Barcelona Nundinari, qui trobant massa extensa la diócesis en la que hi anava comprés el terri-

- Marca. *Marca Hispanica*.
Pujades. «Crónica de Catalunya».
Corbera. *Cataluña Ilustrada*.
Matheu Aymerich. *Nomina et acta episcoporum Barchinonensium*.
Nicolau Antoni. *Bibliotheca Hispana vetus*.
Esteve Baluze. *Dissertatio de episcopatu Egarensi* (en Saenz d' Aguirre.)
Florez *España Sagrada*.
Baronio. *Annales Ecclesiastici*, etc.
Risco. *España Sagrada*.
Argaiz. *Población eclesiástica*.
Mariana. *Historia general de España*.
N. Antoni. *Censura de historias fabulosas*.
Masdeu. *Historia crítica de España*.
Torres Amat. *Memorias sobre algunas antigüedades poco conocidas de Egara*.
J. Moret. *Investigaciones históricas de las antigüedades del reyno de Navarra*.
D. de la Ripa. *Defensa histórica por la antigüedad del reyno de Sobrarbe*, etc.
A. Beuter. *Crónica general de España y del reino de Valencia*.
D. de la Ripa. *Corona Real del Pirineo*, etc.
Pi y Margall. *Cataluña*.
Serra y Postius. *Perla de Cataluña*.
Marcillo. *Crisi de Cataluña*.
Madoz. *Diccionario Geográfico*.
Diago. *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*.
Pineda. *Monarquía eclesiástica*.
Feliu de la Peña. *Anales de Cataluña*.
Villanueva. *Summa Conciliorum Hispaniæ*.
Félix Amat. *Historia eclesiástica ó tratado de la Iglesia de J. C.*
Doménech. *Historia general de los Santos y Varones ilustres, etc, de Cataluña*.
Romey. *Historia de España*.
Balaguer. *Historia de Cataluña*.
A. Bofarull. *Historia crítica de Cataluña*.
Gebhard. *Historia general de España*.
E. Morera. *Tarragona cristiana*.
Moreno Cebada. *Historia de la Iglesia*.
Fleury. *Historie eclesiastique*.
Padilla. *Historia eclesiástica*.
Sánchez Arévalo. *Historia regum Hispaniæ*.
Villodas. *Ecclesiasticarum Antiquitatum*.
M. Lafuente. *Historia de España*.
Ferrerías. *Sinopsis histórica*.

tori que després fou dels bisbes d' Egara, volgué establir aqueixa nova Seu, posanthi un varó de tan grans virtuts y notable disposició, com Ireneo, qui governá sa diócessis fins á la mort de Nundinari, ocorreguda al 465, en que per disposició d' aquest

-
- Surio. *Colección de Concilios*.
Sirmond. *Concilia antiqua Gallicæ*.
Jordán. *Historia de la Provincia de la C de Aragón de la S. O. de los Ermitaños de N. G. P. S. Agustín*.
Massot *Compendio historial de los ermitaños de N. P. S. Agustín del P.º de Cataluña*.
Bernat Boades «Llibre dels feyts d' armes de Catalunya».
F. de Ocampo. *Crónica de España*.
Morales *Corónica general de España* (continuació de la d' Ocampo).
Ulloa *Tratado de cronologia para la historia de España*. (*Memorias de la Real Academia de la Historia*, t. II).
R Font *Episcopologio Ampuritano*.
Alzog *Historia eclesiástica*.
Aulestia «Historia de Catalunya».
Villanueva. *Viaje literario á las iglesias de España*.
Tristany. *Corona Benedictina*.
Moncada. *Episcopologio de Vich*.
Arnet. «Breus noticias sobre las iglesias que existeixen en la antigua Egara» (*Memorias de la Associació Catalanista d' excursions científicas*, t. I).
Baluze. *Conciliorum nova collectio*.
Diago. *Anales de Valencia*.
Tejada. *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de España*.
G. de Loaysa. *Notæ ad Concilia Hispaniæ*.
Felip Labbe. *Sinopsis*.
Joan Antoni Pérez. *Chronologia de los Concilios antiguos de España*.
Antoni Pérez. *Manipuli Florum Juris Pontifici et Cæsare, nec non, et Regni Hispaniarum XL concilis exornati*.
B. Carranza. *Suma de los Concilios*, etc.
J. Saenz de Aguirre. *Noticia Conciliorum Hispaniæ*.
D. de Alava Esquivel. *De Concilis universalibus*.
Saenz de Aguirre. *Synopsis Collectionis maximæ Conciliorum omnium Hispaniæ*.
Sociedad de literatos. *Diccionario geográfico universal*.
J. Ventalló. *Tarrasa antigua y moderna*.
A. Bosch y Cardellach. *Anales de Sabadell* (Manuscrit inédit al Arxiu Municipal d' aquella ciutat).
J. Ventalló. *Historia de Tarrasa* (quina publicació cessá ab la plana 220 del primer tomo).
S. Sanpere y Miquel. *Historia de Barcelona* (publicació interrompuda al arribar á la plana 152 del primer tomo).

que 'l nombrá hereu de sos bens, el succehi en el bisbat de Barcelona ab aprobació del clero alt y bax d' aytal Provincia eclesiástica y del Metropolitá de Tarragona, Ascani. Empró 'l Sant Pare Hilari, en la coneguda carta escrita al susdit arquebisbe y als demés bisbes de sa Provincia, maná que dexés la diócessis barcelonina y retornés á la que avans ocupava, á fi de no sentar el precedent de que aquexes Dignitats poguessen esser obtengudes per herencia. L' esmentada carta del 30 de Desembre del 465 fou á conseqüencia del Concili del 17 de Novembre anterior, en que 'ls 50 prelats reunits havien acordat que Ireneo, bax pena d' excomunicació, tornés á sa primitiva Seu. Es de creure, donchs, que s' incautaria altre colp de la diócessis d' Egara. S' ignora, per lo tant, fins á quin any la regiria y si en el llarch interregne desde ell al segón bisbe conegut d' Egara, que fou de 66 anys, hi hagué, com es probable, qualgún altre bisbe.

Nebridí fou 'l segón, segons lo que fins avuy s' ha pogut saber. Sigué un digne germá de Sant Just, bisbe d' Urgell, de Sant Justiniá, bisbe de Valencia, y de Sant Elpidi, arquebisbe de Lyó, puix com sos germans, fou home de moltes lletres y de gran doctrina y santedat, segons Sant Isidor, qui, ab tot, confessa que no arrivaren á sa noticia les obres que se' l hi atribuhexen. Concorregué al segón Concili de Tarragona del 516 firmant axis: *Nebridius in Christi nomine, Minimus Sacerdotum constitutionem sanctorum Canonum subscripsi Sanctæ Ecclesiæ Egarensis Minister*. També assistí al Concili de Girona del 517 firmanthi del següent modo: *Nibridius in Christi nomine Episcopus subscripsi*; y en el segon de Toledo del 527 ab aqueixa sotscripció: *Nebridius in Christi nomine Ecclesiæ nostræ Egarensis Episcopus hanc constitutionem consacerdotum meorum in Toletana urbe habitam cum post aliquantum temporum advenissem, salva auctoritate priscorum, Canonum relegi, probavi et subscripsi*. Son germá, Sant Just d' Urgell, firmá també les actes de dit Concili y abdós ho feren al poch temps d' haverse celebrat á Toledo, ahont apar que s' hi trobaren á causa de la persecució dels arrians, com n' es un testimoni la firma d' altre bisbe que sols per aytal motiu accidental firmá les dites actes (1).

Tauro fou, segons tots els indicis, el tercer bisbe d' Egara,

(1) Tomo XL, *Esp. Sag.*, pl. 310. *Marrucinus in Christi nomine Episcopus ob causam fidei Catholice in Toletana urbe exilio deputatus etc.*

y d' ell sols se sab que assistí al Concili de Lleyda del 546, firmant en la següent forma: *Taurus in Christi nomine Ecclesiae Agarensis Episcopus, his constitutionibus interfui et subscripsi.*

El quart fou Sofroni, qui estigué al tercer Concili de Toledo del 589, firmanthi així: *Sophronius Ecclesiae Egarensis Episcopus subscripsi*, é igualment al segon de Zaragoza del 592 en el que firmá en exa forma: *Sophronius in Christi nomini Episcopus subscripsi*. Aquest prelat fou un dels quatre que á Zaragoza y als dos dies de dit Concili prescribiren y firmaren la tassa dels drets que devien percibir els *Numerarii* ó *Tabularii* del *Fisco Barcinonensi*.

Fou 'l quint bisbe d' Egara, Ilergi, qui el 599 prengué part en el Concili de Barcelona de dit any, sotscrubint axís les actes: *Ilergius in Christi nomine Ecclesiae Egarensis Episcopus, in his constitutionibus annuens subscripsi*. Firmá també 'l Decret de Gundemar donat y sotscrit per ell á Toledo al 610 y firmat pels 26 prelats que havien concorregut al acte de la exaltació d' aquell al trono, autoritzant y confirmant tots ells la Dignitat d' única Metròpoli, donada á Toledo. Ilergi sostreigué aytal decret en aqueixos termes: *Ego Ilergius Egarensis Episcopus subscripsi*.

Als idus de Janer del any 614 y tercer del regnat de Sissebut, Era 652, es celebrá á Egara un Concili Provincial convocat y presidit per Eusebi, Arquebisbe de Tarragona y asistinthi altres tretze prelats al objete d' autoritzar ab ses firmes els dos cánons pertocants á la vida y honestetat dels preberes y clergues d' ordre inferior, estatuhits en el Concili d' Hosca del 598.

Pot llegirse l' acte d' aquex Concili á les obres d' en Sanz d' Aguirre (1); d' en Labbe y Cossart (2) y d' en Villanuño (3) quines dues primeres contenen el text completament idéntich (4).

Els dotze prelats y dos procuradors d' altres tants que sotscriuhén dita acta, sense expressar llurs Seus, foren els següents, firmant ab aquest matex ordre: *Eusebius, subscripsi. Mumius, s. Joannes, s. Maximus, s. Emila, s. Rufinus, s. Visus, s. Vincen-*

(1) Ob. cit.

(2) Ob. cit.

(3) Ob. cit. t. I, plana 403. Aquest text difereix dels dos següents, en algunes paraules.

(4) En Ventalló (*H. de T.*, pls. 78 y 79) l' doná quelcom barroerament.

lius, s. Stephanus s. Pompedius, s. Sintharius, s. Justus, s. Maximus Presbyter agens vicem domini mei Stephani Episcopi, s. Fructuosus in Christi nomine Diaconus, agens vicem domini mei Gomarelli Episcopi, s.

Garcia de Loaysa, en les notes ab lletres, posades á la segona de les tres citades Coleccions de Concilis, fa á aquexos primers nou prelats correlativament: *Metropolitanus, Calagurritanus, Gerundensis, Cæsaraugustanus, Barcinonensis, Eliberitanus* (1) *Laverricensis* (2) *Bigastrensis, Oretanus*, y al últim (3) *Olisypponensis* guiantse segurament pels bisbes sotscrits en el Concili de Toledo y en el decret de Gundemar del 610, tal com ho indica en Joan B. Pérez en sa «Carta al llegidor», publicada per l' Aguirre. En Florez, no obstant, y en Moncada (4) que tradueix els dos cànons, impugnen els esmentats títols d' Oretá, Bigastrench y Olisiponench, per no perteneixe llurs Seus á la Provincia Tarragonesa celebradora del Concili d' Egara. En cambi, en Florez fa bisbe de Vich á un dels dos Esteves que s' hi anomenen. (5).

Apar que D. Joan B. Pérez fou 'l descobridor del Concili Egarench en el Códex Emilianés, únich en que s' es conservat aytal Concili, y aixís ho relata en sa citada «Carta» que inclou l' Aguirre (6) en son estudi titolat *Conciliorum Hispaniensem Chronologia*, publicat pel P. Florez (7) y en el *Præfatio* del citat Pérez que doná més tart á la publicitat el P. Risco (8). Després en parlaren en Morales en sa Crónica (9) y A. Agustí (10). Empró fins que en Loaysa publicá la colecció de Concilis d' Espanya (11) al 1593, no 's conegué 'l context de dit Concili que passá desaparcebut per en Pujades quan al 1609 doná á llum sa Crónica. Al fi en Saenz d' Aguirre (any 1694) doná á conexe 'l text íntegre del acta de dit Concili. *Al Speculum Officiala-*

(1) *Lege Pisinus.*

(2) *Lege Vitulatus.*

(3) *Sive Goma.*

(4) *Episcopologio de Vich*, t. I, cap. IV.

(5) *Esp. Sag.*, t. XXVIII, planes 57 y 58.

(6) *Ob. cit.*, t. I, plana 11.

(7) *Esp. Sag.*, t. II, plana 198.

(8) *Esp. Sag.*, t. XL, plana 326.

(9) *Ob. cit.*, t. II, llib. XII, cap. XIV.

(10) *Ob. cit.*, t. III, plana 160, nota A.

(11) *Ob. cit.*

lus (1) es diu erradament *cujus acta ob invasionem maurorum periere* puix, com s' ha vist, es conex integra dita acta.

Aquí, per últim, aparex una vera anomalia que en cap historiador he trobat explicada ni notada sisquera. Y es el fet de no figurarhi en ex Concili, cap bisbe manifestament egarench: ni Ilergi anterior á la data d' aytal assamblea, ni Eugeni posterior al dit cónclave.

Eugeni, donchs, fou el sisé bisbe d' Egara, y concorregué al quart Concili de Toledo del 633. Veusaquí sa sotscripció: *Eugenius Egarensis Episcopus subscripsi*.

El seté va esser Vicents, qui al 653 estigué representat al octau Concili de Toledo per l' Arxiprésb Servand: *Servandus Archiepiscopus Vicentii Episcopi Ecclesie Agarensis subscripsi*.

Joan fou l' octau y darrer bisbe d' Egara, y son nom aparex en el tretzé Concili de Toledo del 683, si bé representat per son Vicari Samuel: *Samuel Presbyter agens vicem Joannis Episcopi Egarensis*. Mes tart, ó siga al 688, assistí en persona al quinzé Concili de Toledo firmant: *Joannes Egarensis Sedis Episcopus subscripsi*. Al any 693 figurá al setzé Concili Toledá y ab la següent firma: *Joannes Egarensis Ecclesie Episcopus subscripsi*.

Desde aquesta data en que també cessen les noves dels demés bisbats de Catalunya, res més se sab de fixo del bisbat, ni de la existencia d' Egara. Entrats els moros á Espanya, pels anys 711, s' anaren apoderant, al penetrar al 713 á Catalunya, d' Ilerda, Tortuxa, Barciluna, Gerunda, Empuria, etc., fins á passar al Afranc (2).

Com es natural, donchs, tots els nostres historiadors suposen, per més que res en consti en concret, que Egara sofri aquexa mateixa sort: cal fixarse, per lo tant, en l' experimentada especialment per les Seus y territoris més vehins als d' Egara, com ho eren les de Vich y Barcelona, de part de les quines segurament s' havia format el bisbat nostre. Crech que es l' únich estudi que 'ns pot donar alguna llum pera entrelluscar qualche verossimilitut pertocant á l' época y manera de desapareixe la allavors ciutat gotha, junt ab sa gloriosa Seu.

Diu Sant Isidor (el *Pacense*), que després de vençuda Zaragoza, 'ls alarbs allargaren ses conquestes fins á la Galia Narbonesa. Sense dexas, donchs, dominada tota la Catalunya, no pas-

(1) A. de la C. de B., ob. cit., primer registre.

(2) Conde *Hist. de la dominación de los árabes en España*, cap. 16.

sarien pas á França. Una de les nostres ciutats que enrunaren fou Ausa, ahont sols hi perseveraren algunes cases que li originaren el nom de *Vicus (Ausonensis)*, com també s' ho digué Urgell.

Axó provingué, com diu en Flórez (1), de que les ciutats destruhides, no poguent esser reparades complertament en temps precaris, s' acontentaren ab restablir algún barri pera habitació dels cristians y en anar crexent á mida que augmentessen les persones y cabals: y açó segui fins que Lluís, fill de Carlemany, aná conquerint el territori catalá y 'l repoblá y enfortí, com ho feu al 798 ab Ausona, Cardona, Caserres y altres llochs comarcans, allavors deserts (2), y sense bisbe la Seu Vigatana que s' havia agregat á la Narbonesa á causa de les hostilitats morunes (3), segons ho atribuhex en Masdeu (4) á en Baluze (5) al dir que les diócessis de Catalunya, desde la vinguda dels alarbs fins als anys 886 en que 's restablí la Seu de Vich, es subjectaren al Metropolitá de Narbona, permanexent en aquest la Dignitat de Metropolitá Tarragonench fins després de dita restauració, á juhi dels historiadors francesos; creyent empró 'ls espanyols, que aytal Dignitat passá al bisbe de Vich. No obstant s' hi nota aquí la particularitat de que' n Masdeu combat l' autenticitat y validesa de les dues cartes d' Urbá II al bisbe Berenguer de Vich y al llegat Rayneri, suposanthi en elles l' afirmació de que 'ls moros destruhiren á Tarragona, Vich y Terrassa, essent axis que de Terrassa aquelles no 'n parlen.

Barcelona 's rendí, obtenint dels alarbs algunes capitulacions favorables, com l' us de la religió cristiana y de ses peculiars lleys, puix aytals invasors no s' oposaven á lo que no contrariava les seves lleys é interessos, sino al contrari, sa política consistia en mantenir vassalls pera servirse d' ells, á fi de que cultivessen les terres ó paguessen certs tributs pera poguer practicar la nostra religió (6). Hi están en axó contestes tots els autors, esclaus, ans que tot, de la veritat històrica. Tarra-

(1) *Esp. Sag.*, tomos XXV, planes 95-6 y XXVIII, plana 61.

(2) Dom Bouquet, t. VI plana 91. *Cronicó Moisanciench: Nam civitatem Ausonam, Castrum Cardonam, Castaserram et reliqua oppida olim deserta.*

(3) *Ob paganorum infestationem*, Baluze, *Concordia Sacerdoti et Imperii*, llib. IV, cap. XXV.

(4) *Hist. crit. de Esp.*, t. XIII, planes 305-9 y t. XV, planes 1 y 234 5.

(5) *Mca. Hisp.*, llib. IV, cols. 468 y 470.

(6) Flórez. *Esp. Sag.*, tomo XXIX, plana 146.

gonà, en cambi, degué resistir; y així aparex en el decurs de sa historia, assolada y deserta (1). «No dexeu als infidels, diu la lley de Mahoma, alçar sinagogues, iglésies ni temples nous, mes sigueu árbitres de reparar els edificis antics, y fins de reedificals, ab tal que siga en sos solars anteriors». Y 'l califa d'orient, Abu-Bekr, dexà escrit en un precepte: «No turbeu la quietut dels monjos y solitaris, no destruhiu ses morades (2)».

Els datos escadussers que respecte á l' invasió serrahina á Catalunya poden espigolar-se en les cròniques pertinents, no son més que deduccions é induccions sense altres bases que les suposicions y versemblantses; y 'ls fidedignes, encare més escassos, ben poch concreten pera donar peu á fermes judicis. Fora temeritat, donchs, empenyarse en provar qualque cosa apartada de la tradició que, essent rahonada, forsosament ha d' admetres, al ocupar-se dels fets, realment desconeguts, ocorreguts en el temps mediat entre l' invasió árabe y la reconquesta començada pels monarques francesos. Davant d' un fet evident y general, no hi caben distingos ni equilibris, quan no 's poden presentar documents veridichs que 'ls permetin. El fet eloqüent es, que desde l' any 693, en lloch sonen els noms dels bisbes catalans ni les Seus per ells regides. Aquesta unanimitat, que també quasi 's manifesta en el reste d' Espanya, demostra que un mal gros y general anorreá 'l nostre territori, cessant tota normalitat social y eclesiàstica. Que apar que 'ls alarbs foren tolerants ab els llochs capitulats. Axó es lo rahonable, y sembla comprovat. Fins un autor modern (3) diu que 'ls serrahins concedien als cristians la llibertat del culte catòlich, perquè, mancats de temples mahometans, es partien els dels cristians, entre ells y els catòlics, com á Sant Vicents de Córdoba.

Mes, cenyint-me especialment á Egara, ¿hi há algún dato probatori de la sort que li tocá en aquella época? ¿Resistí, y per lo tant, fou enrunada? ¿Capitulá y fou respectada? Res se sab del cert. Lo que sí consta, es, que desaparagué la ciutat romana y wisigotha; que no 's parlá més de bisbes egarenchs, com succehí en els demés bisbats de la nostra terra; que s' axecá al sigle IX en el seti de l' urb d' Egara, un temple de tradició wisi-

(1) *Id. id.*, tomo XXV, planes 96-7.

(2) Bofarull, (A). *Hist. de Cat.*, tomo II, planes 28-9.

(3) F. de Selgas. Nombre 121 del *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*.

gotha ab restes romans y goths procedents d' edificis; al menys, del sigle VII (1), segons tots els indicis, lo qual implica una anterior destrucció per l' obra dels homes ó la del temps, á menys que 's pogués demostrar l' opinió del Sr. Riaño (2), confirmada pel Sr. Lampérez (3), de que la capella de Sant Miquel de Terrassa es obra del sigle V ó VI, puix que axó ja constituiria una prova patent de lo que diu aquest perit: ço es, que 'ls árabes s' apoderaren d' Egara, respectant empró 'l culte, y que les incursions d' Almanzor no degueren destruhir més que part del baptisteri de Sant Miquel (4), lo qual, ab tot, no es prou concret, ja que si 'ls alarbs respectaren el culte dels cristians d' Egara ¿per qué van destruhir part d' un de llurs edificis catòlics? A més, ¿qué se 'n va fer de les iglesies anteriors á les actuals de Sant Pere (sigle IX) y de Santa Maria de Terrassa (sigle XI y XII) una de les quals, de les desaparegudes, degué haver sigut la Catedral d' Egara, al menys ja al sigle V, del qual arrenca la memoria de llurs bisbes? S' ha de regonexe que existiren aytals temples anteriors y que d' ells no 'n queda altre rastre que 'ls restes esculptòrics de Sant Miquel (5), de que ja parlaré, y algun altre escadusser; y per lo tant, que 'ls homes ó 'l temps les destruhirien, com un xich més avall de la transcrita cita del Sr. Lampérez ja 's rectifica aquèx erudit arquitecte al sentar també que, ó destruhi Almanzor (6) la susdita part de Sant Mi-

(1) Cal tenir en compte que 'l rey goth Teodorich, per mediació de son ministre Cassiodor, doná á principis del sigle V, acertadíssims preceptes encaminats á la conservació dels restes dels edificis romans y á la construcció d' altres, aprofitant les columnes y làpides soterrades entre les runes que cobrien el sol del Imperi (Cavoda, *Ensayo histórico sobre los diversos géneros de Arquitectura empleados en España, etc.*, cap III, planes. 47 y 30).

(2) *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*. Número del Deseembre de 1896. Sessió del 21.

(3) *Hist. de la Arquitectura cristiana española. Lecciones en el Ateneo de Madrid*.

(4) Ob. cit.

(5) A la *Hist. de Tarrasa*, d' en Ventalló, plana 130, 's diu que «un capdill egarench, anomenat Arnald, varó enemich dels enemichs de Deu, com li digué 'l Pontifex Romà, va fer recollir les pedres disperses d' Egara y reedificá ab ellés les iglesies de Sant Pere, Sant Miquel y Santa Maria en el mateix siti ahont estigué l' antiga Catedral». Mes com no manifesta d' ahont treu tan brillants informes, sento no poder admétrels com á bons.

(6) Muhamad ben Abdala Abi Amer Almanzor realisá sa famosa expedició á Barcelona, que prengué del comte Borrell, al juliol del 985, essent

quel, ó siga sa cúpula, ó va ensorrarse. ¿Y es verossímil, dich arà, que una construcció que 's fa datar del sigle V ó VI (ó VII, segons dit autor), s' arrunés ja al sigle XI, época fixada pel Sr. Lampérez á la cúpula de Santa Maria de Terrassa y á la reconstrucció de la de Sant Miquel, y menys encara si aquest temple 's té per obra de filiació bisantina y de tradició wissigotha, del sigle IX, com afirma l' entés arquitecte Sr. Puig y Cada falch? (1).

¿No es mes llógich creure que, ó fou destruhit pels homes aquex baptisteri y reconstruhit després del tot en el sigle IX (Puig) ó en l' XI en que 's refé y 's construhí respectivament una y altra cúpula (Lampérez)? ¿Y, per fi, no ho es més encara l' admetre l' opinió del primer, de que l' elevació de la capella de Sant Miquel, es deu purament á la devoció que als sigles IX y X 's tenia á dit Sant com proben els innombrables temples dedicats á Sant Miquel que allavores s' erigiren á Catalunya?

Axó al cap de vall no obsta 'l que avans hi existís en son sol, un baptisteri wisigoth ó que aytal temple de Sant Miquel, axecat al sigle IX, hagués sigut utilitat pera 'l baptisme d' homes y dones, separadament, com prevenien els sagrats cánons, ser vintse de dita capella y de l' altra subterrànea que aquexa conté (2).

Y respecte al antich us de la celebrada capella de Sant Miquel de Terrassa, cal convenir ab en Villanueva, Torres Amat, Puig y Cadafalch, Gudiol, Riaño, Lampérez (3) y altres, que primitivament serví de baptisteri, empleanthi tal vegada com á piscina, 'l que 'l Sr. Puig en diu bany romá, que servia últimament de pila baptismal á la parroquial, y utilisant la dita capella pera 'ls homes y l' iglesieta del subsol de la matexa pera les dones, com opina en Torres Amat, ó al revés. Recorda 'l

de resultats terribles pera 'ls comarcans. (Dozy. *Histoire des musulmans d'Espagne*, tomo III, plana 199).

(1) «Notes arquitectòniques sobre les esglésies de Sant Pere de Tarrassa».

(2) Puig y Cadafalch (ob. cit plana 40). Respecte á les meses monolites macisses, semblants á la que 's veu al mitx de la cripta de Sant Miquel de Terrassa, diu l' Eulart (*Archéologie Française*, tomo I, planes 730-4) que aquexos altars de massoneria eren generalment sense ornaments y tenien una cavitat en son centre y una taula al damunt pera cobrir les reliquies y celebrar primitivament de cara al poble.

(3) Obres citades: planes 16 y següents, id. 13, id. 40, id. 240, id 2 é id. 62, respectivament.

Sr. Riaño (*loc. cit.*) a'guns edificis semblants com son els baptisteris de la Catedral de Ravenna y de Sant Giovanni in fonte, de mitjans del sigle v, el de Santa Maria in Cosmedin de Ravenna, del vi; el de Santa Sofia de Constantinopla, del vi, el de Sant Joan de Poitiers, del vii, el de Riez (França), del v, y els de Agulea, Nocera y Albenga (Italia). Eulart (1) hi afegex entre 'ls octogonals ab columnata, com el de Sant Miquel de Terrassa, els de Santa Constança y Sant Joan de Letran de Roma, del v, el de Sant Jordi de Ezrach (Síria), del vi, y molts altres, abundanthi també en ells 'ls capitells de construccions romanes y 'ls mosàichs imitant els dels romans

Conde (2), al ocupar-se del govern del Amir d' Espanya, Jusuf el Ferri, nombrat al 746, diu que va dividirla en cinch provincies: la d' Andalusia, la de Tolaitola (avans de Cartagena), la de Mérida, la de Saracusta (avans Celtiberia) y la de Narbona; essent ciutats de la quarta, entre altres, Tarracona, Gerunda, Barciliona, *Egara*, Empuria, Ausona, Urgelo, Lérída y Tortusa. Com que es l' únich dato que d' *Egara* 's conex fins que reaparex en documents del sigle x, l' acullo, empró, ab certa reserva, perquè, si be se sab pel prólech de l' obra d' en Conde, que aquest es valgué pera ella d' innombrables cròniques árabes, com no anotá particularment les fonts d' ahont tragué quiscun de llurs datos, no puch afermarme del tot en els seus. La meua opinió es que *Egara* podia ja haver sigut destruhida en dita época, conservantsen sols alguns escampats caserius (3), (com succehi ab el *vicus* d' Ausona), que mantingueren la tradició de la ciutat d' *Egara* fins que paulatinament s' aná esborrant son nom, mes no llur ferma tradició que encara dura y perdurará per sempre més.

Si aquest dato d' en Conde, fos exacte, tindriem sols acreditada l' existencia de la ciutat, poble ó territori d' *Egara*, mes no pas llur Seu, malgrat lo dit pel Sr. Codera (4), qui combaté no fa gayre la dita del company Sr. Carreras y Candi, expressada en sa Monografia de Castellbisbal (5), de que la diócessis de

(1) *Archéologie Française*, tomo I, planes 189 y següents.

(2) *Los árabes en España*, cap. XXXVII

(3) En Puig y Cadafalch. (*Ob. cit.*, plana 28), diu á nostre objecte y parlant d' *Egara*: «y en lo lloch ahont s' axecaren prehuats edificis, restaren sols pobres masies amparades per un castell».

(4) *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, tomo XXXVI, plana 411.

(5) «Lo Castell Bisbal del Llobregat», plana 9.

Egara havia mort ab l' invasió serrahina. Observa 'l Sr. Codera, que «si d' ordinari s' atribuhex aqueixa desaparició de moltes diócessis wisigothas á dita invasió, no resulta probat, puix que no desaparegueren als primers temps d' ella, sino després, ó per fatalitat dels temps, ó per la falta de comunicació, ó per la apatia dels cristians, ó per sa quasi extinció en alguns punts: y á Aragó y á Catalunya, pogué deures á la persecució ó recrudescencia del zel relligiós musulmá, á la meytat del si-gle ix, ab l' establiment á Hosca y Lleyda dels regnes dels Beniatanil y Benimuza, families de renegats, y tal volta més intolerants». No poguent donar rahons més concretes y convincents que aquestes quatre, tant se valia no contradir una versió admesa en consonancia ab la llógica y ab el parer de l' inmença majoria dels nostres historiadors.

Es clar que Egara *podia* haver sigut víctima, per exemple, dels Franchs que al any 799 havien entrat á Catalunya manats per Lluís el Piadós, cridat pels governadors d' Hosca y Barcelona, Hassan y Zeid, pera entregarli llurs ciutats, y quals tropes, secundant l' indignació de Ludovich per haverse trobat enganyat al arribar als murs de Barcelona tot dirigintse á la conquesta de Lleyda y Hosca, destruïren quants castells trobaren y devastaren la comarca de Barcelona, desde quina ciutat es llençaren á les terres dels cristians pera tornarne carregats de botí, com diu Edmond Nigello, en son conegut poema (1).

També *podia* haver desaparegut Egara quan l' axecament d' Aizó y de Villemont, fill de Bera, contra la dominació Franca, pels anys 826-27, quins camps d' acció foren la Cerdanya y 'l Vallés (2) que 'n sofriren molts estragos quan els alarbs de Zaragoza, manats per Abu-Merwan, vingueren á auxiliar á Aizó (3); si s' ha de creure al gran conseller de la Corona Imperial Franca, Eginhard (4), y als demés autors Franchistes

(1) *Hæc Maurorum aderat semper tutela latronum
Hostibus armigeris atque repleta satis.*

(2) Diago. (Ob. cit., planes 54-5).

(3) *Iluro*, de Pellicer.

(4) Muratori, *Rerum italicarum scriptores præcipui anno 500 ad annum 1500* (Fls. 517-8) y tret de Duchesne, *Annales regum Francorum*. «Defecit ad eum et filius Berani nomine Willemundus, nec non et alii complures novarum rerum gentilitia levitate cupide junctique Sarracenis ac Mauris Ceritaniam et Vallensem rapinis atque incendiis quotidie infestabant... Quæ tarditas in tantum noxia fuit, ut Abumaruan vastatis Barcino-

(1) que 'l seguiren en son judici sobre 'l promotor de la guerra d' independència catalana, iniciada per l' Indibil y en Mandoni, primer, y després per Bera; 'l goth Aizó, qualificat de traydor pel cronista de Carlemany y de Lluís el Piadós.

Igualment *podia* haver sigut anorreada Egara per allà l' any 850 (2) ó 852 (3) en que segons els *Annalium Bertinianorum* una host d' alarbs procedents també de Zaragoza y comanats per Abd-el-Kerym, en confabulació ab els juheus, passà á cercar y rendir á Barcelona.

Y també, com ja s' ha dit, *podia* haver sofert Egara la sort dels monestirs de Santa Cecília de Montserrat y de Sant Benet de Bages, que ab sos abads, foren víctimes de les incursions d' Almanzor del 985, al ensemps que Barcelona, Manresa, Sant Cugat del Vallés (4) y fins Tarrassa, segons es llegeix al *Bolletín de la Real Academia de la Historia* (5) y á en Villanueva (6).

En fi, es sapigut que la lluyta entre moros y cristians, fou incessant en aquella época, y molt especialment pera recobrar ara 'ls uns, ara 'ls altres, aquesta sempre codiciada Barcelona, en quins tráguls es de suposar que hi prengueren part activa els cristians de l' encontrada egarenca ó terrassenca si 's tenen en compte el contingut dels diplomes de Carles Calvo confirmatiu del de sos progenitors, y 'ls d' aquestos matexos. Ja ho dexá dit Aymoino: *Barcinona Civilas, in limite Hispanico sita quæ alternante rerum eventu, nunc Francorum, nunc Sarracenorum ditione subiciebatur* (7).

Mes, com en totes aquexes incursions, al igual que en les demés de les que 'n degueren sofrir els poblats del Vallés, no resulta comprovat cap dato que afecti particularment á Egara, cal convenir, davant del fet del silenci de l' historia en quant á aquella Municipalitat y á sa Diócesis, y á moltes d' altres, desde

nensium ac Gerundensium agris, villisque incensis, cunctis etiam quæ extra urbes invenerat direptis, cum incolumi exercitu Casaraugustam se prius reciperet, quam a nostro exercitu vel videre potuisset.

(1) La *Marca Hispánica* y l' *Hist. de Languedoc*, t. I, pl. 970.

(2) Bofarull (A) Ob. cit., t. II, pl. 149 é id., t. VII, pls. 189-92.

(3) P. Fita. *Bolletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 35.

(4) *Marca Hispánica*. Ap.^x 137, any 988.

(5) T. III, pl. 213.

(6) Villanueva, *Viaje literario* etc., t. VII, pl. 210 y t. XIX, pl. 31.

(7) *De gestis Francorum*, lib. IV, cap. 87.

la vinguda dels moros; que es més verossímil sa destrucció y desaparició al temps de la primera invasió serrahina á la nostra comarca, que en qualque altra época.

Y respecte á aquexa destrucció que aquí aparex de Terrassa, no d' Egara; aytal asseveració, si alcún valor té, 's el de portar á dues deduccions naturalíssimes; la de que ja 's suposa la desaparició d' Egara, y la de que en cambi existía ja Terrassa, que com es veurá, malgrat la confusió que d' una y altra 'n fan tots els historiadors, foren dos localitats diferents, encara que, com es de creure, arrivessen á coexistir el poblet de Sant Pere d' Egara y la naxent vila de Terrassa al redós de son castell termenat (1).

Empró 'l recort d' Egara tardá encara molt á esborrarse. Son varis els documents exumats pels nostres cronistes y els inédits que citaré, sols en lo pertinent, que guarden més ó menys ben conservat el nom d' Egara, que sempre s' ha de considerar unit á la parroquia de Sant Pere de Terrassa. En efecte: 'l document més antich que remembra aquex nom, es el dels 8 idus Juny del 940 que coloca á Aqualonga (Valldorex) dins del terme del castell de Terrassa, y fa distinció d' aquex terme y dels de Egara, Caldes y altres del comtat de Barcelona: es una permuta entre Sendred y 'l bisbe de Barcelona Guillerá (2) dels bens que 'l primer possehia *in termino de Aqualonga sive de castrum Terracia, vel in termino de Egara, vel in Caldas vel in quocumque loco in predicto comitatu barchinonensi* (3). Una donació á la casa de Santa Creu de Barcelona, *ubi corpus sancte Eulalie virginis humatum quiescit*, feta pel comte Borrell, el bisbe Pere, Lauderich abad, y Vitard, als 12 de les kalendes del 966, inclou *omnes ecclesias de Terracia et de Egera cum parrochias decimis et primiciis et omni usu ipsas ecclesias pertinentium* (4) el qual dato no sols fa distinció de Terrassa y Egara sino que revela l' existencia d' iglesies á un y altre poble.

Pujades y Corbera donen compte en ses obres (5) de certa do-

(1) El Sr Riaño digué en el *Boletín de la Real Academia de San Fernando* (Desembre 1896) que la vila va pendre 'l nom de Tarrassa després de la conquesta árabe y que fins aleshores s' havia anomenat Egara. Aytal errada d' apreciació ve de fondre en una sola, abdues diverses localitats.

(2) *Guilera, Guilleranus, Wilaranus*, etc.

(3) *Lib. Ant. III, A. C. de B., n.º 368.*

(4) *Lib. Ant. IV, id., n.º 56.*

(5) *Llib XIV, cap. XXXII (ob cit.) y cap. XXI, pl. 126 respectivament.*

nació del 4 de Janer del any 23 de Lotari que fou '1977 y no '1978 com aquells diuen, feta per na Levogodos y pera després del seus dies y dels de son fill el clergue Fruyla, al *clero et Sanctæ Mariæ sedis Egarensis*. També 'n Pujades y 'n Risco citen en altre lloch una venda que aytal Fruyla feu als 2 de Janer del 991 al prebere Bonihomo y al bisbe Emérigo de varis bens situats *in comitatu Barchinonensi infra terminos Terracensis in locum proprium de Sede Egarense* (1): y en Pujades y en Torres Amat, un tercer document en que una dona dita Ervilo Deodevota ó monja, pera remey de l'ànima del monjo Ermemiro y pera després de sos dies, feu donació de tots sos bens á Sant Pere de la Seu d' Egara, als 4 kalendes de Janer ó 28 (?) de Desembre del any 14 (?) d' Hugo Capet ó siga al 997 (?) (2).

De les tres darreres escriptures que obraven encara al Arxiu Prioral de Terrassa per allà al any 1816 en que començà á escriure ses «Memories sobre Egara» 'l bisbe Torres Amat, en deduhexen aquest (3) y en Pujades (*loc. cit.*), que per anomenarse de present la Seu Egarenca, s' ha de creure encara existent en dites dates. En axó objecto, que á més de que en lloch consten més bisbes d' Egara, desde que al 693 dexá de sonar en la historia 'l nom de son darrer prelat Joan, es té una proba indubitable de que en el sigle x no existia aytal bisbat, en el mer fet del intent de reinstaurarlo que al 962 tingué, com s' ha vist, l' abad Cessari.

Axó de dirne en un document *Sanctæ Mariæ sedis Egarensis* y en l' altre *in locum proprium de Sede Egarense*, no vol dir mes sino que l' iglesia de Santa Maria (primer d' Egara y després de Terrassa) conservaba 'l titol y l' honor, mes no la realitat de sa Dignitat primitiva, tenint Cabildo canonical regit per un Prior, com á la Seu de Manresa (4); que no per dirse Seu sa iglesia parroquial, fou may cap de bisbat. L' acte de consagració de l' iglesia de Santa Maria (4 nones de Janer de 1112) la situa *in comitatu Barchinonensi, in termino Terracie, iuxta ecclesiam parrochiam sancti Petri, in loco eodem ubi antiquitus Sedes erat*

(1) Ob. cit., llib. IV, cap. XLII y *Esp. Sag.* t. XLII, pl. 180 respectivament.

(2) Obs. cités. Llib. XIV, cap. LIV. *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, plana 10.

(3) T. XXXIII *Boletín de la Real Academia de la Historia*, pls. 9 y 10.

(4) P. Fita, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 42.

constructa (1), lo qual vé á esser lo matex que diu la dita venda del 991: *infra terminos Terracensis in locum proprium de Sede Egarense*, ó siga en el matex lloch de dita Seu ó en que hi hagué exa Seu, com diu l' acta de consagració. Abdues escriptures dels 977 y 991 ja no existexen al citat arxiu; si les hagués pogut examinar ab detenció é integrament, potser m' haurien donat, sino més llum, més fonament pera formular judicis pertinents. Y en quant á la del 997 (?), ab dir que ni 'n' Pujades ni 'n' Torres Amat no citen ni una paraula llatina del document y que abdos erren tota la data, queda aytal cita ben poch autenticada. En efecte; als 4 de les kalendes de Janer hi correspon el 29 y no 'l 28 de Desembre; l' any 14 d' Hugo Capet, no pot esser, perquè sols en regná 9, y aquell any en tot cas equivaldria al 1001 y no al 997, puix que dit regnat començá al 3 de Juliol del 987, y si realment fos l' any 997, seria 'l 10 de dit regnat. Mes encertat donchs estigué en Corbera (2) al dirne any desé, fentlo correspondre al 997.

Respecte á aquex bisbe Emérigo, que no 's diu d' ahont es; després de les disquisicions alambicades á que s' entregaren Pujades, Torres Amat y Fita (llochs cits.) pera introduhir en l' ánim del llegidor sols la sospita de la possibilitat d' haver sigut prelat d' Egara, y del estudi que al efecte hem fet de les obres en que 's parla detingudament dels Episcopologis de Catalunya y del Mitxdiá de França (3), hem de declarar que no resulta res en concret que 'ns induhesca á aytal sospita: y que donada la data del 991, tant pogué esser aquex Emérigo, l' Emérico ó Aimerico, bisbe de Roda, segons opina 'l P. Fita (4), com l' anomenat Aymerico ó Eymerico de Ribagorza, á l' obra d' en Mateu Aymerich (5), ó 'l bisbe de Carcassona Aymeri ó Eimerico que 's troba citat á l' *Hist. de Lang.* (*loc. cit.*)

Fins al any 1017 no 's topa ab cap altre document en que 's parli d' Egara, y es en un judici que tingué lloch *in Ecclesia Sancte Maria Egarensis*, als 8 de les kalendes d' Agost d' aquell any, essent celebrat per en Pons Bofill March jutje del Palau y autor

(1) P. Villanueva, *Viaje literario*, etc., t. XXIX, pls. 209-10.

(2) *Cat. Illust.*, pl. 126.

(3) Especialment l' *Hist. de Lang.*, t. IV, pl. 329 y t. V, pl. 298, la *Nomina*, etc. d' Aymerich, pls. 193-7 y l' *Esp. Sag.*, Flórez, t. XXIX, planes 194-9.

(4) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, pl. 42.

(5) *Nomina*, etc., pl. 197.

dels Usatjes (1), presidit pels comtes Ramon Borrell y Ermessindis y'l bisbe Borrell d'Ausona, y litigant hi'l bisbe de Barcelona Deusdedit contra Ermofret, representant á sa muller Euguncia, y contra Adalbert, tutor dels fills de son difunt germá Eldemar. Aquest document del *Liber Antiquitatum* (2), es importantíssim, perquè 'ns posa en coneixement de l'existencia de dita iglesia, construhida en el sol en que hi hagué la Seu d'Egara, un sigle avans de la data de sa consagració del 1112.

Un document dels 4 idus de Juliol de 1029 ens distingex també, ccm en els avans relatats dels anys 940 y 966, els termes d'Egara y de Terrassa, ab llurs respectives parroquies ó iglesias, com en el dit instrument del 966: es la restitució d'uns feus reals feta pels comtes Ramon Berenguer y Guisla á l'iglesia de Santa Creu de Barcelona, quals feus estaven situats *infra terminos Egare et Terracia, exceptus ipsam parrochiam* (3).

Altre document es el dels 3 de les kalendes de Novembre de 1033 que parla d'un alou que deu esser del terme d'Egara ó del de Terrassa, diversificant també, com ben be's veu, 'ls llurs respectius termes: es el testament de Berenguer Ramon I deixant á la Seu de Santa Creu de Barcelona *ipsum alodium quod debet esse sui juris infra terminos Egarae sive Terracia* (4).

Als 6 de les kalendes de Maig, any 5 del rey Henrich, que es

(1) Balari *Orig. hist. de Cat.* pl. 442.

(2) T.^o IV n.º 279 (A. de la C. de B.). En parlen Diago (ob. cit.) full 90, si bé entre altres errades, pren per bisbe á un dels personatges assistents anomenat *Ugone Cereilionensi*: P. de Bofarull (ob. cit.) t.^o 1.er, pl. 208, donant l'any 1018 en comptes del 1017: Marca (ob. cit.) Apéndix 526 (y no 256 segons en P. de Bofarull), qui també 'l posa al 1018: Balari (ob. cit.) pl. 442: el *Specul. Oficial.* de la Curia del Bisbat que 'l coloca al 1012: y Feliu de la Penya (ob. cit.) fixantlo entre aquest any y'l del 1017.

En Pujades (ob. cit., llib. XIV, cap. 69) diu que'l bisbe de Barcelona Deodat, ajudat dels comtes Ramon Borrell y Ermessenda, augmentá y fins uní (?) á son bisbat l'iglesia de Sta. Maria d'Egara; y encara que no dona la data, afegeix, que pera saber be l'unió (?) d'exes dues iglesias, cal llegir el quart llibre de les antiguitats de la catedral de Barcelona y'l foli 110. Y l'instrument senyalat per en Pujades en dit foli, resulta precisament el precitat del *Lib. Antiq.* IV y n.º 279, que pera res parla d'aytal pretesa unió de l'iglesia egarenca á la de Barcelona.

(3) Diago (ob. cit.) full 94 diu al 1027 y P. de Bofarull (ob. cit.) donen el 1030, mes el *Lib. Antiquit.* I n.º 25 y l'*Esp. Sag.* t. XXIX pls. 218-19 'l posen com es de lley al 1029. Lo mateix opina en Caresmar. (P. de Bofarull, *loc. cit.*)

(4) P. de Bofarull (ob. cit.) t. I, pls. 252-54; *Episcopologio de Vich*, t. II é *lluro* de Pellicer.

el 1036, el bisbe de Barcelona Guilabert, feu donació á l' iglesia de Santa Creu de la matexa ciutat, y de consentiment dels comtes Raymond y Ermessinda, de *Ecclesiam Sanctæ Eulaliæ quæ est sita in Egara et in Terracia (cum omnibus alodiis que sunt in Egara) id sunt terras et vineas cultum vel heremum et trillas et arbores diversi generis fontes et aquis decursibus et olivarias et omnia quæ pertinent ad supradictam Ecclesiam Sanctæ Eulaliæ que sunt juris Ecclesiæ sanctæ crucis sancteque Eulaliæ Barchinonensis exceptas alias Ecclesiis Terraciæ cum illorum pertinentiis* (1). El P. Risco, de les paraules *quæ est sita in Egara et in Terracia*, 'n desprén que aleshores lo matex s' entenia pel nom de Egara, que pel de Terrassa (2). No ho hauria cregut axís aquell autor, apoyat ab una sola cita, si hagués sospitat que aytal iglesia de Santa Eulalia, pel seti en que estés construhida, podia estar situada justament en un terror part d' Egara (termé ó parroquia de Sant Pere d' Egara ó de Sant Pere de Terrassa), y part en territori de la vila de Terrassa, ó siga tocant al torrent de Vallparadis divisorí d' abdues poblacions. Les «Ordinacions del bisbe Coloma dictades l' any 1601 pera les iglesies forana y vilatana» (3) diuhen en la 19 «Per quant havem vist que lo pont que los pagesos han començat á edificar en lo torrent (de Vallparadis) per lo qual se va de dita vila á la dita iglesia de Sant Pere, etc., fassin acabar lo dit pont y á la fàbrica de aquell donam y aplicam tota la pedra de les capelles de Santa Eulalia y de Sant Sadorní que attés están profanades los concedim llicencia de enderrocar aquelles y la pedra y manobra quen exirá se conuertesca á la fàbrica de dit pont.» Per alcunes referencies, en Ventalló (4) apunta que una d' exes iglesies, sense dir quina, degué axecarse dins del poble de Sant Pere, y l' altre á mitx carrer de Sant Antoni (de Terrassa). Si aquesta fos la de Santa Eulalia, quedaria aclarida eloqüentment l' intenció de la frase escatida, tota vegada que dit carrer es riberench del precitat torrent divisorí d' abdues poblacions. El fet de que les pedres de dit temple servissen pera 'l pont que havia d' unir abdues localitats, fá sospitar mes y mes que l' enderrocada iglesia, devia estar molt aprop del viaducte.

(1) *Lib. Ant.* t. I, n.º 3 y *Mca. Hisp.* sense la frase que poso entre paréntesis, *Apx.* pl. 970. El *Spec. Offic.* el cita errant el dia y l' any, al dir 6 Maig 1037. També 'n parla P. de Bofarull (*ob. cit.*) t. II, pl. 7.

(2) *Esp. Sag.*, t. 42, pl. 181.

(3) «*Monog. de la igl. pl. de Tarrassa*» (obra del autor). Apéndice IV.

(4) *Tarrasa ant. y mod.*, pls. 55-6.

Un altre document dels 16 de les kalendes de Juny del 1079 també anomena à Terrassa y 'ls seus termes, y à Egara, ó siga en el sentit de distingir una localitat de l'altra (1): es una divisió de bens feta per Ramon Berenguer II, en que's parla de *Terracia* y de *dominicaturam et staticam et potestatem sicut pater eorum Domnus Remundus Comes tenebat et abebat et habere debebat in ejus terminis et in Egera*.

Ab data dels 4 nones de Janer del 1082 consta una venda feta per Raymond Amat de Sant Quirse à Pons Guillelm clergue de la Seu Barcelonina, de llurs casa, terres, vinya y molí del *terminio de Terracia, in loco qui nuncupatur Gaiano, in parrochia Sancti Petri de Egera* (2). Aquí com es veu comença à apareixe la parroquia ó iglesia parroquial de Sant Pere ab el nom de Sant Pere de Egara 65 anys mes tart que la de Santa Maria d'Egara, y en el lloch ó partida dita Gayà (nom que encara 's serva), del terme del castell de Terrassa. Als 3 de les nones de Desembre de 1113, l'antedit clergue, ja canonge, establex à son nebot Pere, cognomenat Poc, y fill de Pere Miró, ses esmentades possessions situades *in comitatu barchinone in Vallense infra terminos parrochie Sancti Petri Egare in loco dicto Gaiano* (3). Y als 5 de les nones de Mars del 1114, aquest Pere Miró (a) Poc donà à la canònica de Santa Creu de Barcelona 'ls antedits bens que tenia *in comitatu barchinone siue in Vallense infra terminos parrochia Sancti Petri Egare in loco dicto Gaiano* (4).

Corbera cita dues donacions, una de Pons Guifre, de varies vinyes del terme de Terrassa, feta à Deu y à Sant Pere *Sedis Egartnsis*, à les kalendes de Janer del 1091 y altre de Gilià y sos dos fills Pere Gispert y Jarbert Miró, feta à *Sanctae Mariae Sedis Egarensis*, d'unes cases *juxta praefatam sedem Sanctae Mariae* y alguns camps y vinyes, firmada à les kalendes de Novembre del 1101 (5). Respecte à la paraula *Sedis* que aquí s'usa parlant de abdues iglesies quasi adjuntes, cal remetre's à les consideracions que he fet al examinar ara matex el bloch dels tres documents dels anys 977, 991 y 997. La *t* del *Egartnsis* seria una *e* al original.

En una donació de les kalendes de Janer del 1096, del mas

(1) P. de Bofarull (ob. cit.) t. II, pl. 112.

(2) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 369.

(3) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 365.

(4) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 363.

(5) En Corbera (ob. cit., pl. 126) no dona la font d'aquexes dues cites.

Ricario ab ses cases, terres y fonts dels termes de Terrassa y lloch dit Perera, feta per Raymond Amat, fill de Lobeta, y sa muller Ermessinda, á sa filla Ermessinda, li donen també *ipso alaudio et ipsas vineas quod habemus juxta Agera* (1), essent com es veu aquesta escriptura, altra de les que evidencien abdues localitats y termes.

L' acta de consagració del temple de Sant Martí de Sorbed (2) que sols ha publicat integrament el P. Villanueva (3) y que porta la data del 17 d' Abril del 1096, innova que 'l bisbe de Barcelona Folch aná aquell dia á Terrassa, en el lloch antigament anomenat *Sorbed*, y sollicitat pel probíssim varó Gerbert Uch y sa muller Ledgarda, hi consagrà una iglesia á honor de Sant Martí, fundada *in episcopium Barchinonense, infra terminos Sancti Petri Egarensis ecclesiæ, cum hæc ecclesiæ Sancti Martini stat subdita ab antiquo tempore..... quod si, quod absit, perpetraverit donec juxta kanonicam censuram Episcopi Barchinon, et clericorumque eius restituerit, excommunicatione obnoxius permanebit, salvo in omnibus jure Egarensis ecclesiæ* (4).

Cal recalcar aquí que ab data del 7 kalendes Febrer del 1108 aparex per primera vegada 'l nom de la població de Terrassa aplicat al poble vehí de Sant Pere d' Egara. Es una donació del comte Ramon Berenguer III á favor de la catedral y bisbe de Barcelona de totes les capellanies pertonexents al comte en tot el bisbat susdit y entre elles hi va inclosa la de *S. Petri de Terracia* (5).

Una venda de Ramon comte de Barcelona á Berenguer Sala y Ermessen (dis), ens conserva empró 'l nom d' Egara, *alodium meum franchum, id sunt kassas, kas(al)ibus, ortis, ortalibus, terris cultis et heremis..... in Chomitatu Barchinona in Parro-*

(1) *Vicar. Cat.*, t. IV *Castrum Terracie*, n.º 4, y t. VI de *Traslats* n.º 41.

(2) Viladecaballs (a) La Tarumba.

(3) *Viaje literario etc.*, t. XIX, pls. 210 y 211. Avans d' ell empró l' havia copiada 'l bisbe Torres Amat en ses *Memorias de Egara*, entregades á la R. A. de la H. y no publicades per ella fins al 1898 mercé al P. Fita. En Pujades, (ob. cit.), llib. IV y XVI, y caps. 24 y 42, respectivament en cita alguns fragments. També 'n parlen Marca, (ob. cit.), llib. IV, col.ª 473, Diago, (obra citada), cap. 81, y *Esp. Sag.*, t. XXIX, pl. 243.

(4) Aquest document existia al Arxiu Prioral de Terrassa.

(5) *Esp. Sag.* t. XXIX. pl. 467, Ap.ª XVII; 'l P. Risco, aquí ni á la plana 248 en que s' ocupa d' aytal instrument, ni 'l P. Fita, diuen d' ahont el trehuen. Es el document n.º 9 y n.º 343 del *Lib. Antiq.* I y IV, respectivament.

chia Sancti Petri Eg(a)rensis in locum vocitatum Properio de Eg(a)ra. Aquesta escriptura que porta la data del 6 de les kalendes d' Octubre de 1110, està molt malmesa en son trassumpte solt del 12 kalendes d' Octubre del 1307, y ho sento extraordinariament, perque d' haverla poguda desentranyar íntegrament, potser m' hauria confirmat un fet que ara sospito ab molt fonament. El trasllat d' aquesta venda (1) està esborrat, particularment en un lloch tan interessant com el de les confrontacions, que son traslladades així: *a parte Orient torrent qui scurrit (parrochia) (2)... Meridie in alodio de me Komite, de hocciduo... vero circii in alodio Sancta Cruce, Sanctæque...* Els llinars del mitxdia y de tramontana son ben clars: mes no pas així el del sol ponent; y en quant á aquest y molt especialment al del sol ixent, aytal podrien especificar, que's manifestés clarament la situació de dita finca, respecte la qual facultat 'l comte al comprador, pera ferhi *quod volueritis, quod de ipsa kassa qui ibi feceritis non exeat ad me Comes nullum malum amore et servitium michi exeat de ipsa kassa et quantas que vices ego voluero aprehendere potestatem de ipsa kassa quam ibi feceritis vos emptores, non teneamini michi nec meis dare potestatem, nec de fortalitia quam ibi feceritis vestri nec vestrum ymo habeam per alodium franchum et liberum et concedimus vobis cultis et heremis cum pereliata et Molendinis et Mansis quod sicut habeatis ut solebatis habere in aliis locis ibi ubi solebatis habere per alodium franchum et liberum.* Si aquell torrent que senyalant la confrontació d' Orient *scurrit parrochia...* es com jo crech el de Vallparadís que passa per la parroquia de Sant Pere y no per cap altre; donada la situació del dit alou ab cases y horts, (3) dins de la parroquia de Sant Pere Egarench, en el lloch anomenat «Proper de Egara» (4), y 'l fet d' incloureshi una parellada, (5) molins, (6) cases, masos, y les casa y fortalesa que hi farien els compradors; tot plegat fa sospitar que aquexa venda, fou l' origen de l' edificació del concebut castell que voreja aquell torrent y que s' axeca en un terror tocant al sol d' Egara, puix no pot

(1) Tomo VI del Trasllats, n.º 133. Escripures de Ramón Berenguer III.

(2) Aquesta paraula se l' oblidá 'l copista que feu 'l trasllat modern del citat t, VI.

(3) El fondo de dit torrent tot es plé d' horts.

(4) Aprop d' Egara está situat el castell forá.

(5) Nom donat á la plana del dit castell forá.

(6) En el present treball cito alguns molins situats en el Vallparadís.

pas referirse aytal *fortalitia* á la *fortitudine* de que parla la donació Real (de que parlaré) á na Guillerma de Cabrera del 1252, inclosa en el castre de Terrassa situat dins de la vila, ni hi ha recort ni rastre de cap altre fortalesa dintre l' *urbs* (1) de Egara.

Y si á n' aquexes particularitats s' hi agrega la de que, al dors del trasllat solt del 1307, s' hi llegeix aquest retol: *Translatum instrumentum Bernardi de Scintilles de Terratia* que com es veurá era allavors el senyor del castell Santperench, crech que no es aventurada la suposició que acabo de fer respecte á la citada venda com á originaria del dit castell.

La consagració de l' iglesia de Santa Maria, ja citada, diu que als 2 de Janer de 1112, Raymond bisbe de Barcelona, consagra la *domus Dei in honorem ejusdem genitricis Dei Marie in comitatu Barcinonensi, in termino Tarratie* (ó siga en el terme del castell de la població de Terrassa) *juxta ecclesiam parochialem Sancti Petri, in loco eodem ubi antiquitus Egarensis sedes erat constructa*: es á dir en el lloch ahont estigué construhida la Seu d' Egara. Acaba dihent que *Sunt autem reconditæ in prælibato allare venerandæ reliquiæ beatissimorum martyrum Cæsaraugustanorum et sanctorum martyrum Severi, Juliani atque Valentini* (2). De la colocació de dites reliquies s' en alçá una acta que copiaren Torres Amat (3) y Villanueva (4) del trassumpte del pergami original que 's trobá dins de l' ara del altar major de Santa Maria 'l 24 de Setembre de 1611, junt ab les reliquies, y quin trasllat obra en l' acta que d' aytal invenció va axecarse en dita fetxa y 's tancá dintre de la mateixa ara.

Miró Sacer, clergue de l' iglesia barcelonina, doná á Deu y á la canónica de Barcelona, un alou que posseía *infra fines Terracie in parrochia Sancti Juliani de Altura* (5) *in loco qui*

(1) No s' oblidi, diu en Pella y Forgas en sa *Historia del Ampurdán*, plana 227, que la població ab barris era l' *urbs* y que aquesta ab el territori era la *civitas*.

(2) Marca (ob. cit.) Ap.^x 346. Pujades, llib. IV, cap. 42. *Esp. Sag.*, t. XLII, Apéndice 10. Villanueva (ob. cit.) t. XIX, pls. 209 y 210. Fita, *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, pl. 47. Torres Amat (Mem. cit.). Y Ventalló, *Tar. ant. y mod.*, plana 41.

(3) Mem. cit. Ap.^x 8, *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, pl. 27.

(4) Ob. cit., t. XIX.

(5) El primer volúm de ma «Biblioteca històrica tarrasense» es la «Monografia de Sant Julià de Altura».

dicitur Prads, y que confrontava á orient *in via publica que tendit de Matadepera ad forum Sabatelli vel usque et in alodiis de Ribataiada* y á mitxdia *in mansiones que dicuntur Buadela et in via que descendit ab Egerra ad jamdictum forum*. Acte firmat als 10 de les kalendes de Maig del 1126, per Sant Olaguer arquebisbe de Tarragona (1).

Una venda dels 3 de les nones d' Octubre del 1143 d' una finca del terme de Terrassa y de la parroquia de Sant Pere de Egara (2) que com altres actes distingex aquexa parroquia entre les del terme terrassench, m' innova que Sicardi y altres veneren á Berenguer de Terrassa mitxa pessa de terra *in comitatu Barchinone infra terminum castri Terracia in parrochia Sancti Petri Egera in Gaiano*.

Un altre document dels 6 idus de Mars del 1153, es una restitució que fan en Guillelm de Terrassa y sa muller á la casa de Deu y de la canónica de Barcelona, y á Berenguer de Terrassa, comprador de la finca de la venda anterior, d' un mas habitat per Pere Durant que injustament usurpaven á dita canónica y al citat Berenguer (canonge), y quin mas estava situat *in barchinonensi comitatu in parrochia Sancti Petri de Egera, in termino Terracie in loco dicto Gaiano* (3), paraules, si be invertides, iguals á les del document anterior.

Alegret de Tuldell doná al 1159 l' iglesia de Sant Miquel (del Taudell, Viladecaballs) á *Deo et ecclesie sancte Mariæ et Sancti Petri de Egara et Geraldo Priori ejusdem loci et canonicis sancti Rufi... Et hoc autem concedo et volo ut non liceat hominibus alodii mei de Tuldell baptismum pœnitentiam neque sepulturam suscipere nisi in prefata ecclesia sancti Michaelis aut in ecclesia sancti Petri de Eg(a)ra* (4). A la fatxada de l' iglesia de Santa Maria

(1) *Lib. Ant.* t. III, n.º 354, A de la C. de B. D' una *via qua itur ad forum Sabatelli* 'n parla 'l document n.º 184 de dit llibre datat al 1111; y del mercat de Sabadell, el de n.º 163 de les Escriptures de Ramon Berenguer III, y el de n.º 273 del Cartulari de S. C. del V. abdós del 1113 y del A. de la C. d' A. (P. Fita, *B. de la R. A. de la H.*: a. 1900, t. XXXVII). La segona via ó siga la d' Egara á Sabadell, empalma encara ab la primera de Matadepera á Sabadell, avuy carretera provincial y avans camí militar fins á les fonts del Llobregat (*lin. descrip. mil. de Esp.*, t. IV, pl. 62).

(2) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 347.

(3) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 350.

(4) Apèndix III de les *Memorias* cit.ª d' en Torres Amat, t. 33 del *B. de la R. A. de la H.*, plana 25, Pujades llib. IV, cap. XLII, y Ventalló, citen

de Terrassa hi ha un petit ninxo dintre del qual s'hi veu una lapideta de marmol blanch que recorda á un individu de dita familia dels senyors del castell del Taudell y que diu axis en lletra gòtica:

Obiit Petrus de Toldell | miles undecimo Kalendas | Octobris anno MCCXLVIII.

En testament del 8 de les kalendes d' Abril de 1217, na Saurina de Claramunt dexá á l' *ecclesie Sancti Petri de Gera XX solidos* (1).

Torres Amat inclou en ses repetides *Memorias* una concordia feta als 8 idus de juliol de 1233 entre l' abad de Sant Llorens del Munt y 'l Prior de Santa Maria de Terrassa sobre una qüestió concernent á la *capella sancte Eugenie que sila est in parrochia sancti Petri de Egara* (2).

Aquesta capella de Santa Eugenia fou, segons en Torres Amat, convent de monjes, com consta en la venda feta al 1244 per Arnau de Peralta y sa muller Bonadies, Pere Mestre y Berenguera, muller sua, á Guillerma de Brancha, religiosa donada de Santa Eugenia, d' un camp que tenien per Guillelm de Terrassa *in termino Tarratie in parrochia Sancti Petri de Eg(a)ra* (3). Com que aquest document parla d' un *altari Sanctae Margaritae posito et aedificato in honorem Dei in ecclesia Sanctae Eugeniae*, axó explica 'l perquè, desaparescut l' edifici convent, ha conservat aquella capella, encara subsistent, la dedicació del altar de l' iglesieta, ab preferencia al nom de la Santa Patrona del cenobi. Als 14 kalendes Octubre del 1060, Ramón Cherucci, doná aytal iglesia de Santa Eugenia al abad Oldegari y cenobi de Sant Llorens del Munt (4). Ab aquesta escriptura, son tres les que, com s' ha vist, diuhen Egra en lloch d' Egara. Sobre axó diu en Pujades (5) que ab la varietat dels temps, s' ha corromput el nom de Egara mudantlo pel d' Egra. No hi ha tal cosa, puix en aytals

el primer fragment, mes l' últim dona errada la data, del 1154 (*Tar. ant. y mod.*, pl. 53).

(1) *Vicam. Catal.*, t. IV, *Castrum Terracie*. A. C. d' A.

(2) Pujades, ob. cit., llib., IV, cap XLII, Torres Amat, *Memorias* citades, plana 26 y Ventalló, *T. ant. y mod.*, pl. 50, mes errant la fetxa, al dir 1223.

(3) Pujades ibid., Torres Amat, id. y plana 22., Risco, ob. cit., plana 181 y Ventalló, llochs ans citats.

(4) Dr. Vergés y Mirassó, «Sant Llorens del Munt. son passat, son present y venider», plana 50.

(5) Ob. cit., llib. IV, cap. XLII.

casos es tracta sencillament d'una abreviació. Les que realment son corrupcions degudes als copiants, son aquexes *Egera*, *Agera*, *Egare*, *Egerra* y *Gera* que he trobat en la documentació referent á Egara.

L'última cita del nom d' Egara está consignada, segons l'autor de l' historia de Sant Llorens del Munt (1), en una acta firmada per l' abad d' aquell monestir, Guillem, III (1262-65) á favor de Guillem de Ficulnea de Sant Pere d' *Egera*.

En essent aquí, 'l poble de Sant Pere d' Egara, que feya un sigle y mitx havia començat á canviar son nom antich, pel més modern de la vehina població de Terrassa, y á usarlo indistintament desde aleshores, á mitxans del sigle XIII, dexá ja sa primera nomenclatura, la qual va perdres definitivament, com en els sigles X y XI perderen la seva *Ausa*, *Iluro* (*Ilurona*, *Alarona*), *Alcaidá* (*Alcalei*) y 'l *Castrum Octaviano*, adoptant les de *Seu de Vich*, *Civitas Fracta* (*Freta*, *Treta*) Sant Boy del Llobregat y Sant Culgat del Vallés, respectivament, y al sigle XII Sant Andreu d' *Aquis Tonsis*, *Aquestoses* ó *Ces Matoses*, y al XIII dita *Civitas Fracta*, prengueren l' una 'l nom de Sant Andreu de la Barca y l' altra el de vila del castell de Mataró.

Cal ara estudiar el procés històrich del lloch de Terrassa que 's transformá en vila al anar creixent al redós de son castell ó palau, ex de la població. L' aparició de Terrassa en l' historia patria, fou en la célebre y discutida Capítular de Carles el Calvo del 843 ó 844, expedida desde 'l monestir de Sant Sadurní de Tolosa, á favor dels habitants de Barcelona, y del castell de Terrassa, en rahó á l' ajuda que donaren á les tropes de Ludovich el Piados, quan al 801 s' apoderaren de la capital catalana. La autenticitat d' aquesta Capítular que Diago, Pujades y Baluze copiaren del trasllat que al *Liber primus Antiquitatum* de la Catedral de Barcelona, y ab el nombre I, fou fet al any 898, siguié molt discutida, especialment quan la guerra «dels Segadors», en que per autors Olivaristes ó Filipistes es combaté apassionadament l' existencia d' aytal document que pera 'ls nostres escriptors era 'l gloriós titol origen de la nacionalitat catalana. Sols citaré, com á curiositats oportunes, tres dels llibres contraris, apareguts aleshores: el que al 1640 doná á l' impremta, en Rioja, secretari del duch d' Olivarès, ab el titol d' *Aristarco de la Proclamación católica de los*

(1) Dr. Vergés y Mirassó «Sant Llorens del Munt, etc», plana 83.

Concelleres y el Consejo de Ciento; 'l que publicá al 1642 en Pellizer de Tovar, Cronista Major de S. M., rotulat, *Idea del principado de Cataluña*, y 'l donat á llum al 1644, per Casanueva, *La Cataluña francesa*, brillantment rebutut per Fr. Rius, en son *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña*, del any 1646. Les disquisicions que seguiren á les esmentades, han sigut moltíssimes, y tot per no haverse cercat y publicat l' original que segons manifestació de D. Prósper de Bofarull, Arxiver del Arxiu de la Corona d' Aragó, feta al 1830, y constant en una nota solta, fixada en l' ans dit llibre, existia aleshores á l' Arxiu de la Catedral, conegut pel de «les escalés», al dir dels Arxivers de la Seu que axis li asseguraren. Creyém unánimement, tots els aquí aplegats, que constituïrien un gran acontexement diplomàtic y un gros servey á la nostra historia, la troballa y publicació d' aytal document original, y sobre tot el posar en execució 'l pensament del bisbe Catalá que hauria realisat el bisbe Morgades, á haver viscut quelcom més, de publicar íntegrament tots els valiosos documents traslladats en els quatre volúms del *Liber Antiquitatum* esmentat.

No m' he proposat pas presentar en aquesta ocasió 'l llarch y embrollat procés que podria desenrotllarse si tractés de lo molt que s' ha discutit sobre l' autenticitat d' aytal privilegi, ni de si fou expedit al 843 ó al 844, ni de l' época de son trasllat, obrant al precitat llibre. Sols me permetré apuntar, que les copies conegudes d' aquesta transcripció, afegexen á la data, la dicció *pridie*, essent axis que aquella diu tan solament *Data in idus Junii anno quarto regnante Karolo glorioso rege*. Y no obstant de que aquest *pridie*, corresponent al 12 de juny, demostraria que fou al 843 y no al 844, tota vegada que 'l quart any del regnat de Carles Calvo començá al 20 de juny del 840, 's contradiren aquells autors y 'ls que 'ls seguiren, al adoptar el 844 en comptes del 843, com axis debien ferho al acceptar aquell *pridie* sobreposat. Mes, el cas es que com que 'n aytal data no hi consta 'l dia dels idus de Juny sino tan sols els idus, y aquests abarcaren del 13 al 29 de dit mes, no 's pot conjecturar l' any fixo de dit diploma, que d' esser fet ans del 20, resultaria del any 843; y desde aquest dia en avant, del 844.

Ara, en quant á la fetxa del trasllat, combatuda, entre altres, per en Diago, quina opinió tractá de desfer en Pujades ab rahons insuficients, y l' autor refutat pel citat Rius, no té cap valor lo que aquestos diuhen, porque partexen d' un mal entès,

com ho es 'l dir que fou al any 900 perquè aquest siguié 'l primer de la mort del rey Odon en ocasió en que Wifred era comte de Barcelona, ja que Otton ó Eudes regná desde 'l 837 al 898, en quin últim any, en que morí Odon, ó siga l' 11 d' agost del 898, segons D. Prósper de Bofarull (1), morí també Wifred I y 'l succehi son fill, Wifred II, conegut al ensemps per Borrell; *Wifredi quem vocaverunt Borello*, com consta en documents alegats pel dit Bofarull (ob cit.), y ho fan notar Diago, Rius, Balaguer (obs. cit.) y altres, y ho diu també la capçalera del esmentat Precepte Carolingi: *Hoc est exemplar præcepti translatum in civitate Barchinona in anno primo quo obiit Odo rex tempore domini Borrelli Comitis filii quondam Wifredi eidem nominis nuncupati, post reversionem barchinonensium*.

Y per lo tocant als arguments que donaren els que s' empenyaren en refutar la autenticitat de dita Capítular, son capciosos, rëbuseats y primfilats, com á obres, la major part d' elles, degudes á plomes apassionades en contra de Catalunya ó mogudes pels Poders interessats en l' anorreament de la mateixa, y al fi y al cap, encastellades en provar generalment que l' entrada de Ludovich á Barcelona no fou deguda á l' entrega que de ella l' hi feren els cristians de dins y fora la ciutat, sino á llur conquesta realitzada pels Franchs.

Encara que al 985 ó 986, com diuhen Diago (2) y Corbera (3), ab el saquex de Barcelona pels moros, fossen cremades les escriptures y privilegis, axó no vol dir que haventse concedit dit Precepte, no sols á Barcelona, sino als del castell de Terrassa y á tots els del comtat, no s' haguessen conservat qualcunes de les varies copies que 'ls interessats haurien tret, y que alguns d' aytals trassumptes no hagués servit pera ferne 'l trasllat ab que's comença 'l primer *Liber Antiquitatum* de la Seu Barcelonina, puix diu axis l' únich paragraf que de dit privilegi publico porque il·lustra 'ls punts que acabo de tractar:

Itaque notum sit omnium sanctæ Dei ecclesiæ fidelium atque nostrorum præsentium scilicet et futurorum partibus Aquitanix, Septimaniæ sive Hispaniæ consistencium magnitudini quia proge-

(1) *Condes vindicados*, t. I, plana 33.

(2) Ob. cit. (llib. II, cap. XLII).

(3) *Cataluña ilustrada* (plana 417): que aporta una curiosa escriptura del Arxiu de Sant Llorens del Munt de dit any, en que s' hi llegex: *ibidem mortui, vel capti sunt omnes habitantibus de eadem Civitate vel de eius comitatu qui ibidem intraverunt*.

nitorum nostrorum magnorum siquidem orlodoxorum que Imperatorum, avii videlicet nostri Karoli, seu genitoris nostri Augusti Ludowici auctoritatem imitantes gothos sive hispanos intra Barchinonam famosi nominis civitatem, vel Terracium castellum quo habitantes simul cum is omnibus qui infra eundem comitatum Barchinonam hispani extra civitatem quoque consistunt, quorum progenitores crudelissimum jugum inimicissime christiani nominis gentis sarracenorum evitantes ad eos fecere confugium et eandem civitatem illorum magnæ potentia libenter condonarunt, seu tradiderunt, et ab eorundem sarracenorum potestate se subtrahentes, eorum nostræque demum libera et prompta voluntate se subjecerunt (1).

Ara bé; com que ab les concessions fetes per Carles Calvo, en primer lloch, als goths ó hispanos de dins de Barcelona, y als habitants del Castell de Terrassa, imitá aquell Emperador les otorgades per Carlemany y per Lluís el Piadós, com ja s' ha vist y Carles Calvo repetex al cap d' unes quantes ratlles més (2), dit está, que 'ls beneficis otorgats á la nostre gent per Carlemany en sos referits privilegis de caràcter general (3), desconeguts per cert dels historiadors, y les concessions fetes als catalans per Ludovich Pio als anys 815 y 816 (4) que tan estreta relació tenen ab la Capítular de Carles Calvo, deuen

(1) Per més que aquest Precepte hagi sigut publicat íntegrament per Diago (llib. II, cap. IV, ob. cit.), Pujades (llib. XI, cap. V, ob. cit.), Flórez (t. XXIX, plana 451, ob. cit.), Feliu de la Peña (t. I, plana 253, ob. cit.), Sanpere y Miquel, *Historia de Barcelona*, cit. (plana 32), y altres; y donat fragmentariament per E. de Corbera, *Vida y hechos maravillosos de D.ª Maria de Cerverellón llamada Maria Socós* (plana 21), la *Noticia Universal de Cataluña* (planes 51-2), la *Revista de Ciencias Históricas* (t. II, planes 590-5) J. N. Roca, l' *Epítome histórico de Montserrat*, d' en Serra y Postius (plana 438). Viñes, *Noticia de Cataluña*, Pi y Margall (ob. cit., plana 139) la *Proclamación Católica á la M. C. de Filipe (IV)*, etc., dels Consellers de Barcelona, planes 107-9, y en Ventalló (*Hist. de Tar.*, plana 117), com que tots el porten ab nombroses errades, hauria donada la copia íntegra y comprovada ab l' intel·ligent Mossen Joseph Mas, sots-archiver de la Seu de Barcelona, que vaig treure del *Liber Antiquitatum I* del aludit Arxiu, si no hagués temut l' excessiva llargaria d' aquest treball.

(2) ... *et ipsis constat per imperialium apicum sanctionem concessum clementer conferre.*

(3) Decrets dels anys 795 y 812, *Histoire de Languedoc*, t. II.

(4) Piteo, *Vita Ludovici* (fol. 417), Baronio, *Annales*, cit. (t. IX, fol. 616), Pujades (ob. cit., llib. X, cap. I y VII), Feliu de la Peña (ob. cit. planes 247 y 248); *Histoire de Languedoc* (t. II, 33 y 34), y Sanpere y Miquel, *Historia de Barcelona*, cit., (Col. Dip. Dts. IX y X).

tenirse per otorgades als habitants del Castell termenat de Terrassa.

Y he dit castell termenat al de Terrassa, perquè aquexos castells eren construccions fortificades que tenien certa rodalia ó terme, y quins senyors gosaven el dret dit *jure castri*, ab obligació de recollir llurs habitants dins del castell, en cas de guerres. Aytals castells tenien un terme molt extens en els sigles IX y X, comprenent varies parroquies y castells, mes després es reduí sa extensió, donant lloch á altres castells termenats (1). Sabut axó, 's compren l'importancia que 'l susdit privilegi doná al castell de Terrassa, á quins habitants, no solsament als que 'n ell moraven, sino á tots els de la rodalia ó terme, que d' ell depenien, els hi foren concedides aquelles aprisions favoridores de la repoblació del país desolat pels moros y les demés llibertats en els privilegis Carolingis contingudes. El fet, ademés, de que Carles Calvo, al concedirles, anomenés exclusivament á Barcelona y á Terrassa, y que entre 'ls salvadors d' aquella mentés especialment als habitants de dit castell, prova dues coses: que devien esser poch els castells catalans que 's mantien lliures del domini serraí, quan aytant distingia al nostre, en Carles Calvo; y que no devien esser en poch nombre els terrassenchs que ajudaren al deslliurement de Barcelona, quan feren remarcar-se tant, fins á obtenir que 'n dit important privilegi hi constés especialment llur cooperació.

Davant, donchs, de lo contingut en el decret de Carles Calvo del 844, concedit als que cooperaren ab els Franchs al deslliurement de la terra del domini dels alarbs, y confirmant aquell Emperador les disposicions de Carlemany y de Lluís el Piadós á favor dels habitants de Barcelona y del castell de Terrassa, te de convenirse en que queda demostrada l' existencia de Terrassa al menys ja 'n la data del primer de dits privilegis de Ludovich, ó siga al primer de Janer del any 815. Si 's coneguessen els aludits decrets de Carlemany, consemblants als tres esmentats de son fill y de son net, tal volta encara 's podria fer remontar la antiguitat de Terrassa, al regnat d' aquell Emperador, començat en la nostra Marca al 768.

Res té que veure, donchs, al nostre juí, aquella Egara romana y wisigotha nascuda y morta en el sol que ocupá després en

(1) Carreras y Candi: Llissons d' Historia de Catalunya, en el curs de 1903-4 dels «Estudis Universitaris Catalans».

recort d' ella la parroquieta un dia de Sant Pere d' Egara y més tart de Sant Pere de Terrassa, ab el castell termenat de Terrassa origen de la més moderna vila y avuy ciutat terrassenca. La confusió que quasi tots els historiayres han creat al amalgar les poblacions d' Egara y de Terrassa talment com si fossen una sola, ha donat lloch á molts mal entesos que confio anar aclarint en el curs d' aquest treball.

Aquí ve 'l cas ara de manifestar que dissentint de les ans citades etimologies voluntarioses d' en Cortés y d' en Sanpere y Miquel al proposar la filiació d' Egara pera 'l nom de Terrassa, tampoch accepto l' opinió d' en Torres Amat (1) de que aytal nom es formá de *terra* y *rasa* ó siga «arrasada», que 's l' etimologia comunment admesa, segons en Balaguer, qui per altra part registra (2) també la teoria d' en Cortés, com igualment ho fá en A. de Bofarull (3). Aytal opinió adoptada per alguns inexperts autors moderns, ha sigut ja combatuda pel docte P. Fita (4), qui ademés suposa que Egara fou denominada per llur fortalesa ó castre, *Terracia*, lo qual ve á fer á la ciutat d' Egara y al castell de Terrassa no sols coexistents sino dependents l' un de l' altre en una data en que havia transcorregut un sigle y mitx de l' invasió serrahina á la nostra terra y durant quin espay de temps havia cessat ja tot recort d' Egara; y ademés hi alegex una opinió novíssima basada ab un dato molt respectable: aytal es la de que «el que hi soni en documents árabes طراجة (*Terraja* ó *Tarraja*) induhex á creure que 's va pendre de la red ó *atarraya* de sos forts murs y alcaçar».

De seguirse aytal opinió, s' hauria de convenir en que son castell era obra ó quan menys possessió dels alarbs á l' época de la capitular de Carles Calvo, tota vegada que aquest, en son decret del 844 adoptava 'l nom de *Terracium*, sinónim, segons dit autor, de *Tarraha* ó *Tarraja* ó *Terraja*, que era 'l que per aquells anys (856 ó 857) li donaven els alarbs per sa *atarraha* ó *atarraya*. Y axó no pot admetres perquè 's contradiria ab aquestes paraules de la citada capitular: *Terracium castellum quo habitantes*, que denoten la possessió del susdit castell pels cristians de l' en-

(1) Memoria endressada á la R. A. de la H. Manuscrit D. 96, ja citat.

(2) Ob. cit., t. I, plana 327.

(3) Ob. cit., t. I, planes 163 y 165-6.

(4) *B. de la R. A. de la Hist.*, t. XXXIII, plana 34, treball crítich de la «Biblioteca Histórica Tarrasense» del dissertant.

contrada. No 'ns podem donchs conformar els terrassenchs, en que 'l nom de la nostra ciutat provinga dels alarbs.

Veus aquí 'l text árabe aportat pel P. Fita. Prescindint del enrunament de Terrassa que senyala al 852, de que ja he parlat, empró que no consta en lloch concretament, explica á n' el *Boletín de la Real Academia de la Historia* (1) que: «Al any 242 (de l' hégira, 9 Maig 856-29 Abril 857) escrigué l' emir Mohamad, á Muza, fill de Muza, pera que convoqués á la gent de les fronteres y ataqués á Barcelona: y portá allí sa expedició y 's derra-má pel pahís: y en aquesta empresa conquistá 'l castell de *Tarraha* 'l qual es troba á l' últim dels *alfoces* de Barcelona; y del quint del botí allí agafat, es feren les ampliacions de la mezquita aljama de Zaragoza fundada y axecada per Hanax el Sananí, un dels tabies» (2). Es traducció feta pel Sr. Saavedra, semblant á la del Sr. Fernández y González en les *Historias de al-Andalus por Aben Adhari de Marruecos* y traduhides directament del historiador árabe Abu Abdallah Mohammed ben Adsari el Andalosí, autor del sigle XIII. El P. Fita creu que aquest castell de *Tarraha*, era 'l de Terrassa, puix per rahó del l, no pot confondres ab el de Tàrraga, població molt menys il·lustre y del alfoz ó districte de Lleyda.

Ma modesta opinió es que, de referirse, com es molt probable, aquest castell citat pels árabes, al matex castell indicat en el privilegi de Carles Calvo, l' anomenarien á sa manera 'ls alarbs, mixtificant el verdader nom á n' aquell donat pels cristians, ó siga Terrassa, y no perquè á falta de nom els en hi sugerís un, la red de sos forts y muralles, puix que tenintne tots els castells, d' *alárraya*, 'ns restaria 'l recort d' alguns altres castells ab noms consemblants al *Tarraha* ó *Tarraja*.

Y seguint ara 'l fil de l' historia del castell de Terrassa, acullo aquí ab reserva la següent cita que d' un castre ab dit nom y sense fixació de llur situació, 'n fan Marca (3) y l' *Histoire de Languedoc* (4). Es una donació del Arxiprest Protasi y altres cinch comunitaris á favor del Monestir de Sant Andreu d' Exala-

(1) T. XXXIII, planes 35 y 36.

(2) El text original el doná Dozy en son *Baiano-l-Mogrib II*, plana 98.

(3) *Mca, Hisp.* Apéndix 26.

(4) T. II, Doc. 145, col. 296. Ab tot y esser el matex document d' en Marca, va datat al 16 de juliol del 854. L' any, al menys, es visiblement errat, tractantse com es tracta del regnat de Carles Calvo.

da: *Nam et ego Atila dono... vinca I quod habeo cum Witidane fratre meo, qui infronat in strata et in castro Tarraca*, datada als XVII de les kalendes d' Agost, any XV del Rey Carles, ó siga al 855.

Al any 874 's veu que 'l Castre Terracinench estava 'n poder d' un prebere apoyat per un tal Baio, segons apar del diploma del 1.er de Juliol de dit any otorgat á favor del Bisbe de Barcelona (1) que aná á Attiniaco á querellarse davant del Emperador per aytal detentació del territori en que hi estava enclavat dit castell, lo qual suposa l' agregació, de la que allavors podia ja esser parroquia de Sant Pere d' Egara y del terme de dit castre de Terrassa, á la mitra de Barcelona. Marca (2), Baluze (3), Risco (4), Bofarull (A) (5), Fita (6) y altres, detallen el fet.

(1) Nostre distingit company Sr. Carreras y Candi, en sa monografia de «Lo Castell Bisbal del Llobregat», plana 10, apoyantse ab exa frase llatina, *Castrum Terracnensis vicinum id Barcinonæ ad Rubricatum amnem*, cregué que aytal castell fou 'l que més tart es digué Castell Bisbal, puix no pogué esser el situat junt á Tarrassa situantse aprop del Llobregat. Cal distingir, afegeix, aquexos dos castells emplantats dins del territori de Tarrassa, ó siga 'l de junt al riu y 'l d' Egara. Ignoro la font d' ahont tren dit autor aquella cita, perquè no 'ns la diu 'l Sr. Carreras, més, percatat de que aytal Capítular, al dir *castrum Terracinense*, no afegeix que fos *vicinum id Barcinonæ ad Rubricatum amnem* (*), crech que aquexa frase no pot provenir més que de la nota posada per Bouquet al peu de la reproducció del susdit document insertat en el t. VII, dels Escriptors de la França (plana 688), ó siga que dit castre era Tarragona: *Vicinum id Barcinoni ad Rubricatum amnem, indigenis Turraco*, quina manifestació repel·liren ja 'ls PP. Florez y Risco (*Esp. Sag.*, t. XXV, plana 98 y t. XLII, plana 199). «Empró s' erra gravement en el nom, diu 'l P. Florez, y ho advertim perquè no equivoqui á altres, puix encara que 'l nom de Tarragona sol desfigurarse més que en Terracinench, ab tot, en el cas present, no denota la nostra ciutat, sino l' antiga Egara anomenada també *Terracia* (avuy Tarrassa) comes indubtable y á lo mateix conspira la situació expressada per Bouquet *junt al riu Rubricato*, lo que pertanex á Tarrassa, y de cap modo á Tarragona».

(2) *Idem postea conquestus est quod castrum Terracinensense suæ subditum potestati fuctione Baionis per Presbyteri insolentiam suo resultaret, remediumque hinc malo postulabat adhiberi* (*Marca Hispanica*, llib. IV, plana 361).

(3) *Diatriba* etc. II, de sa *Collectio maxima conciliorum* etc.

(4) *Esp. Sag.*, t. XLII, plana 199.

(5) *Hist. de Cat.*, t. II, plana 153.

(6) *B. de la R. A. de la H.*, t. 33, plana 38.

(*) T. XXIX, de l' *Esp. Sag.* plana 457. Capítular citada, treta de la Colecció de Sirmond, t. III, tit. XLVI.

Diu 'l P. Risco (1) que 'l territori d' Egara, en el temps que ara historio, 's digué *Terracinense*, del poble anomenat Terracina, que fins l' irrupció dels moros havia tingut el nom d' Egara. Si l' última frase 's referèx al *territori* Egarench dit després Terracinench, per llur dependència del *Castrum Terracinense*, es justa, més si 's lliga ab el *poble* de Terrassa, no 's exacte, perquè aleshores s' hauria vingut á dir que aquest s' havia anomenat Egara avans de l' invasió serrahina, y per lo tant, que del poble d' Egara n' hauria províngut el de Terrassa, lo qual, com es veu en el present detingut estudi, no resulta pas.

El P. Fita (2) creu probable que aquest Baio, es el de la lápida de Sant Pere de Clará que doná á conexe D. Joseph M.ª de Pellicer (3). Als anys 904 y 967 sona 'l nom d' aytal Baio en dos documents que doná 'n Campillo (4), y encara se 'l veu subsistent á la comarca propera á Terrassa, als primers anys del sigle XI, si bé aparexent, ja difunt, dit Baio. Poderós magnat y batlle de Terrassa seria aquest facciós, segons diu 'l P. Fita á n' el lloch citat (5). Y realment resulta que era un personatge *de visu*, en un document del Carti de San Cugat (6) que cita un alou *de Teudiselo iudice siue de Baio*, ab data del 1008. En dos documents de dit Cartulari del 1013 y en altre del 1106, que 'n extracte publicá M.ª Mas (7), hi consten algunes propietats que foren del difunt Baio.

Qui sab si aquex preberé ó 'l seu protector Baio, intentaven ja desprendre llur territori terrassench de la mitra de Barcelona, pera restablir l' autonomia diocessana d' Egara, com més tárt, Cessari (8), abad de Santa Cecilia de Montserrat, tractá de restaurar la Metropolitana de Tarragona al ensemps que totes les antigues seus sufragánees anomenades per ell «munificencies» y entre elles la d' Egara.

(1) *Esp. Sag.*, t. XLII, plana 199.

(2) *Loc. cit.*, plana 39.

(3) *Ituro*, planes 379-80.

(4) *Disquisitio methode etc.* Planes 10 y 16 dels Apéndix.

(5) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, pl. 38.

(6) Nombre 5.

(7) *Rev. de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*. T. III, nom.^s 10, 11 y 179.

(8) Aytal Cessari, allavores dit, prebere, ja aparex en la venda á favor seu feta d' un alou y de la casa de Santa Cecilia de Montserrat, per Druda y son fill, á les kalendes de Juny del 942. *Marca Hispanica*, Apéndix 78.

Era al 962, quan Cessari, per medi d' un prebere, dit Galindo, envià una carta al Sant Pare Joan XII, en que li comunicava, titolantse ja arquebisbe, que 'ls bisbes de Lleó y Galicia l' havien consagrat Metropolità de Tarragona y de totes les Seus sufragànees d' ella, durant l' època gotha. S' ignora la resposta del Papa, mes es suposa, en vista de dita oposició, que no se li permeté realisar sos desitjos, puix no consta pas en lloch que 'ls conseguís (1).

Alzog (2), califica aquesta carta de «grotesca y ridícula», y afegex que ab tot y haverse titolat Arquebisbe, Cessari 's vegé reduhit á esser abad de Santa Cecilia, y 'n cambi 'l P. Fita (3) axecá sa figura, sentant que 'l Papa no 'l repel·lí com á farsant y ambició, sino que estimant vólida sa consagració, li dexá l' honor encara que no la jurisdicció d' arquebisbe, essentli confirmades després, á titol d' «abad exém» é immediat súbdit de la Santa Seu, les possessions de Santa Cecilia de Montserrat y de Sant Pere de la Portella.

En Marca (4) registrá aquest document del Papa Bènet VI del 16 de Desembre del 971. Cessari encara vivia al Febrer del 982.

No perdent de vista 'l castell de Terrassa, que 'l 874 s' ha vist en poder d' un prebere de la facció d' en Baio; exumo un document inédit del 921, del *Liber Antiquitatum* d' aquesta Seu, contenint la venda d' una terra sita *in appenditio de castrum Terracia in locum quem vocant Palatio fracto*. Aquesta escriptura es de gran importancia, perquè revela un Palau ó Castell (5) destruït, situat en un lloch dependent del castell de Terrassa, lo qual confirma que aquest era termenat, puix que, com de costum en ells, contenia altre castell dintre son terme (6).

(1) Porta aqueixa carta l' *Esp. Sag.*, t. XIX, pl. 370.

(2) *Historia Eclesiástica*, t. II.

(3) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXVIII, pl. 213.

(4) *Marca Hispanica*, Apéndix III.

(5) C. i de S. C. del V. (A. de la C. d' A.); n.º 201; *Palatio audito... dicto castro*.

(6) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 371. «In nomine domini ego Adala et Sentramundo uterque fratres, vinditores tibi domno Teuderico episcopo emptore per hanc scriptura vinditionis nostre vindimus tibi terra nostra propria que nobis aduenit de genitore nostro et est ipsa terra in comitatum barchinonense in apenditio de castrum Terracia in locum quem vocant Palatio fracto, et affrontat de parte orientis in ipso torrente qui discurrit ad Terracia. Et de meridie in ipsa via. Et de ociduo in terra de Sancio vel suos

Altre document he extractat del Cartoral de Sant Culgat del Vallés que cita aquex Palau enderrocat, y que per no allargarme més, sols en diré d'ell lo pertinent, ço es: que les terres ab dit instrument permutades entre 'ls Comtes de Barcelona y Witard abad de Sant Culgat del Vallés, radicaven *in comitatu Barchinonense in termino de Terracia in locum vocitatum villa de Milanos*, Hindant; *De circi namque in strata qui pergil de Sti. Felicis per Palatio fracto usque ad ipso Mugiale*, quin document datat al 1013 (1) evidencia que aquex Palau destruït fou aprop de Sant Feliu de Milanys, parroquia sufragànea de la de Sant Quirse de Galliners ó de Terrassa, també del terme del castell de Terrassa.

Un tercer y últim document he extractat del esmentat Cartulari (2) en que 's parla de dit Palau ó Castell: es el testament de Emma fet al 1024 ab el quin llega un *alaudem quod habebat in Palatio fracto*.

Inseguint l'estudi del castell de Terrassa, apunto la ja citada permuta del 940, entre Sendred y 'l bisbe Guillerà, dels bens que posseïa *in terminio de Aqualonga sive de castrum Terracia, vel in termino de Egara, vel in Caldas* (3).

Puch citar també la venda del 967, feta per Aruind y Gomersinda, á favor de Dessideri, d'una vinya *in Comitatum Barchinona in termino de Castrum Terracia in locum qui vocatur prope est de Rio Villa Ocuà* (4).

El testament de Ramón Berenguer el Vell, del 1076, consigna la dèxa á sos fills Ramón Berenguer y Berenguer Ramón de *ipsum castrum de Cervaria et de Tarrassa et de Graniana* (5).

»heredes. Et de circi in terra de me emptore .. per pretium soldis VI... Facta
»ista vinditio II idus marcii Anno XXIII regnante Karolo rege post obitum
»Odoni regi Sig.^m Adala Sig.^m Sentramundo qui hanc venditionem fecimus
»et firmare rogavimus, etc.»

(1) Nombre 11 de dit Cartoral (A. de la C. d' A.)

(2) Nombre 143. No té data, mes en Balari *Origenes històrics de Catalunya*, plana 251, l'atribuïx al any 1024. Me permeto canviar el *freto* que dit autor dona, per *fracto*, perquè l'original diu *fra*''o.

(3) *Lib. Aut.* III, n.º 368. (A. C. de B.)

(4) «O torrent de la Oca», com diu en Campillo en una nota á aquex document per ell publicat íntegrament en sa *Disquisitio methodi*, etc, planes 16-7.

(5) Granera (bisbat de Vich). Document n.º 9 de la Colecció de Ramón Berenguer II donat á conexe per D. P. de Bofarull en *Los Condes de Barcelona vindicados*.

En un instrument del 1094 que registra possessions de Sant Cugat del Vallés, s'hi llegex: *Alodia et possessiones que sunt in Castro de Terratia* (1).

A la *Marca Hispánica* s'heu mentats, en la Butlla de Calixte II à favor del Monestir avans citat, uns *Alodia et possessiones que sunt in castro de Tarracia*, ab data del 1120 (2).

En un conveni del 1130 entre 'l vescomte Bernat Amat, sa muller Almodis, en Guillem de Cardona y en Raymond Folch y sos fills, ab Deusde, donaren à aquest en comanda, varis castells y entre ells el *Chastrum de Terracia* (3).

Al 1143, com ja s'ha dit, Berenguer de Terrassa (4) comprà à Sicarda y altres, mitxa pessa de terra *in comitatu Barchinone, infra terminum castri Terracia, in parrochia Sancti Petri Egera, in Gaiano* (5).

Alfons I donà en esponsalici à sa futura muller D.ª Sanxa de Castella, onze castells, y entre ells el de Terrassa: axó fou als 15 kalendes de Febrer de 1173 (6).

Guillém de Cardona y Geralda, als 4 idus d'Abril de 1190 comanaren el castell de Terrassa à Guillém de Claramunt, son consanguini (7), quedant aquell empró castellà del dit castre, segons ho manifesta 'l Claramunt en son testament dels 5 kalendes Maig del matex any, dexant al Monastir de Sant Cugat del Vallés, el seu cos *cum mille solidis Barchinonensibus ad opus ipsius claustris* (lo qual es un dato importantíssim que fixa l'època en que degué començarse tan bella obra), y además una *dominicatura* seva de Terrassa (8).

Els tres avans citats, junt ab n' Elissenda, muller del últim, empenyaren à favor del rey Anfós d'Aragó, la vila de Sabadell y 'ls castells de Rahona y Terrassa, als 8 idus de Màrs de 1192 (9).

(1) Cartulari de Sant Cugat del Vallés, n.º 8.

(2) *Marca Hispánica*, Apèndix 365.

(3) Llib. VI d' *Enagenaciones del Real Patrimonio*, fol. 1425, n.º 2, y *Vicar. Cat.*, t. IV, *Castrum Terratie*. (A. C. d' A.)

(4) Aquest canonge de la Seu de Barcelona es un dels terrassenchs biografiats en mon quart volùm de la «Biblioteca Històrica Tarrassenca».

(5) *Llib. Ant.*, t. III, n.º 347.

(6) T. XII de *Traslats*, nombre 146, folis 49-51.

(7) *Vicar. Cat.* t. IV. *Castrum Terratie*.

(8) *Id.*, *id.*, *id.*

(9) *Traslats* de les escriptures d' Alfons I, nombre 647.

Y al 1205, Raymond de Guardia, otorgá testament dextrant á son fill Guillem, el *castrum de Terracia* (1).

Saurina de Claramunt feu testament, com molt anteriorment s' ha dit, als 8 kalendes d' Abril de 1217, dextrant també 'l seu cos al cenobi de Sant Culgat del Vallés, y que *faciant omni tempore ardere unam lampadam in nocte in claustram* (lo qual suposa ja construhida l' esmentada obra d' art), y al seu fill Guillem, varis castres, y entre ells, els de Terrassa y Rubí (2).

Al any 1223, Guillem de Moncada, atacá y prengué á Terrassa, sense poguer apoderarse de llur castell. Així ho diu Jaume I en sa Crònica, mes ab tot y no expressar á quin castell es referí, no dubto pas que volgué dir el de la vila (3).

El vescomte de Cardona y altres, absolgueren y definiren á favor d' en Guillem de Moncada y altres, tota reclamació per danys y violencies, y en seguretat de lo pactat, entregaren varis castells ab el de Terrassa (4).

Als 27 d' Abril de 1230, Raymond Folch de Cardona, y Tarrója, encomenaren á 'n Guillem de Claramunt, fill de Guillem difunt, y de Guillerma, y net d' altre Guillem, el castre de Terrassa (5).

Per allà 'l 1233, ja consta com á vila Real, la de Terrassa, per tenerhi son Palau, 'l monarca: *Castrum de Terracia et domos quas tenetis in villa palatii de Terratiam*, es diu en una donació feta per Jaume I al Convent de Sant Culgat del Vallés (6). Tal volta l' adquirí la Casa Real per no haver cancelat aquells Senyors el susdit empenyo del 1192.

Ab data dels 8 de Novembre de 1240, 's firmá, com s' ha vist, una concordia referent als deutes que pesaven sobre varis castells, junt ab el de Terrassa, entre 'ls germans Guillem de Cardona, Raymond Folch y Raymond Berenguer d' Ager, tutors y curadors de Guillem y Berenguer de Cardona, fills de Guillem, d' una part, y de l'altra, D.ª Guillerma de Claramunt (7).

(1) Cart. de Sant Culgat del Vallés, n.º 613.

(2) *Vicar. Cat.*, t. IV *Castrum Terratie* y t. I dels Trasllats de Jaume I, nombre 73.

(3) En Ventalló. (*Tar. ant. y mod.*, plana 124) descriu cavallerescament el combat, inspirantse en un *antiguo manuscrito*.

(4) Miret y Sans, t. I, *B. de la R. A. de B. L.*, pl. 285.

(5) Trasllats de Jaume I, t. I, nombre 399.

(6) *Gratiarum* 4, *pars* 1.ª del t. 864; foli 10.

(7) Trasllats de Jaume I, t. II, nombre 816.

El nostre gran rey en Jaume, tan afectat per l' altre sexe, als 8 d' Agost de 1252, feu donació vitalícia á la *dilecte nostre Guillerme de Capraria diebus omnibus vite vestre Castrum et Villam de Terracia cum omni dominio et fortitudine et Castlanis ipsius Castri et Ville et cum casis et casalibus... Et si á nobis filium vel filiam habueritis illi fillius vel fillia si vixerit habeat post obitum vestrum dictum castrum et villam* (1).

Aquexa Guillerma de Cabrera aprobà la venda que de son castell y rendes de Terrassa feu son procurador Bonanat de Provensana á Felip de Solario y Bernat de Fàbrega, als 7 kalendes de Juliol 1263 (2).

Més tart Jaume I concedí á n' Arnaldo de Solario *habitatores in Terracia et vestris in perpetuum statitum Palatii nostri* (3) de Terracia... *salvo et retinendo que semper nos et nostri possimus ibidem hospitari quicumque et quancuiuscumque in Terracia venimus*, etc. Sa data: als 4 idus Abril 1272 (4). Aquí'l Rey apareix reincorporat del dit castre, per virtut, sens dubte, d' haver mort sa susdita amiga sense successió d' abdós, com realment no n' hagueren. Empró, poch temps tingué 'l castell, aytal Solá, puix als 17 de les kalendes de Novembre de 1275, Jaume I en feu donació á altra *dilecte nostri dompne Sibilie de Saga* ab condicions consemblants á les fetes anteriorment á la Cabrera (5).

Empró, segons un document dels idus de Juliol de 1288 d' Alfons II, referit en una confirmació de Pere III dels 15 kalendes Juliol de 1336, es diu altra cop, *Castri et villam nostrim de Terracia* (6).

Jaume II, als 6 nones Maig del 1300 prometé que no separaria de llur Corona, 'l castre y vila de Terrassa (7).

Ademés, consta que 'l rey Jaume II, ab data dels 2 de les kalendes de Juny de 1313, encomaná *in perpetuum tibi Romeo Cardona habitatori dicti loci de Terratia et tuis, Palatium nostrum Terracie, cum domam nuncupata Cort que est contigua dicto Palatiolo et cum barbacana ipsius... pro sitis perpetuo Caseri nostri...*

(1) Traslats de Jaume I, t. III, nombre 1304.

(2) Pergami del Arxiu de la Seu de Barcelona.

(3) En altre lloch de dit document l' anomena castre.

(4) Reg. del 1271 al 73, foli 20.

(5) Reg. del 1270 al 76, part 2.^a, foli 300.

(6) *Grat.* I de Pere III, *pars* 1.^a, foli 148.

(7) *Grat.* de 1299-1301, t. 197, foli 122.

et facere teneamini tu et tui maiorem cohabitationem nostram... et pro nos et nostri successores et filii nostri semper tu ad dictum locum nos vel ipsos contingerit declinare possimque in ipso Palatio atque domo comode hospitari et semper tu et tui cennamini tenere et herere paratos in ipso Palatio nostro sexte lectis cum suis apparatus et parapsides sive scutellis ad servitium nostri etc., tot lo qual en Pere III ho confirmá als 5 Janer de 1337 (1).

Ab data del 23 Maig 1316, el Rey exigí del vescomte de Cardona que li entregués el castell de Terrassa (2). Més als 5 idus Janer 1337 confirmá á 'n Romeu de Cardona 'l privilegi que Jaume II li havia donat als 2 de les kalendes de Juny de 1313 otorgantli 'l susdit Palau Real junt ab sa Cort y Barbacana. En aquest document es diu ademés que: *Attendentes palacium nostrum de Terracia esse in parte dirucatum et destructum. Ideo volentes reparationi et restorationi ipsius... commendamus etc... Concedentes tibi quod tu et tui possitis facere et mutare ipsius Palatio domo et Barbacana Portale sive Portalia ad utilitatem nostram et dicti Palacii et facere alia opera utilia, etc* (3).

El día 7 de les kalendes de Maig de 1338, Pere III novament confirmá llur promesa d' inseparació á favor de Terrassa (4).

També ho torná á prometre als 5 idus de Juliol de 1343 dihent que á *nostreque Corone Regie retinebimus in perpetuum* (5).

Al 1347, com en altre lloch he dit, aparex en Berenguer de Far *caserius noster* (del Rey) en el castell-palau de Terrassa, com á hereu y successor d' en Romeu de Cardona, y al 1354, son germá Pere de Far.

Segons un instrument del 10 de Janer de 1362, en Ferrer de Manresa, es qui tenia en feu, pel Rey, la castlania del citat castell (6).

Pere III redimí y recuperá 'l castre y vila, d' en Pere Jaume y Ferrer de Gualbes que 'l tenien en penyora d' un deute de 48,000 sous, cobrant 3,200 sous d' interés. Axó fou als 29 d' Abril de 1374 (7).

(1) *Grat. Pet. III*, dels 1337-38, *pars* 1.ª, t. 862, foli 110.

(2) Reg. 243, fol 102 (Jaume II).

(3) *Grat.* dels 1337-38, *pars* 1.ª, t. 862, fol. 110.

(4) *Grat.* 4, *pars* 1.ª, t. 864, fol. 218, *retro* y 219.

(5) *Grat. Pet. III*, del 1342 al 43, *pars* 2.ª, t. 875, fol. 143. Publicat en ma obra «Llibre dels privilegis de Tarrassa», plana 49.

(6) *Grat.* 47, Reg. 921, fol. 152.

(7) *Grat.* 51, Reg. 925, fol. 228, *retro*.

Al 1392 deguéren esser venuts á carta de gracia, per l' Infant Marti á la ciutat de Barcelona, 'ls castells de Terrassa y de Rahona y les viles de Sabadell y de Terrassa, per 50,000 florins, segons consta per la firma de domini de l' Infanta D.ª Maria, otorgada per rahó de dita venda (1).

Veig en el «Manual de Novells Ardits» que continuaven essent de Barcelona dites vila y castre, y que en G. de Muntanyans era castlà de Terrassa al 1432 (2). Aquest castlà degué esser n' Antoni Guillém de Montanyans, hereu y successor d' en Romeu de Cardona, fins al 11 d' Abril de 1457, en que junt ab sa muller Elisabeth feu donació de dita castlania á son fill Francesch (3).

El Portant-veus del Governador havia prés el castell y la vila, per manament real, al any 1449 (4). Y al 1450, en vista de que les protestes de la ciutat de Barcelona, á la Reina, no havien sigut ateses, el Consell de Cent acordá enviar una embaxada al Rey pera que tornés les coses al ésser y estat de avans (5). Així degué ferho 'l Rey, per quant al 1451 tornaren á nombrar com sempre 'ls Consellers de Barcelona, procurador seu en dita vila (6). Al 1456 es suscitá en aytal Consell la conveniència d' entregar al Rey, ó 'l comtat d' Ampuries ó qualseuns dels llochs de que n' era senyora Barcelona, y haventho dextat el Monarca á la discreció de la ciutat, el Consell de Cent jurats acordá restituhirli 'l susdit comtat y cobrar-se 'ls llochs aludits que eren Elix, Crivillent, Tárrega, Vilagrassa, Terrassa, Sabadell y 'l castell de Rahona (7). Fins al 1462 (8), hi ha datos que permeten suposar que continuaren essent de Barcelona, 'l castell y vila de Terrassa, més havent esclatat la guerra contra Joan II, degué apoderarsen el Rey, puix ab data dels 17 d' Octubre de 1472, retorná aquell les viles de Terrassa y Sabadell á la ciutat de Barcelona, en sa capitulació fermada

(1) Reg. 2108, fol 62, *retro*.

(2) T. I, plana 282.

(3) Venda del Castell ó Palau de Terrassa feta pels Consellers de dita universitat á 'n Pere Fizes, als 8 de Juliol de 1661 (Manual especial del Arxiu Notarial de Terrassa).

(4) «Manual de Novells Ardits». T II, plana 87.

(5) Ob. cit. t. II, plana 95.

(6) Ob. cit. t. II, plana 127.

(7) Ob. cit., t. II, plana 231.

(8) Ob. cit., t. II, plana 403.

à Pedralbes (1). Per fi, al 1481 s' en reincorporà Ferrán II, al confirmar als 19 de Setembre de dit any (2), les incorporacions dels anteriors Comtes de Barcelona y Reys d' Aragó, y la renúncia de la donació dels dits castells y vila de Terrassa que la Cambra Regia havia fet á favor de la Reyna Isabel, la qual á instancia dels jurats y prohoms de la vila y de son terme, 'ls retorná aquell matex dia á la Regia Corona (3).

Del 11 d' Abril de 1457, com s' ha dit, fins al 30 d' Octubre de 1499, fou castlà de dit castell, el ja mentat Francesch de Montanyans, qui havent mort intestat, tingué en aytal data per hereu, á n' Honorat Dimas d' Horta y de Montanyans, al qual succehí 'n Pere Francesch d' Horta y de Montanyans, en virtut de la sentència del Portant-veus del Governador de Catalunya recayguda en una causa fallada als 12 d' Agost de 1521. En testament de dit castlà, datat als 16 Desembre de 1541, s' anomená hereu á 'n Jaume Honorat d' Horta y de Montanyans, y en el d' aquest, firmat als 21 d' Abril de 1556, sa filla Agna de Montanyans, fou nomenada hereva, després d'haver mort intestada la muller del testador, Elisabeth de Requesens. Dita Agna, feu hereu á D. Miquel de Cruilles y de Requesens, en son testament del 30 d' Abril de 1583, y aquest, en el seu dels t... de Novembre de 1611, á D. Joseph de Tormo y de Vilademany, y fideicomissaris; á la mare y germá del Tormo, na Ginebra viuda de Jaume de Tormo, y á 'n Lluís, els quins, als 19 de Febrer de 1622, veneren el citat Castell ó Palau á l' universitat de Terrassa, per 29,500 lliures. Aytal municipalitat sols el retingué fins als 8 de Juliol de 1661, en que, per 32,200 lliures el vené á en Pere Fizes, major, comerciant de Barcelona (4). Fins aquí arriben les espectancies de l' esmentada venda del Palau á dit Senyor, quin fill, Pere de Fizes, menor, quebrá y 'ls bens annexes al castell s' anaren fraccionant, y passant á mans de varis propietaris, fins que la part més important del Palau, ab llur terra, fou adquirida darrerament pel Notari Sr. Carrancá, qui ho ende-

(1) Ob. cit., t. II, plana 554-570. Apéndice.

(2) *Diversorum* 3, reg. 3547, fol. 131.

(3) «Llibre dels privilegis de Tarrassa» (obra del autor), plana 12.

(4) Végintse, á més del ans dit Manual contenint la venda precitada de la qual he tret els últims datos, mos llibres «Monografia de la iglesia parroquial de Tarrassa», cap. IV y «Cent biografies tarrassenques», cap. Pere de Fizes.

rrocá tot, menys la torra, per ell restaurada. Les cases adjacents y la font, tan antigues, desaparexeren no fa gayres anys, al procedirse á la quadratura de la Plassa Major.

Es hora, ara, d' entrar en l' esclariment d' una altra confusió regnant entre 'ls que al engrós ó incidentalment han historiat les localitats de que tracto. Dins de l' avuy ciutat, hi hagué, com s' ha vist, un castell, dit també Palau Real, tocant á la actualment plassa Major. La tradició, aquí ben fonamentada, conservá aytal nom en un carrer vehí del Palau, fins que, tal volta al esdevenir l' entrada y saqueig de les tropes castellanes á la vila, durant la guerra «dels Segadors», es cambiá 'l susdit nom, pel de Cremat. També 's perpetúa encara 'l nom del Castell ó Palau, ab la riera del Palau ó de Terrassa que avans vorrejava ses muralles y avuy, clausellada, es la Rambla d' Egara que dividex les parts vella y nova de la ciutat. Aytal vast edifici, del que sols s' en conserva la torre, fou efectivament, com he probat, 'l Palau Real de la vila, y al ensemps, Castell del terme de Terrassa.

Y altre castell, malament dit d' Egara, conserva algunes malmeses dependencies, á la part del ex-poble de Sant Pere de Terrassa, separat de la ciutat pel torrent de Vallparadís.

¿Fou donchs aquell Castell ó Palau Real, el matex castre de Terrassa que 's veu aparexe 'n la Capitular de Carles el Calvo del any 844?

Tenint en compte que 'l castell proper á Sant Pere de Terrassa no fou tal castell d' Egara, denominació que han adoptat els historiadors moderníssims, sense la base dels cronistes anteriors al sigle XIX, excéptat en Pujades, y menys encara, dels documents acreditatius, com ho demostraré aviat, y que tampoch es verossímil que aytal castell hagués sigut el de Terrassa que s' ha vist sonar en els precitats documents; te de suposarse que aqueix castre terrassench, sino fou verament el matex que anomenantse també Palau Real, s' axecá dins de la població de Terrassa, existi segurament en sa matexa urb, y potser en son propi sol, inseguint la costúm general de totes les époques antigues d' edificarse les mansions, els temples y 'ls castells, en el lloch matex de les construccions derruhides, aprofitantne d' aquestes tot lo utilisable.

Aquí, no obstant, es no res lo que pogueren aprofitar els que per encárrech de la Casa Comtal de Barcelona, degueren arranjat el castell de la vila, puix en els temps Carolingis, com diu

Mr. Eulart, (1).els castells sols tenien fossos de terra, valles ó empalissades fetes sense massoneria. Si aixís no los, les ensenyances de l' Arqueologia, que pera aquests casos reclamava 'l P. Llanas (2), ens mostrarien en els restes dels dos castells, el de Terrassa y 'l de Sant Pere de Terrassa, quelcom que evidenciaria son procés. Y res en son exterior ens innoven. Tal volta siguin llurs fonements ó 'l subsol de sos voltants, l' arca santa guardadora d' aqueixa clau ben desitjada (3).

Empleant donchs el llenguatge del antedit escriptor, ¿ha sigut constant la tradició d' abdós castells? Sí, en quant al de la vila; no, respecte al impropriament dit «castell d' Egara», ja que ni 'ls documents ni 'ls pobladors de les dues localitats, aixís l' anomenaren. La tradició y 'ls documents que he exposat; senyalen al ensemps el Palau de Terrassa com á castell termenat al que hi pertenexeren les parroquies de Sant Pere de Terrassa ab ses sufragánees de Sant Juliá d' Altura y Sant Vicents de Junqueres, la de Sant Quirse de Galliners ó de Terrassa ab sa sufragánea de Sant Feliu de Milanys, les de Santa Maria y Sant Miquel del Taudell y la de Sant Martí de Sorbed.

Veus aquí una cita ben eloqüent, treta de la Butlla plumbea d' Incorporació á la Regia Corona del castre y vila de Terrassa, fermada per Pere III als 5 idus Juliol de 1343: *Sedula cogitantes Castrum et villam nostram Terratie ab antiquis ceteris temporibus successive fuisse Illustrium predecessorum nostrorum Comitum Barchinone qui Castrum ipsum fundatum per eos et dessusso termino dilatatum sibi et diclo Comitatus tenerunt semper annexum per itur et unitum*. Es á dir que de molt antich temps, aytal castre aná essent successivament dels predecessors de Pere III, que 'ls comtes de Barcelona 'l fondaren per ells, y que tingué un terme dilatat, afegint mes avall que *ipsius Castri et villa Terratie quod et quam feudatarii nobiles et Castlani alique vassalli fideles nobilitatem et decoratum multum, expediat*, etc., (4) quals paraules á més de donar fé de l' ennobliment en tots temps

(1) *Archéologie Française*, t. II, pl. 491.

(2) Discurs citat, pl. 11.

(3) «En el gran nombre de les poblacions en les quals els restes dels castells, de les muralles y de les portes s' atribuhexen als romans, son poques les que merexen aquesta calificació, si 's someten á una observació esmerada y de concluyents probes». (Hübner. *La arqueologia en España*, pl. 242).

(4) *Grat. Reg. Pet. III, An. 1342-43*, t. 875, fol. 143, (A. C. d' A.)

de la vila, demostrin que tenia nobles feudataris y castlans que serien d' altres castells inclosos dins del terme del castre terras-sench.

Efectivament; ja 'n un document dels 5 idus de Juny del 973, el comte Borrell donà al monestir de *Sancti Laurentii et Sancti Michaelis archangeli et Sanctae Mariae qui sunt illorum Ecclesies fundatas in monte quem vocant Sancti Laurentii quod est supra Terraciæ*, un alou seu en franch domini (1); als idus d' Agost de 1011, parlen també els comtes Borrell y Ermessinda, d' uns alocs que tenien á Matadepera, Castellar y Terrassa (2); Ramón Berenguer y Guísla, d' uns ja citats feus reals *infra terminos Egare et Terracie exceptus ipsam parrochiam* que restituhiren al 1029 á la Seu de Barcelona (3); Berenguer Ramón I, d' *ipsum alodium quod debet esse sui juris infra terminos Egarae sive Terraciæ*, dextat en son citat testament del 1033, á la Seu de Barcelona (4); Ramón Berenguer II, de *dominicaturam et statucam et potestatem sicut pater eorum Dominus Remundus Comes tenebat et abebat et habere debebat in ejus terminis* (de Terrassa) *et in Egera*, en certa divisió ja citada del 1079 (5): (*) Ramón Berenguer III, d' *unum de melioribus mansis quos habeo in Terraza*, testat á favor del cenobi de Sant Llorens del Munt, als 8 idus de Juliol de 1131 (6); Ramón Berenguer d' *ipsius castlannie honoris in Terracia*, en una donació al vescomte de Barcelona Reverter, dels 6 kalendes Novembre de 1139 (7); y Alfons,

(1) *Marca Hispánica*, Apéndix 114, plana 901. Balari, *Origenes*, etc., plana 408, confón aquestes dues últimes iglesies ab les d' iguals dedicacions de Sant Pere de Terrassa.

(2) P. de Bofarull, *Los Condes de Barcelona vindicados*, t. I, plana 210, y *Esp. Sag.*, t. XLIII, plana 160.

(3) P. de Bofarull, ob. cit., t. I, planes 243-4 y *Lib. Ant.* I, del A. de la C. de B., fol. 11 y n.º 25.

(4) P. de Bofarull, ob. cit., t. I, planes 252-4 y *Episcopologio de Vich*, tomo II, document del consabut Arxiu.

(5) P. de Bofarull, ob. cit., t. II, plana 112 y *Bol. de la R. A. de la H.*, t. XLIII, quaderns 1-3.

(*) Berenguer de Castellet havia donat son feu de Terrassa al comte de Barcelona, á cambi d' uns drets á cobrar dels forners de dita ciutat; y Sant Olaguer, als 9 de Juliol de 1130, demaná al citat comte que 'ls quités. (*Diago*, ob. cit., full. 126).

(6) P. de Bofarull, ob. cit., t. III, planes 176-8 y *Marca Hispánica*, Apéndix 381.

(7) P. de Bofarull. *Colección de documentos inéditos del A. de la C. de A.*, tomo IV, nombre 30.

dels rèdits que cobrava    *Terracia*, segons manifesta en sen testament sacramental del Desembre de 1194 (1).

L' antich castell termenat de Terrassa, no fou el l  ndant ab el torrent de Vallparadis, puix aquest sigui  , desde antich temps, el castell de Centelles, com s' expressa clarament en el següent fragment que copio del «Llibre de la Cort del batlle Busa de la vila de Terrassa y son terme», dels anys 1422 y següents,    quina batllia hi estava subjecte l' universitat dita Forana, formada per les parroquies de Sant Pere de Terrassa y dem  s ja esmentades. En l' aludit escrit es parla, als 17 de Mars de 1423, d' «uns alous del Carme de Terraça    *antigament apellat Castell de Sentelles* e de son honrat procurador, e den P. de Vallseca comunament e per indivis, e a  o sots bant de vint sous... dels quals bans ha lo dit Monastir o son honrat procurador en nom d' aquell la meytat, e l'altra meytat del dit honrat batlle».

Cal un xich d' historia. Ja s' ha dit, al r  ssenyar els documents que després de l' invasi  o serrahina 'ns conservaren el nom d' Egara, que Ramón Berenguer III ven      Berenguer Sala y    Ermessinda un alou ab llurs cases, horts, molins y masos, ahont hi edificaria una casa y una fortalesa, tot situat dins de la parroquia de Sant Pere Egarench, y en el lloch dit, «Proper de Egara», y també s' han exposat, al parlar d' aytal document, els motius que m' induhexen    suposar que aquell alou es el terror ahont deg  u axecarse, com    conseqüencia de dita adquisici  o, 'l castell for   de Sant Pere de Terrassa.

Cal incloure aquí un altre document relacionat ab els susdits compradors: es l' acta del testament sacramental en que aqueix *Berengarius Saulani de Terracia post acceptam Hierosolimitane peregrinationis sportam, veniens ante altare sancte Marie et corpus sancte Eulalie, tradidit filium suum Berengarium quem vocant Gazul in canonicum barchinonensis sedis cum hereditate*, etc. y la seva muller Ermessendis hi assistex pera donar    la can  nica de Santa Creu un alou situat    *rivo mulnel*. Ax   fou als 6 idus de Novembre del any 1119 (2).

Al cap d' un sigle firmaren una *Convenientia* (3) *quem facit dominus Deusdedit et uxor eius dompna Beatricis cum*

(1) P. de Bofarull, obs. cit., t. II, n.   216 y t. IV, nombre 168, respectivament.

(2) *Lib. Ant.*, del A. de la C. de B., t. III, n.   266.

(3) *Vicar. Cat.* nombre 25, *Castrum Terratie*.

Raymundo Berengario et Berengario Saula illorum fideles. Commendant prefati Seniores ad supradictos Raymundo et Berengario ipsum honorem de Terratia cum ipsa turre et ipsos terminos et apertinentias quem ad subscriptum honorem propter eas. Et donant eis ipsum fevum hoc est ipsam quartam partem de ipsi decimas. Et medietas de ipsos montes et de placitos que de prescripto honore exierint ipsam novenam partem. Et donant illis ipsam Castellaniam quo mco Berengario Saula quo patris eorum tenebat. Exceptus ipsam pareliatam que vocant ad ipsam Buada. Donant eis hoc totum supra notatum et commendant predicti seniores predicto Raymundo et Berengario Saula in tali videlicet ratione atque conventum ut fiant illorum solidi atque deliberi sint fuit patris illorum Berengarius Saula et condam Berengarius Amati. Et faciant predicti Raymundo et Berengario ad predictis seniores hostes et cavalcados et pleds et sequies et cortis. Iterum donant eis in supradicto conventum ipsam cavalleria quem tenet Guillermi Ermemiri, etc.

El contingut d'aquest conveni dels 9 de les kalendes d'Agost del any 1223, relacionat, com es de lley, ab els dos anteriorment esmentats del 1110 y del 1119, y especialment ab el primer, contribuhex á fonamentar la sospita de que aytal honor de Terrassa ab sa torre y Castellania que 'n Berenguer Sala (qui devia esser el pare dels probablement germans Raymond y Berenguer Sala) tenia ja dels seus pares (venda del 1110), era l'alou en que s'hi devia haver ja edificat el castell forá axecat per en Berenguer Sala y n' Ermessendis, al 1110.

Aytal castell, avans d'esser convent del Carme, ho fou de Cartoxans, puix al 1344, sa possessora Donya Blanca de Centelles, viuda de D. Ramón de Calders, segons al 1663 digué l'doc-tor Vallés (1), va voler fondar una Cartoxa en «un castell ó Palau» dotantlo ab considerables possessions, rentes y jurisdiccions, y als 6 de Febrer de 1344, entregá «sa Casa» als Pares de dita ordre, que li donaren el títol de Sant Jaume, sens dubte perquè ja existia (2) dins de dit Castell (3), la capella de Sant Jaume,

(1) *Primer instituto de la Sagrada religión de la Cartuxa*, plana 321.

(2) *Speculum Officialatus*, t. I, (A. de la Curia del Bisbat). Al parlar de dita capella, fa constar sa existencia al 1329 y llur possessió per la citada Senyora.

(3) En un document solt del Llibre del batlle corresponent y del Arxiu Notarial de Terrassa, hi consta també al 1373, «la capella de Sant Jachme, que es dins lo monestir ó closura daquell monestir».

que avuy, aparexent aillada del matex, encara 's veu per allà, no del tot enrrunada.

Confirma aytal fundació, exa cita de dita escriptura, firmada á Terrassa 'ls 7 dels idus de Desembre de 1344, que aparex en el Llibre II d' *Enagenaciones del Real Patrimonio* (1): *est charta qua Blanca de Scintillis ratione concessionis licentia per Infantem Petrum regis Jacobi filium sibi concessa quod posset dare monasterio quod volebat construere in domo alodiali Terracia dictæ Blanchæ cum monachis Cartusiensibus totum eius feudum Terraciæ cum eius juribus*; y en compensació dels que l' Infant hi tenia, li donà aytal senyora, 'l feu del castell de Castellet de Bages y la *turrim et carcclariam Terracia*.

Aquex monestir, dit de la Cartoxa de Sant Jaume de Vallparadis, fou abandonat pels frares Cartoxans á l' any 1415, traslladantse á Montalegre.

Ab data del 20 de Janer de 1414, 's publicá á Terrassa una Crida del batlle Bosch (2) en que 's feu á saber que «lo Reverent e honorable procurador e conuent del Monestir de Sent Jacme de la Vall de Paradis del orde de Cartoxa instituhit en la casa de Terraça hagen venudas al Reuerent frare Barthomeu de Riusech mestre en Santa Theologia vicari general de tot lo orde de Madona Sancta Maria del Munt del Carme e prior prouincial de Cathalunya comprant en nom e a ops de un nouell Monestir lo qual se deu instituhir en la dita casa sots inuocació de la Verge Maria de la Vall de Sant Jacme del dit orde del Carme, tota la dita casa de Terraça ab homens e fembres masos censos etc.»

Per allà l' any 1432 'l degué adquirir Mossen Jofre de Sentmenat, tota vegada que 'n el llibre del batlle de Terrassa de dit any (3), s' hi guarda un rebut dels 5 d' Octubre, referent á un cens de l' any anterior que encara percibia 'l susdit Conuent. Diu son començament, que copio, perque fixa clarament les successions: «Jo frare Benet Far de la horde de Madona Sancta Maria del Carme de barsalona percuredor de la casa e castell qui solien esser monestir de Cartuxe he del carme e del espital de Santa Creu de barsalona la qual casse e castell es en la

(1) A. de la C. d' A, fol. 326, nom. 12. Senyala 'l pergamí original al sach C., nom. 371; més, no sols no l' he trobat, sino que tots els indicis son de que s' ha perdut aquest pergamí al que li dono no poca importancia.

(2) Llibre del batlle del 1412 al 15 (A. N. de T.).

(3) A. N. de T.

parroquia de Sent Pera de Tarrassa he ara es de Mossen Jofra de Sentmanat etc.».

Ayтал familia á qui fou vengut pel Carme 'l dit castell, mitjantsant l' autorisació del Hospital de Santa Creu de Barcelona, 'l conservá fins al 1852 en que passá per compra á la familia Mauri que encara 'l conserva.

Com s' ha vist, y s' en troben d' axó molts datos als Arxius de la Corona d' Aragó y Notarial de Terrassa, l' antich castell de Centelles no dexá d' esser may una casa forta, tot y essent convent: exemple: uns comissaris reals diuhen al 27 de Juliol de 1374, que haventse de desemparar la vila, «com enfra loch de Terraça sia la casa de Cartoxa prou forta e conuenient» ordenen «la dita casa be enfortir ab bones defenses e torres e valls» (1). Empró en cap document hi sona 'l nom d' Egara aplicat á dit castell en comprobació d' un fet tradicional; ni tampoch es troben en els Arxius de Barcelona y de Terrassa, ni entre 'ls datos autèntichs dels historiadors, testimonis de que aytal castell hagués pogut esser el *Terracium castellum* que començá á apareixe al 844. Aquí hi há la venda del Castell ó Palau regi de dins de la vila, als Concellers de Terrassa, feta per D.ª Ginebra de Tormo y de Vilademan y sos fills, á l' universitat de Terrassa, als 19 de Febrer de 1622; en ella 's descriuhen uns «honors del Castell ó Casa de Cartoxa que posseheix D.ⁿ Joan de Sentmanat es á saber en una pessa de terra que antigament se anomenaba la parellada de Bernat de Centellas y de Saurina muller sua fins a trobar lo camí que va de la dita vila de Tarrassa al Castell de Cartuxa» (2).

Y al Arxiu de la Corona d' Aragó (3) hi ha un document, dintre d' altre del 15 kalendes de Juliol de 1336, en que ab data dels idus de Juliol de 1288, es diu á la pessa de terra en que hi estava enclos dit castell de Centelles: *tenedone Bernardi de Scintilliis* (4) *et Saurina uxore sua et in pariliata eiusdem*.

Pera acabar de demostrar que una cosa fou 'l Castell terme-

(1) Llibre del batlle Escuder de Terrassa del any 1372 y següents. (A. N. de T.).

(2) A. N. de T.

(3) *Grat.* 1 de Pere III, *pars* 1.ª, fol. 148.

(4) Bernat de Centelles de *Terracia* figura com á militar y Senyor de Centelles á les Corts de Montblanch (1307 y 1311), de Lleyda (1315), y de Tortosa (1319). (*Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y del Principado de Cataluña*, t. I, 2.ª part).

nat de Terrassa y Palau Real al ensemps, situat dins de la vila, successor del *Terracium castellum*, que s' ha anat vejent permanent á Terrassa; y altra cosa 'l dit palau particular, com s' ha vist, *domo alodial* de la familia Centelles, y després Cartoxa, situat al marge del Vallparadis, y no castell de Terrassa ni d' Egara, el qual no consta en lloch que hagués existit sisquera; veus aquí uns petits datos pertinents, obrants en tres documents: en un d' ells, ben curiós, del any 1373, es diu que, «Con poch de temps ha passat fos gran fama en la vila de Terraça qen Bertran de Claqui ab ses companyes deuia venir e passar per lo dit loch de Terraça tornantsen ves les parts de Ffrança per la qual cosa los homens del *Castell de Terraça* tementse de pendre gran dampnatge en bens e en persones per lo dit Mossen en Bertran e per ses companyes desempararen la vila de Terraça per tal que poguessen saluar ells e lurs bens E com en aquell cas fos pres en Bernat Guitart encolpat d'alcuns crims e fos en la *Carcellaria de dit Castell* pres lo qual es dins la dita vila tementse lo batlle e carceller que les companyies demunt dites no presessen o ociessen lo dit pres manaren lo dit pres ben ferrat al loch de *Cartoxa* hon gran part de les gents de la dita vila se raculliren e aço per gordar e saluar lo dit pres de les dites companyes e com les dites companyes sen foren anades lo batlle de Terraça e lo Carceller sen volgueren manar e tornar lo dit pres á la carcellaria de la vila de Terraça En Brocart clergue e lo conrer del orda de Cartoxa ab daltres homens e fombres molts tolgueren lo dit pres al carçaller e aquell meteren dintre la esgleya del dit Monestir E vos hondrat e religios frare Berenguer Arimbau procurador del dit Monestir fossets axi de paraula com per escrit request per mi dit Pere Torrents que lo dit presoner me deguessets desliurar e uos respesme que no fariets si no li saluaua vide e membres E com jo dit batlle me sia dessus testificat que lo dit presoner qui per foisa es estat tolt al carceller e mes en la dita esgleya nos deia alegrar de immunitat attes que lo dit presoner per la raho demunt dita era estat manat al dit Monestir e aí detengut pres per ço en Pere Torrents *batlle per lo senyor Rey al castell de Terraça* una vegada requirvos honrat e discret Frare Berenguer Arimbau procurador del dit Monestir que vos encontinent dejats liurar lo dit pres al carceller qui aquell tenia e gordaue e encara tots aquests dessus anomenats qui tolgueren lo dit pres al dit carçaller per tal que daquells jo puxa fer justicia axi com

dret ni raho sia En altra manera senyor prior si ago fer no volets testifich vos que sera procehit contra vos e lo dit Monestir segons que justicia uol e requer E no res menys protest del tort e de la injusticia feta a mi en nom del senyor Rey de la contradició del dit pres e de demenar e de hauer de vos e de vostros bens e del dit Monestir tots dampnatges e messions qui per la dita raho se sien fetes ni daqui auant se hagen a fer e raquir vos nescriua que de les dites coses me fassats carta o cartas a obseruacio de mon dret en nom del senyor Rey aytantes com per mi vos en sien requestes» (1).

De modo, donchs, que l' edifici en que s' hi ha volgut suposar el castell de Terrassa y anteriorment el d' Egara, era Monestir de la Cartoxa, quan encara era Castell y presó de Terrassa, 'l de dins de la vila. Els dos altres documents de que he parlat, son l' un, la Confirmació real á Pere de Far y al 29 de Janer de 1354, de la *turri nostra intus spatium sive patium palatii nostri quod per nos tenens constituta*, que havia sigut ja concedida al 1.er de Juliol de 1347 á son germá Berenguer de Far, mort dexant hereu universal al *Conuentum Monasteri Vallis paradisi termini Castri Terracie* (2).

Y l' altre document del 7 de Setembre de 1358, es un manament real al batlle general de Catalunya P. ça Costa pera que reclami 1000 sous rendals que indegudament retenien els frares de dit *Monasterio Cartusiensis in termino dicti Castri Terracie situato* (3).

Aquexos dos últims retalls acaben de fixar la situació de quiscuna de les dues construccions de que parlo: ó siga que 'l malament anomenat per uns, castell d' Egara, y per altres, de Terrassa, y molt sovint per uns matexos autors, dit ara d' Egara, ara de Terrassa, com si fossen un matex castell; axis com no hi ha cap tradició contrastada, ni un sol document manuscrit ó arqueològich que 'l fassi suposar aytal castell d' Egara; totes les probabilitats, davant dels documents aduhits y d' altres que omítexo per no perillongar més aquest treball, induhexen á creure que 'l castre termenat de Terrassa no fou 'l referit castell forá, sino 'l de dintre la població al redós del qual s' aná desenrotllant la vila històrica.

(1) «Llibre del batlle Torrents del 1373»; paper solt. (A. N. de T.)

(2) *Grat.* anys 1353-4, fol. 172 (A. C. d' A.).

(3) *Lib. Feudorum* de Pere III, fol. 92, tombat (A. C. d' A.).

Si 'l castell de Terrassa hagués sigut el forà situat en el terme municipal de Sant Pere de Terrassa, á aytal Cartoxa, successora d' aquest antich castell de Centelles, no se la situaria en el terme del castre terrassench, sino que aparexeria essent un matex edifici ab aquest. Seria també una aberració 'l creure ab l' existencia de dos castells termenats tan propers, puix conegut el desenrotllo del terme del castre de Terrassa, hauria sigut ay-tanta la dificultat de fixar la situació de quiscuna de les finques dels respectius termes, que necessariament haurien procurat sos possessors que aparexessen aquelles evidentment classificades y situades. Mes ni un mer dato dona lloch á sospitarho. Sols una venda del Infant Joan del 25 Octubre 1380 y del castre y vila ó lloch de Terrassa, á Tomás Jutje, parla de varies fortalezes en ell incloses; *Castrum et villam sive locum de Terratia situata in Vicaria Barchinone cum fortalitis et hedificiis terminis et territoris suis et cum feudis directis dominiis feudatariis et vasallis hominibus et feminiis cristianis et judeis et sarracenis*, etc., (1).

Ademés si 'l castell proper á Sant Pere de Terrassa, hagués existit quan tingué lloch l' auxili dels habitants del castre de Terrassa als Franchs sitiadors de Barcelona, hauria portat aquell castell forà 'l nom d' Egara y no 'l de Terrassa, tota vegada que ha estat sèmpre enclavat en terror d' Egara: y allavors si 's pretengués que d' ell haguessen sortit els auxiliars dels deslliuradors de Barcelona, la Capítular de Carles Calvo, del any 844, no parlaria del *Terracium castellum* sino del *Egarum* ó *Egaren-sium castellum*: puix si no 's perdé la memoria del seti d' Egara, com s' ha vist en una série de documents que fan reaparexe llur nom á mitxans del sigle x y 'ns el conserven fins á mitxans del XIII, menys s' hauria esborrat de dit castell el nom d' Egara, si avans l' hagués ostentat.

Donchs, si perdurant al sigle x y per lo tant al ix 'l poble y 'l territori d' Egara, sino sa ciutat episcopal, 'l citat Emperador mentá als habitants del castre de Terrassa ó siga 'ls del extés terme de dit castell, es evident que aleshores no existia cap castell d' Egara ó si existia devia esser un dels castells inferiors (2) dependent del castell termenat de Terrassa: per més que jo 'm de-

(1) *Venditionum I, Inf. Joan. Reg. 1699, fol. 59 tombat.*

(2) Com un Palau inferior citat per la venda, al 1661, del Castell-palau de la plassa de Terrassa, que opino estigué situat al cap d' amunt del carrer de Sant Pere de dita ciutat.

canto á creure, davant del silenci de la tradició y dels documents, que, ó no existí, ó estigué en peu en época molt remota ó siga en el segon ó tercer sigle de Christ, en que aparex la lápida de Quinto Granio, la que al manifestarnos la condició d' aquest, de tribuno militar, si llur corresponent Legió hagués residit á Egara, vindria á revelar l' existència, en aquell temps, d' un castell egarench.

Per últim, es pot dir que quan al sigle XIII aparexen els Centelles, com á possessors del esmentat castell riberench del torrent de Vallparadis divisorí dels llocs de Sant Pere y de Terrassa, s' aplica encara 'l nom d' Egara al poble y al terme de Sant Pere ahont hi radicava aytal castell y quina població s' anomená mes tart pels terrassenchs «part forana de Terrassa».

¿Existí donchs un castell d' Egara? Potser sí, mes no s' en té cap testimoni. En Pujades (1) va esser l' autor qui va començar á dirli Castell d' Egara, al *Terracium castellum*, ab tot y que comentava 'l diploma de Carles Calvo que axis l' anomena y no pas d' altra manera. Y en Balaguer ja va suposar que la tradició 'ls hi conservava 'l nom de *caballeros de Egara*, als moradors del dit castell forá (2).

Ara, en tocant á aquest punt, no 'n vulgheu mes de fantasies y noveles cavalleresques en les planes del llibre *Cataluña*, d' en Pi y Margall, y de les citades obres d' en Balaguer, en Ventalló y altres (3).

Be varen fer, per lo tant, en Torres Amat y en Rogent, al parlar de dit castell, en limitar-se á dirne, 'l primer, *una casa muy antigua llamada el castillo* que estigué rodejada de fossos y havia tingut quatre torres, una en quiscún costat (4); y 'l segon, sols, *castillo medioeval* (5).

En Pujades, parlant de la consideració ab que 'ls Reys Franchs igualaren ab sos privilegis á Barcelona y als cavallers de Terrassa, diu, que no 's marvellós axó, malgrat d' esser

(1) Ob. cit., llib. IX, cap. XVII, pl. 2.

(2) *Guia de Barcelona á Tarrasa*, pl. 84, & *Hist. de Cat.*, t. I, pl. 326.

(3) Fins en unes efemérides catalanes de *El Noticiero Universal*, aparexeren descríts y commemorats, un terrible combat dit de Vallparadis, ab la data fixa, (25 d' Octubre 802), y la mort dels únichs 300 cristians que hi lluytaren contra 25,000 árabes (!).

(4) *Memorias de Egara*, plana 21. del t. XXXIII del *B. de la R. A. de la H.*

(5) *Monasterio de Sant Llorens del Munt*, plana 1.^a

allavors (sigle IX) tan poca cosa 'l castell de Terrassa, y la vila, de curta consideració y «edificada de quatre dies», lo qual es tan veritat com llur altra versió de que la població de dita vila no tenia aleshores res que veure ab el castell, puix «no estava encara fondada» y 's dividien sos «territoris» pel vall del Paradís (1). ¿En qué quedém? ¿Estava «edificada de quatre dies» ó «no estava encara fondada?»

En cambi, 'n Pi y Margall creu que la vila (?) creixeria en població y esplendor mentres la ciutat (d' Egara) anava descendent de sa primitiva grandesa y tocava á sa runa; que no 's possible persuadirse, diu, en vista dels documents, que no existís la vila avans de la total destrucció de la ciutat (2).

Jo crech que al menys durant l' invasió serrahina ja existia el lloch, quan no la vila de Terrassa, arredossat al castell d' aytal nom, sino anomenat axís per haverlo batejat els alarbs, com preté, segons ja heu vist, un escriptor il·lustre; per haver adoptat la denominació de *Terrassa*; y no pas perquè provingués de *terra rasa* ó *arrasada*, segons el parer d' alguns altres autors, com ja s' ha dit, ans es més probable que aytal nom s' originés de la terra ordinaria ó granalluda d' aquells indrets, inseguint la costúm, entre la gent pagesa, de dirnè *terrassa*, de la terra dificultosa de treballar per sos molts terrossos; y també axís matex ho apunta en Balaguer (3). Cal aquí tenir en compte, que un document dels 2 idus Juliol de 1288, cita una masia, dita *Terrosses*, situada dins del terme de Terrassa (4).

Venen en ajuda de les opinions d' en Pi y Margall y meva, de que arrivaren á coexistir Egara y Terrassa, les atinades paraules ab que 'l P. Fita comença donant compte de la lápida romana que 'l Sr. Arnet trobá á l' any 1881, en una era situada entre la muralla de Terrassa y l' enclós de les tres iglesies de Sant Pere de Terrassa (5); «Guarda, Tarrassa, diu, 'l nom de son

(1) *Ob. cit.*, lib. IX, cap. XVII, plana 3.

(2) *Cataluña*, plana 136. Al dir vila, volgué expressar Terrassa, y axís sols s' ha de entendre, perquè tardá quelcom més de temps en esser vila.

(3) *Hist. de Cat.*, t. I, plana 327.

(4) *Grat. 1 de Pere III*, pars 1.ª, fol. 148.

(5) «Anuari de la Associació de excursions catalana», 1881, planes 449-56.

Diu axís aqueixa inscripció:

TITINIAE. P. F. | BASTOGAVNINI | M LICINIVS | NEITINBELES
| CONIVGI.

castell antiquíssim, lo qual segurament existia fa més de mil anys. Desde 874 es la capitular de Carles el Calvo, relativa al *castrum Terracinense*. En èpocas anteriors, no surt altre nom que 'l d'Egara, si be no cal negar que 'l de Tarrassa (*Terracina*, *Terrasia*) podia coexistir, ja com *Arse* en Sagunto (1), y *Byrsa*, en Carthago denotant la ciutadela ó castell, ja com *Anxur* en la itàlica *Tarracina*, varietat llingüística dels pobladors. Avuy encara los Vasco-Navarros anomenen á Pamplona *Iruñá* (la ciutat), y *Garés* á Puente la Reina».

El castre de Terrassa, subsistent al 844, y en poder successivament dels Comtes de Barcelona y d'alguns nobles Senyors, com á castell, y dels Reys d'Aragó, com á Palau Real y castell, no prengué tampoch llur nom de cap dels seus possessors, puix en la documentació referent á Terrassa, que ofereixen els Arxius, n'he vist varis de personatges usant el nom de Terrassa, fins tot y no essent Senyors del susdit lloch. En Pere de Terrassa es el primer que l'usa, més no pas porque fos aquest el seu nom, ja que 'n el document del 1135 á que 'm referexo, 's diu, *Petrus vocitatus de Terracia* (2), y 'n altre del 1189, Guillém y Pere d'Astafort es diuhen, *qui fuimus filii Petri de Terracia* (3), tot lo qual evidència que un Pere d'Astafort, adoptá ó li posaren com á motiu, 'l nom del lloch d'ahont era fill ó ahont vivia. En una altra escriptura del 1187, hi veig també á un Arnald de Terraza, que diu tenir un fill anomenat Guillém de Clara-

«A sa muller Titinia Bastogauninis filla de Publi ha posat aquex monument March Licini Neitjbeles».

Fa cinch ó sis anys que l'autor d'aquest treball, va retrobar á les golfes de la masia Oriol, de Rubí, una altra lápida romana, que alguns anys avans havia aparegut en un camp de la part de Terrassa, situat á la rodalia d'aquell poble. Vegis llur inscripció:

L PORCIVS NE | POS. H. S. E AN | XXVII. P. L. F. SE | RANA. MATER

«Lucio Porcio Nepote d'etat 27 anys, aquí jau. Sa mare Porcia Serana, filla de Luci, li feu aquest monument». (Vegis el *Bol. de la R. A. de la Historia*, vol XVIII).

Abdues lápidas están depositadas al *Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona*, la primera á nom de l'«Asociació d'excursions catalana» avuy «Centre Excursionista de Catalunya», y al de la viuda Viver (a) Oriol, la segona.

(1) Vegis lo que esmento al tractar de les monedes d'Arze-Egara.

(2) T. VII dels Traslats, n.º 52, fols. 60-1.

(3) T. XIV de id., n.º 530 y *Lib. I Feudorum, majoris formæ*, plana 279.

munt (1), lo que implicaria, ó que aquest Arnald es digué Claramunt y no Terraza, ó que 'l Guillém, en comptes de dirse Claramunt, es digué Terraza, si ab l'exemple del cas anterior, no se 'ns revelés clarament aquí que aquest fill d' en Arnald de Terraza (2) devia adoptar també ab preferència 'l nom de son castell ó poble de Claramunt. Aquexes anomalies eren molt comuns en aquella época reconstituyent. L'autor de l'*Historia de Berga*, s' ocupa d' un extrém semblant referent á en Pere de Berga, qui s'anomenava ja axis al incorporar-se 'l domini de la vila, d' en Berenguer de Peguera, al sigle XII, lo qual vol dir que ni sisquera doná llur nom á l'adquirida població, puix que ja allavors es deya Berga, ni se l'apropriá 'l nou Senyor, perquè aquest ja l'usava. Potser, diu, donchs, aquest Berga ó Bergua, podria esser de la familia aragonesa, Fernández de Bergua (3). Crech més aviat que 'l nou Senyor de Berga, adoptaria ja aquest nom al instant matex en que adquirí la vila. Ab el sistema de dit autor es podria fer provenir á 'n Pere de Terrassa, del castell d' aquex matex nom que hi hagué al Vescomtat de Castellbó, (4) ó de les illes Balears, ahont sempre hi ha perdurat aquex cognom. Empró quines casualitats tan extremes n' haurien resultat d' haver anat á Berga ó á Terrassa, uns forasters, ja cognomenats Berga ó Terrassa.

Sobre l'origen dels cognoms catalans, diu 'n Bernat Boades (5), al 1420: «els uns prenién lur nom dels lochs quen hauíen en heretament per lurs feyts darmes, gitantue als sarrahins; els altres donauen lur nom als lochs quen gonyauen, segon mils los paria, car tot ho hauíen per gran honor: mas aquells qui lexauen lur nom, encara que de linatge molt noble prenién lo nom del loch vila ciutat ó castell, del qual quiscun era heretat per los feyts darmes per hauerne gitat als serrahins ab lur coratge, hauíenho per mes gran honor, e aquella opinió fo mes seguida: per tant foren molts mes aquells qui lexaren lo nom de lur linatge quen hauíen abans e prengueren lo dels lochs quen gonyauen, quels qui donauen lur nom als lochs e sel retengueren».

(1) T. XIII de id., n.º 474, fol. 201.

(2) Seria probablement l' *Arnaldí de Terraciá* que sotscriu l' acta de fundació del Monestir de Valldoncella del 1237 (M.º Mas. B. de la R. A. de B. L. de B., t I, pl. 311).

(3) *Ob. cit.*, de J. Vilardaga, planes 112 y següents.

(4) Miret y Sans, *El Viscondado de Castellbó*, pls. 58, 134-6 y 147-8.

(5) «Llibre dels feyts darmes de Catalunya», pl. 119 (ed. Aguiló)

Axis degué succehir á Terrassa, com s' ha vist ab en Pere d' Astafort, després dit de Terrassa, al any 1135.

Veus aquí finit aquest treball. Al empéndrel, vaig proposar-me tractar tots els punts que, com ja heu vist, abrassa, ço es; la determinació del poble aborígen que ocupá l' encontrada de Egara; l' existencia d' aytal ciutat y lloch en que estigué assentada; les etimologies de llur nom; els descobriments y recorts prehistòrichs y arqueològichs que per aquells indrets s' han manifestat; les particularitats artístiques de les antiguitats de dita ex-urb; el registre de ses monedes ibèriques y l' estudi de les làpides romanes del seu municipi; son duumvir y 'ls Granis; la Seu, 'ls bisbes y 'l Concili d' Egara; desaparició de les ciutat y diócessis wisigothes; inscripcions cristianes, arquitectura y detalls interessants dels tres antichs temples de Sant Pere de Egara; efectes de les invasions arábiques en aquelles y en aquests; reaparició del nom d' Egara al sigle x y persistencia del matex fins al XIII; aparició de Terrassa al ix 'n la Capítular de Carles el Calvo; 'l *Terracium castellum*, castell termenat que doná origen al lloch després vila de Terrassa; etimologies de llur nom; Baio y 'l *castrum Terracinense*; l' intent del abad Cèsari de restaurar el bisbat egarench; el *Palatio fracto*; 'ls primers Senyors y crexement de la Vila Real; é historia del castell vilatá, y del forá ó de Centelles, erradament dit d' Egara.

La vostra erudició ja s' haurá percatat dels punts de vista peculiars del dissertant, apareguts al tractar successivament dels diversos aspectes que oferex l' historia antiga de dues poblacions com les d' Egara y Terrassa, tan vehines y adjuntades, tan estretament lligades, que fins, sense volerse preocupar del major ó menor fonament de la sospita, una y altra localitats conduhexen el pensament cap aquelles monedes omonoies del castell Arze, y de la ciutat d' Egara que pogué provenir de la Egosa; de l' Egara, *urbs fœderata* ab la fortificació antecessora del *Terracium castellum* dels temps Carolingis.

Més cal no somniar: es precis donar ja per definitivament termenada aquesta meva llarga tasca, que ha resultat pera mi, tan agradosa, com pera vosaltres, ben pesada. Tots, empró, teniu en el depòsit dels vostres afectes, un reconet íntim, ahont hi axoplugueu, ab preferencia, un amor inextingible á la ciutat ó al poblet en que nasquereu; y essent axis, compendreu la fruyció y fins la abstracció ab que he anat acoblant els datos històrichs que plasmen les més antigues èpoques de la patrieta meva. Anys ha que

aspirava á trassarla aquesta, be puch dirne, monografia de l'aparició y desaparició d'Egara, adjuntanhi les primeres etapes de l'història de Terrassa (1) y depurant á la d'abdues ciutats, y aytant com m'hi ajudessen més escasses forces, de tantes fantasies á que han donat lloch l'una y l'altra, en mans de plomes conduhides, més que per la pacient investigació y per la llum de la veritat, per imaginacions fògoses y per contraproduhents presses.

¿Fins á quin punt he lograt mon atrevit propòsit? No soch pas jo qui deu respondre á aytal pregunta. Es el vostre clar judici, qui té de discernirho.

HE DIT.

(1) Al nomenar per darrera vegada á l'actual Tarrassa, Terrassa, com ho he vingut fent en el curs d'aquesta dissertació, declaro, que després d'haverhi pensat molt, vaig decidirme á adoptar la denominació que uso, per resultar com s'ha pogut ben comprobar en el present treball, la verdaderament històrica, persistent fins al finir el segle XVIII, y la realment racional, siga la que 's vulla l'etimologia que 's pretengui aplicarli. L'haverse escrit, algunes vegades, en els sigles passats, Tarrassa, en comptes de Terrassa, 's deu senzillament á la pronunciació tancada d'aquexa *e*, cosa que, com se sab, reguex en moltes de les nostres paraules que contenen aytal lletra. També diem «Barsalona», y s'ha escrit y escribim sempre «Barcelona». No s'ha pas de cambiar la prosodia de dita paraula, perquè 's posi en sa primera sílaba una *e* y no una *a*: 'l pretendreo, fora una insigne tonteria. Si s'adoptés ara la *e*, al escriure, Terrassa, diriem sempre, Tarrassa, com els avant passats aixís ho pronunciaren.

El meu intent, donchs, al adoptar la nomenclatura tradicional y rahonada vigent, desde la primera notícia de Terrassa que l'història 'ns revela, no 's altre que escriure tal com Deu mana 'l nom de la meua ciutat volguda.

Que fa un sigle vé escribintse llur nom d'igual manera que 's pronuncia: tant se val: fins aquí axó no 's altre cosa que una dependència més de la deesa rutina. Y pera mí, aquest fals idol, no té absolutament cap valor.

CONTESTACIÓ

DE

D. Francesch Carreras y Candi

Senyors:

La constant nutrició en los organismes humans, es imperiosa necessitat, que, en la vida sols se pot subvenir, refent les forces que 's perden durant la marxa del temps. Y si lo nodriment que reben es sá, les forces són restaurades ab ventatja, desapareix tota fretura y la vida, vigorosament represa, omplena de satisfacció al propi organisme, y esdevé d' utilitat al ambient social per hont se mou.

Donchs nostra entitat lliteraria, la present Royal Academia, en sa condició humana, necessita d' aytals nodriments per satisfer les necessitats á que ha d' atendre, cada jorn majors, si ha d' evolucionar progressivament segons ho requer la condició dels temps en que 'ns trovém.

Per tant, deu mostrarse curosa en saber escullir los nous membres que han de robustirla y formar lo conjunt corporatiu, evitant l' aniquilament per falta de forces.

D' aquí la necessitat d' exposar ara, encara que siga breument, algunes consideracions, mostrantvos, que, al atravessar nostre atri d' ingrés, lo Sr. Soler y Palet aporta, á aquesta Corporació lliteraria, nous elements de vida, y refá los que havém perdut.

Ja tots acabeu d' escoltar son erudit discurs que, fruyt de llargues investigacions, saturat de doctrina històrica y ajustat á una sana crítica, devem conceptuarlo misatger de bones esperances per esta Academia.

Sens voler dir que mes avant no tinga d' ocupar-me d' ell, començaré per tractar d' anteriors labors científiques, d' oportuna recordació.

En la sempre creixent població de Terrassa, tant digne de pertanyer à Catalunya, per sa activitat continuada, à la que hermossegen verdejants conreus, mostra de la constancia del agricultor, enjoyada per exes altivols xemeneies, fites de la industria d' una terra, sempre mancada d' aygues motors, en una atmósfera sanejada per lo trevall de tota mena, s' ha mogut gran part de la vida d' En Soler y Palet. No podentse substraure à la corrent d' activitat, que allí tot ho avassalla, nostre company s' encarregà de mostrar à sos conciutadans, que los pobles grans ho son à mitjes, si dexen en l' oblit llurs gestes passades, si no veneren los fills il·lustres, si no imiten los actes de civisme. Y axis ha anat cercant tots los recorts locals, y desenrotllantlos à la llur contemplació, los dexà aplegats en sa interessant *Biblioteca històrica terrassenca* (1) hont los d' aquella localitat hi cercarán tot quan à ells interessa y los de fora hi trovarán, fets, costums é institucions, que podrán utilitzar per ulteriors estudis y comparar profitosament ab los d' altres comarques ó poblacions de la catalana terra.

En aytal interessant aplech, ara se manifesta en monografies lo desenrotllo de tal parroquia ó qual monument, ara hi colecta llibertats y privilegis ab constancia obtinguts dels Monarques, ara recull ab amor filial, biografies de terrassenchs il·lustres y sempre aparellant mes material per seguir en esta via, en profit de la terra nativa.

De lo molt que guarda en cartera nostre novell company, n' es prova esplendorosa lo precedent discurs hont nos aclara una confusió de noms, ab lo desdoblament de localitats. Ningú dubtarà en avant, que, Egara, no es Terrassa, per més que la segona substituhís en ordre històrich é importancia local, à la primera.

Encara es deutora, Terrassa, à En Soler y Palet, d' altre naturalesa de trevalls científichs, no sols al ocupar la presidencia

(1) La *Biblioteca històrica terrassenca* que edita lo Sr. Soler y Palet se compon fins ara dels volums següents: *Monografia de la parroquia de Sant Julià d' Altura*; *Monografia de la iglesia parroquial de Tarrassa*; *Llibre dels privilegis de Tarrassa*, y *Cent biografies terrassenques*.

D' altra part, lo Sr. Soler y Palet, porta publicats en una trentena de periódichs, de Terrassa, Sabadell, Barcelona y Madrid, molts trevalls sobre política, literatura é historia. D' ells, recordarém los interessants articles sobre la historia de la industria llanera catalana, que publicà durant los anys 1890 y 1891, en la *Il·lustració Catalana*.

de la comissió de Foment del Ajuntament, si que també presidint l' Ateneu Terrassench y en general sempre que se li presentá oportunitat favorable. Per tant, lo trovém iniciant certámens lliteraris y científichs, impulsant restauracions de monuments, conservant objectes y trovalles arqueològiques, formant museus d' art antich y modern, creant la biblioteca municipal y organisant son arxiu històrich, servintli de fonament lo centenar de llibres dels segles XIII al XVIII, per ell descuberts entre los volums del arxiu notarial de Terrassa hont geyen del tot oblidats.

Tanta perseverancia per lo progrés intelectual, li ha sigut regoneguda fora de sa estimada Terrassa, per entitats que al mateix dediquen la llur activitat. Axís la *Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, l' ha elegit son vis-president; la *Sociedad Arqueológica Tarraconense* y la *Real Academia de la Historia* l' han nomenat soci corresponent, y ha format part de jurats calificadoros en diferents certamens lliteraris é històrichs.

Ja haureu pogut apreciar, per lo que 'ns ha comptat en lo discurs que acabém d' aplaudir, quan deu á En Soler y Palet, la arqueologia de la comarca terrassenca, en les aparicions y trovalles d' objectes d' altres edats y en les gestions practicades per evitar la sua destrucció. Elles mostren, una vegada més, quant amor profesa á les santes despulles de la historia patria, fentlo sobradament merexedor de les predites distincions. Tot quan se puga practicar, per encoratjar als ciutadans á prestar eix gran servey á la terra nàdva, es poch, tenint en compte lo molt que encara avuy, la dexadesa ó la ignorancia, porta á desaparixer per sempre més.

Ara venim d' escoltar, com, prop d' Egara, una Terrassa, absorbí ab son creximent á la urbs romana. Axó me porta á recordar, com altre tant succeheix no lluny d' allí ab Arrahona. En aquest antich lloch, un bosquetó de *sapets* ó pins abets, ó un *sapetell* (1), com originariament ne digueren, transformantse en crexent vila, aytambé desbancá al castell mitjaeval, sucesor de la mansió romana. De manera que, á partir dels derrers anys del segle XIV, ja sols se parla de Sabadell.

Conexedor de tota la comarca del Vallés, lo Senyor Soler y Palet, ha orientat acertadament als académichs de la Historia de Madrid, que divagaren molt ab Arrahona. En dit centre

(1) Balari y Jovany. *Cataluña. Orígenes históricos*, plana 207.

científich, s' havia escrit, unes vegades, que Arrahona era Sant Feliu del *Racó* y altres, que Arragona corresponia á Barcelona. (1). La opinió d' En Soler y Palet, sustentada ja en 1867 per los Srs. Sardá y Rius, aceptada sens cap recel per lo P. Fita en 1900, es necessari se vage robustint, puix te importancia capdal per nostra geografia antigua. Ella estableix definitivament á Sabadell, la situació de la localitat romana *Arragone*, distant nou milles de *Semproniana* (¿La Roca?) y deu de *Praetorio* (¿Llinars?) per la part del Vallés y disset de *Ad Fines* per la del Panadés, segons lo vás del Vicarel-lo ó Apolinar y lo Ravenate.

Lo castell d' Arrahona, en 1113, estigué reclós entre los de Sant Menat, Barberá, Terrassa y Castellar, emplantantlo los Srs. Sardá y Rius, en la confluencia del Riu-poll y del Riu-tort, enfront lo pont hont hi ha unes runes (2). No tenim necessitat de provar que, *Rahona*, *Arrahona* y *Arragone*, son variants d' una mateixa paraula en diferentes épokes, ó segons los escrivans que la transcrigueren.

Si s' ha divagat en la corresponció d' *Arragone*, es per falta de divulgació de lo que ja s' havia dit anys enrera. A haverse propalat la opinió dels autors de la Guia de Sabadell, l' escriptor Antoni Blásquez no encorreria en los grans erros que axó li motivá, al publicar son erudit estudi del Itinerari d' Antonino. En tot ell es de notar, que, la falta de conexement de nostres publicacions sobre historia de Catalunya, li fa treure poch profit de les conclusions que estableix per lo que pertoca al Principat.

Al comparar l' Itinerari d' Antonino ab lo dels Vasos Apolinars ó del Vicarel-lo, observa Blásquez, que, per dos diferents vies s' anava dels Pirineus á Barcelona. Pró com d' una part ignora la corresponció d' *Arragone* y d' altra sustenta la creença de judicar molt famosa ciutat romana á nostre Barcelona, pretén fer passar per aquesta les dugues carreteres. D' axó ne conclou, que, *Arragone* era Barcelona, que existiren dos diferents camins entre Gerona y Barcelona y que també de Barcelona á Tarragona n' hi anaven altres dos (3).

(1) *Boletín de la R. Academia de la Historia*, vol. XVIII, plana 235, y vol. XXI, plana 54.

(2) *Guia histórica, estadística y geográfica de Sabadell*, per Joseph Sardá y Agustí Rius: (Sabadell, 1867).

(3) «Muy bien pudieron existir y existieron dos caminos de Gerona á

La veritable deducció que deu ferse de dit estudi comparatiu, es, que hi havia d'ugues vies romanes entre Gerona y Tarragona, la de la costa, que passava per Barcelona y la del Vallés, per Arrahona. L' entroncament d' una y altre s' efectuaria des-sota l' arch de Bará, segons nos deya, en 1891, en un acte similar al d' avuy, nostre malaguanyat company lo Rvnt. P. Eduart Llanas.

La indicada distancia entre Arragone y Semproniana y Praetorio, no dona lloch á sospitar, que lo *terminio Raonis*, existent á Martorell en 1167, pogués esser lo succesor de la predita mansió romana, per més que reuneix la circumstancia de trovarse atravesat per una *carrera pública* (1). Mes no seria imparcial si amagués un fet que sempre pot prestarse á la controversia.

Crech necessari, perque semblants errades nò's repetesquen, que Sabadell procuri honorificar pública y constantment á sa progenitora Arrahona, axis com Terrassa, Vich, Mataró, Citges, etcètera, ho están fent ab les sues precursors Egara, Ausa, Iluro, Subur, etc. Será digne de censura si axis no ho practica, puix no es bon fill qui no honra la memoria dels pares.

Los recorts y les despulles dels monuments d' edats passades, son camí de segura endreça per la perspicacia humana. Llur completa destrucció convé á tota costa evitar. Les pedres que han resistit al foch y á les tempestes, encara que geguin derrocades, sovint son bruxola d' orientació segura per l' home, en sa penosa navegació á través dels mars de son passat indecifrible. Laor á elles que tant nos han ensenyat á despit de tantes errades. Laor á la poesia fósil, que, per l' historiador es

Barcelona..... «Algo análogo sucede con el trayecto de Barcelona á Tarragona».....

«La versión que da 47 millas de Gerunda á Barcinone no concuerda con los vasos apolinales, y aunque esto no sería obstáculo para admitirla, pues tampoco coincide la de 66 que adoptamos, adolece aquélla de otro defecto mayor, y es la imposibilidad de que haya existido un camino con 47 millas para una distancia mayor».

(1) 1167.—Donació feta per Guillelm de Castellvell á Sant Cugat del Vallés, de diferents cases «in terminio raonis intus villa martorelli et abent affrontaciones de orientis in domos R. ermengaudi: de meridie in *carrera publica*: de occiduo in domos qui fuerunt de Raimundus arnalli et de Geralló de crosis: de parte vero circii in domo Raimundi de soler». (Cartoral de Sant Cugat, foli 214, doc. nom. 664).

la més estimada de totes les orientacions poètiques de la humanitat.

A Egara, al peu de les runes de sa pasada grandesa, la veu de la Musa del camp, repeteix una sonora y enigmàtica paraula, á la que cap atenció s' hi dona, pró que segurament ab ella tracta de fer observar uns notables enderrochs escampats en aquells conreus. Y lo poble, inconscienment, repeteix lo nom del «barranch del vall Paradís» llegantnos ab pertinacia lo recort d' una masla axis anomenada en documents del any 1163. A indicacions que ja no son seculars sino milenars, sols per esser tant venerables deuríem tributarlosi adoració: molt mes quan nos reporten utilitat científica.

La vall Paradís á Egara, guarda estreta relació de nom ab l' antiquíssim Paradís de Barcelona, ab la plasseta del Paradís de Vich y tal vegada ab altres que desconech. Aytal convergencia no es casual. Quan los noms axis repercutexen en localitats allunyades, es que coordinen idees perdudes, prou sovint, per causa de que lo poble les ha tramés adulterades.

Antiguament lo catalá distingia *péra* de *pèra*, axis com ara distingeix á *Déu* nostre Senyor, de *dèu* numeral, á *nél* lo segon descendent, de *nèt* adjectiu y á *més* adverbí, de *mès* dotzeava part del any. La paraula *péra* ha estat derrocada y del tot substituïda en nostre idioma per la de *pedra*, excepció feta de *Sant Pera* que resta en la forma primitiva.

La veu popular ha servat encara, en denominacions orogràfiques, la antiga paraula. Per ço nos surt á cada pás, en les altures, ab *Ça-pera*, adornantla de diferents calificatius, segons ne son mostra, *Pera-lada*, *Pera-tallada*, *Pera-meia*, *Pera-alta*, *Pera-fita* y assenyalantla aytambé en lo fons de les valls ó dels torrents, com en *So-peira*, *Vall-de-peres*, *Riu de peres*, etc.

Com á derivats de *péra* indicaréu en la llengua catalana, *perelló*, *perera* y *pereys*. La primera fórmula es diminutiva, la segona denota lloch d' extracció de materials, ó *pedrera*, y la tercera conjunt ó multitud de pedres.

No 'ns ha d' estranyar, que; lo poble, al perdre la noció de son primitiu significat, transformés lo *pereys* en *paradís* (1) major-

(1) A Barcelona l' antich nom *pereys* apar ja adulterat en los documents dels anys 1156, 1162 y 1188 (*Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, vol III, documents 21 y 25 y vol. IV, document 352) En lo ségle xi en dita Ciutat no tenien noms los carrers, pró si les cases y edificis remarcables. De mane-

ment quan may ha ignorat que existí lo *paradis terrenal* d' Adan y Eva

Lo nom de *pereys*, en esta fórmula primitiva, aplicat á torrents d' areny rocós, subsistia á Viladrau en l' any 1570, en lo «Rieral de *parays*». A Mallorca encara avuy es anomenat torrent «dels *Parays*» á un dels més notables de la illa.

Ab aytals antecedents, no 's negará á la Vall-paradis de la antigua Egara, una referencia als rochs grans, ó acumulaments, existents en ses vorades, més aviat de pedres, procehidores de antichs monuments, com á Barcelona, que no de la estructura geològica del areny ó del entorn, com á Viladrau.

A cada pás resulta comprovat, que, la investigació toponímica, es auxiliar poderós dels estudis històrichs. Per çó cal recullir los noms que jauhen abandonats: per çó son tant perturbadors los contemporanis procehiments de borrar la historia passada canviant los noms locals, de que tant han usat y abusat les ciutats d' Italia y França.

La toponimia ha d' esser euirosament conservada, fins en lo que apar á primera vista incidental, per los pobles que tenen historia propia y la estimen, segons es de rahó. Les grans y antigues ciutats com Barcelona, oferexen exemples tant interessants de toponimia, com lo que he acabat d' indicar, quina data deu fixarse al començament de la época Comtal, ó de la dominació franca: com lo del Rego-mir, que perpetua lo nom del comte Mir, segons já demostrí; com lo del Call juích, no pas mes modern; com los noms dels Archs vells, de la Fenosa, de la via Corrible ó Corribia, y tal vegada algún més, que han vist començar la formació d' aquella Boria, que, atapahintse de cases en lo segle XII, esdevé, dos segles després, lo centre de la Barcelona del Rey Cerimoniós.

Arrahona y Egara, al desapareixer per formarse Sabadell y Terrassa, son mirall de la constant mutació de la humanitat: son mostra de com se pèrden los antichs noms locals, que tant ajuden al historiador. Lo Vallés es rich en exemples d' aquestes

ra que consignen les escritures solsament les *domos paradisi* ó be *domibus que vocantur de paradiso*. Es natural que en lo temps en que casi tot se fabricava de tapia, fins los castells roquers, cridessin la atenció general y se donás nom assenyalat, á cases obrades al redós dels grans monuments de pedra que restaven de la época romana, com lo famós temple del que encara se conserven fragments en peu en lo carrer del Paradis.

mutacions verificades durant los segles XI y XII: lo castell Octaviá (1), Ayguallonga (2), Palau Audit (3), castell Ruf ó Radulf (4), Vilarifá (5), lo castell ça Creu (6), lo castell Mori (7), Palau d' Almanla (8), lo mont Ricart (9), Valrá (10) y tants d' altres que podria continuar, que no arribaren á veure la fi de la Edat Mitjana.

Pró les consideracions toponimiques suggerides per la romana Arragone y la semi-aval Vall-paradís, m' han allunyat de la meua misió en l' acte present, just quan m' aparellava á acabarla, çò es, á donar la més coral benvinguda al Senyor Soler y Palet.

Aquí está lo sitial vuyt, esperant sortir de sa orfanesa y ansiós de veures tant dignament ocupat: en esta biblioteca, llibres y revistes, desitjen al ensemps la sua estudiosa labor: y al entorn de la sala, amichs afectuosos, impacients de donar al nou acadèmich un abrás fraternal, esperen que Deu los hi vulla concedir, per llarchs anys, la sua agradosa companyia y útil cooperació científica.

HE DIT.

(1) Després conegut per Sant Cugat del Vallés.

(2) Son terme desaparexé substituït per los de Vallvidrera, Valldoreix y Campanyá, com he exposat en *Notas históricas de Sarriá*.

(3) Avuy Mollet segons un document del any 1233 que diu «castrum de malleatho quod antiquitus vocabatur *pálatium auditum* sicut Suniarius et borrellus comes Monasterio predicto (Sant Cugat) donauerunt» (Cartoral de Sant Cugat, fol. 412, doc., nom. 1202).

(4) Proper á Martorelles, com se veu, entre altres, per un document del any 1060 del *Antiquit. Eccl. Cated.*, vol. IV, fol. 48, nom. 139, del arxiu Catedral de Barcelona.

(5) Es'ava entre Vilamajor, Alfou y Cardedeu. Vegis dos documents dels anys 942 y 962, del Cartoral de Sant Cugat, fol. 335 y 336, nom. 987 y 988.

(6) Son emplaçament damunt de Llinars, en les montanyes que formen lo Vallés, no es encara conegut. Vegis la meua monografia *Lo castell de Burriach ó de Sant Vicents*, plana 66.

(7) Es lo castell de La Roca del Vallés, com tingué ocasió d' esposar en la monografia del mateix.

(8) Era en la part alta del Vallés. Any 1141, Cartoral de Sant Cugat, fol. 382, doc. 1111.

(9) Construcció de sa fortalesa en 1144. Vegis *Notas históricas de Sarriá*.

(10) Proper á Sabadell. Vegis la mentada *Guia*.